

61441

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

KAZAKİSTAN'DA 1986 ALMATI OLAYLARININ

İÇYÜZÜ VE ETKİLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

6.1441

Hazırlayan
Abdulahap KARA

(95610011)

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKÜMANLARI İÇİN

Danışman
Doç. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

İstanbul - Ocak 1997

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
KAYNAKLAR HAKKINDA	IX
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ

KAZAKİSTAN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	1
1- Kazakistan'ın Coğrafi Konumu	1
2- Kazakların Menşei ve Kazak Adı	2
3- Kazak Hanlığı	4
4- Çarlık Rusya İdaresinde Kazaklar	10
5- Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti	13
6- Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti	24

I. BÖLÜM

OLAYLARI HAZIRLAYAN SEBEBLER	26
1- Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka Politikaları	26
2- Demografik Gelişme	31
3- Dil ve Kültür.....	37
4- Kolbin'in Tayini	47
5- Diğer Sebebler	50

II. BÖLÜM

OLAYLARIN GELİŞMESİ	56
1- Olayların Seyri	56
2- Olaya Karışanların Takibatı	65
3- Olayın Basına Yansıması	69
4- Olayın Kurbanları.....	76

III. BÖLÜM

OLAYLARDA ŞİDDET KULLANILMASININ SEBEBLERİ	80
1- Perestroyka ve Glasnost Politikalarının Karakteri.....	80
2- Gorbaçov'un Orta Asya Politikası	90
3- Sovyet İdarecilerinin Tecrübesizliği	95

IV. BÖLÜM

OLAYLARIN ETKİLERİ	99
1- Kazakların Milliyetçilikle Suçlanması	99
2- Kolbin'in Kazak Kadrolarını Tasfiyesi	105
3- Olaya Karışanların Cezalandırılması	110
4- Rıskulbekov'un Ölüm Cezasına Tepkiler	115

V. BÖLÜM

OLAYLARIN İÇYÜZÜNÜN ARAŞTIRILMASI	120
1- Olayları Araştırma Yasağını Kaldırma Çabaları	120
2- Celtoqsan Cemiyetinin Çalışmaları	126
3- Amerika-Helsinki İnsan Hakları Grubunun Çalışmaları	131
4- Kazakistan Parlamento Komisyonu'nun Çalışmaları	135

VI. BÖLÜM

OLAYLARDA KULLANILAN GİZLİ TİPİ OPERASYONU	144
1- Operasyonun Mahiyeti.....	144
2- Operasyonun Amacı	147
3- Operasyonun Sorumluları	151
4- Operasyona Katılanların Ödüllendirilmesi	153
SONUÇ	157
ÖZET	166
SUMMARY	168
BİBLİYOGRAFYA	171

EKLER

Olaylardan Sorumlu Olanların Listesi	181
Olaylarla İlgili Olarak Mahkum Edilenlerin Listesi	185
Kazakistan Parlamentosunun Komisyon Raporunu Kabul Eden Kararı	192

ÖNSÖZ

1986 Almatı olayları ile ilgili gelişmeler Türkiye’de üzerinde az çalışılan konular arasındadır. Olaylarla ilgili ilk haberler, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de dikkatleri üzerine çekti. Çeşitli gazete ve dergilerde konu ile alakalı pek çok haber ve yorumlar yayınlandı. Ancak 1989’dan itibaren SSCB’de baş gösteren büyük hadiseler, Almatı olaylarını gölgede bıraktı. Oysa, Sovyet yetkilileri tarafından çarpıtılıp, sansür konan Almatı olaylarının içyüzü 1990’lardan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat bir kaç küçük makale dışında, bu gerçeklerin ne olduğu konusunda kapsamlı bir çalışma yapılmadı. Bunda konuyla ilgili Kazakistan’daki kaynaklara ulaşmanın zorluğu yanında, 1986 Almatı olaylarının zaman içinde gerçek mahiyeti ve öneminin kavranılamamasının da rolünün olduğu muhakkaktır.

Olaylar 17-18 aralık 1986 günleri Kazakistan’ın başkenti Almatı’da Kazak gençlerinin demokratik gösterileriyle başladı. Gösterilerde emekliye sevk edilen Kazak D. Konayev’in yerine, Kazakistan KP MK I. sekreterliğine Gennady Kolbin seçilmesi protesto edildi. Protestonun sebebi Kolbin’in Rus asıllı olmasından ziyade, onun Kazakistan dışından ve ülkeyi tanımayan bir parti yetkilisi olmasıydı. Sovyet hükümeti, gösterilerden 20 ay kadar evvel perestroyka ve demokratikleşme politikalarını başlatmış olmalarına rağmen, demokratik maksatlarla alana toplanmış gençleri insafsız ve acımasız yöntemler kullanarak dağıttılar.

Ancak, yetkililer olayların gerçek mahiyetini gizleyerek, gösterileri alkolik ve esrarkeş gençler ve aşırı milliyetçiler tarafından

düzenlenmiş gibi gösterdiler. Sovyetlerin güçlü ve tecrübeli propaganda mekanizması 4 yıl boyunca bu çarpıtmayı sürdürmekte başarılı oldu. Olayın gerçekleri ancak Sovyetler Birliği'nin çökmesinin hızlandığı devrede ortaya çıkmaya başladı. 1990 Amerika-Helsinki İnsan Hakları Grubunun ve bilhassa Kazakistan parlamentosunun 1990 senesi eylül ayında çalışmalarını tamamlayan 1986 Aralık olaylarını araştırma komisyonunun raporu gösterilerin Rus düşmanlığı olmadığını, siyasi ve demokratik maksatlı olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur.

Fakat, Kazakistan halkı dışında ortaya konan bu gerçeklerden pek fazla kimsenin haberdar olmaması, bizi Almatı olayları konusundaki bu tez çalışmasını yapmaya itti. Çünkü olayların gerçeklerinin ifşa edilmesinden bu yana 6 yıl kadar bir zaman geçmesine rağmen, Kazakistan ve SSCB tarihi ile ilgili yayınlarda hala başlangıçtaki çarpıtılmış haberlerin etkisi gözlenmektedir. Mesela, Sovyetler Birliği tarihi konusunda uzman isimlerden S. White Literaturnaya Gazeta'nın 1987 yılının başında yayınlanan bir sayısına dayanarak Almatı olayları ile ilgili yaptığı yorumda, Konayev yandaşlarının tecrübesiz ve siyasi bilgileri eksik gençleri tahrik ederek, sokağa döktüğünü yazmaktadır. Diğer bir araştırmacı, Melbourne'da La Trobe Üniversitesinin Komünist Politika konusunda seminerler veren öğretim üyesi J. Miller 1993 yılında yayınlanan eserinde olaylarda Almatı'nın Kazak sakinlerinin ayaklandığını ve Ruslara düşmanlık duygularını açıkça gösterdiklerini ifade etmektedir. Eseri bunlardan daha sonra, 1995 senesinde Londra'da yayınlanan ve Türkçe'ye de çevrilen Pakistanlı gazeteci-yazar Ahmed Raşid de olayların Rus karşıtı olduğunu belirtmektedir.

Tezimizde bütün çarpıtmaların hakikatını ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca bu çarpıtmalara dayanılarak Kazak Türklerini öz yurdunda sindirmek ve millî benliğinden ayırmak için ne gibi tedbirlerin uygulamaya konulduğunu tarafsız bir biçimde gösterme gayreti içinde bulunduk.

Kazak Türklerinin Almatı olayları ile geniş çaplı maruz kaldığı baskıların sebepleriyle ilgili boyutunun daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmamızın başında, giriş kısmında, Kazak Türklerinin genel bir tarihini vermeyi uygun gördük. Bunu yaparken Çarlık Rusya ve ondan sonra gelen Sovyet hükümetinin Kazakları Ruslaştırma politikalarını ve Kazakların da Türk ve müslüman kimliğini muhafaza etme konusundaki direnişini ana hatlarıyla göstermeye özel itina sarfettik.

Bundan sonra olayları sebepleri, gelişmesi, şiddet kullanılmasının nedenleri ve etkileri olarak dört bölümde ortaya koymaya çalıştık. Son iki bölümde de olayları araştırma çabaları ile olaylarda kullanılan gizli Tipi operasyonunu ele aldık. 1986 Almatı olaylarının boyutlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı inancıyla, tezimizin ekler bölümüne iki liste ile Kazak Parlamentosunun kararını koyduk.

1950'lerde Türkiye'ye göç etmiş bir Kazak Türkü ailesinin ferdi olarak beni Kazakistan tarihi üzerine çalışmalar yapmaya teşvik eden ve konuda elinden gelen hiç bir desteği esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Gülçin ÇANDARLIOĞLU'na minnet ve şükranlarımı arz etmek istiyorum.

Tez çalışmamı kıymetli tavsiyeleriyle yönlendiren ve teşvik edici sözleriyle tez esnasında karşılaşılan zorlukları aşmama yardımcı

olan danışman hocam Doç. Dr. Ahmet TAŞAĞIL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Abdolvahap KARA

KAYNAKLAR HAKKINDA

1986 Almatı olaylarının içyüzü ve etkileri konulu tez çalışmamızda kullandığımız kaynakların başında Almatı'da 1991 ve 1992 senelerinde yayınlanmış Almatı 1986 Celtoqsan isimli üç seri kitap gelmektedir. Kazakça ve Rusça olmak üzere iki ayrı baskısı yapılan bu kitaplar, Almatı olayları ile ilgili araştırmaya yapacaklara büyük kolaylık sağlamaktadır. Zira kitabı hazırlayanlar Almatı olaylarının hakikatleri hakkında muhtelif zamanlarda Kazakistan'da ve SSCB'nin diğer cumhuriyetlerinde, bilhassa Moskova'da yayınlanmış gazete ve dergi makalelerini bu eserlerde toplamışlardır. Kitaplar aynı zamanda Kazakistan Parlamentosu Araştırma Komisyonu Raporu ile ilgili malumatlar, parlamentonun Aralık olayları ile ilgili aldığı kararlar ve Amerika-Helsinki İnsan Hakları Grubunun Kazakistan'da yaptığı araştırmaların sonuçları içeren rapor hakkında çok kıymetli metinleri de ihtiva etmektedir.

Bunun gibi diğer bir önemli kaynak, Celtoqsan Qurbandarın Coqtav (Aralık Kurbanlarını Hatırlama) adını taşımaktadır. Derleyicisinin belirtilmediği kitap 1991 senesinde Almatı'da yayınlanmıştır. Eserde Almatı olaylarının bilfiil içinde bulunmuş kişiler veya olaylarda hayatı kaybetmiş gençlerin yakınları ile yapılmış röportajların yanısıra bir çok makale ve yorum da yer almaktadır.

Tezimizin çok önemli diğer bir kaynağı Kazakistan Parlamentosu araştırma komisyonu başkanı ve olayların gerçeklerini açığa çıkarmada olağanüstü çaba sarfeden M. Şahanov'un 1990 kasım ayında Stockholm (İsveç), 1991 ocak ayında Glasgow (İngiltere) de

Aralık olayları hakikatleri ilgili olarak okuduğu “Alma-Ata. December 1986. The Truth and the Lie” (Alma-Ata. Aralık 1986. Gerçek ve Yalan) konulu tebliğ metnidir. Kazakların önde gelen şair ve politikacılarından olan M. Şahanov ile 1991 senesinde Münih’te tanışmak bahtiyarlığı nasip olmuştu. Kendileri bu tanışmadan sonra, tebliğlerinin ingilizce nüshasının bir fotokopisini vermek inceliğini göstermişlerdi. Bu tebliğin Kazak Türkçesindeki çevirisi Almatı 1986 Celtoqsan isimli kitabın 19-38 sayfalarında yer almış. Biz dipnotların takibinin kolay olması açısından, bu kitaptaki metni kullanmayı tercih ettik.

1986 Almatı olaylarının siyasî mahiyetinin açıklığa kavuşturulmasında, olayların zahiri sebebini teşkil eden Kolbin’in selefi D. Konayev’in hatıraları eşsiz bir kaynak oldu. 1992 Yılında Almatı’da yayınlanan Ötti Dävren Osılay (Geçti Devran Böylece) isimli hatıra kitabında Konayev, Almatı olaylarının kendisiyle ilgili kısımları için önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca kitapta Kazakistan’ın Gorbaçov’tan önceki liderler döneminde bilhassa Khruşçev ve Brejnev dönemindeki merkez ile ilişkilerinin mahiyeti konusunda çok değerli malumatlar bulunmaktadır. Aynı şekilde Kolbin’in halefi N. Nazarbayev’in Almatı’da 1991’de yayınlanan Ädiletñ Aq Colı (Adaletin Ak Yolu) otobiyografik eseri, tezimizde kullandığımız mühim kaynaklar arasındadır. Böylece Kolbin hem selefinin ve hem de halefinin Aralık olayları konusundaki siyasi görüşlerini değerlendirmek imkanını elde etmiş olduk.

Bunların dışında Kazak tarihi konusunda uzman isimlerden Amerikalı tarihçi M. B. Olcott’un 1987’de yayınlanmış The Kazakhs isimli kitabı ve muhtelif tarihlerde Kazakistan ile ilgili yazdığı makaleleri, Fransız araştırmacı H. C. D’Encausse’nin 1992’de

yayınlanmış The End of the Soviet Power (Sovyet İktidarının Sonu) isimli eseri Aralık olaylarına batılı araştırmacıların bakış ağısını görmek bakımından faydalı oldu.

Ayrıca tezimizde Kazakistan'da çıkan “Egemen Qazaqstan”, “Cas Alaş”, “Ana Tili” gibi gazeteler ve “Qazaqstan Kommunisi”, “Qazaq debiyeti”, “Culdız” gibi dergilerde yayınlanan haber ve yorumlardan da geniş ölçüde istifade edilmiştir. Kullandığımız diğer kaynakların listesi tezimizin bibliyografya kısmında gösterilmiştir.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AHİHG	Amerika-Helsinki İnsan Hakları Grubu
bkz.	bakınız
c.	cilt
CPSU	The Communist Party of the Soviet Union
Çev.	çeviren
Der.	derleyen
Haz.	hazırlayan
KGB	Devlet Güvenlik Teşkilatı
KP	Komünist Partisi
MK	Merkez Komitesi
No.	sayı
QSE	Qazaq Sovet Entsiklopediyası
s.	sayfa
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Ter.	tercüme
USSR	Union of Soviet Socialist Republics

GİRİŞ

KAZAKİSTAN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

KAZAKİSTAN'IN COĞRAFİ KONUMU

Avrasya bölgesinin merkezinde yer alan Kazakistan'ın sınırlarını doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kırgızistan ve Özbekistan, batıda Hazar denizi ile Türkmenistan ve kuzeyde Rusya Federasyonu oluşturur. Geniş topraklara sahip Kazakistan'ın yüzölçümü 2 717 300 km² dir. Ülke topraklarının kuzeyden güneye genişliği 2000 km ve batıdan doğuya ise yaklaşık 3000 km. uzunluğundadır. Rakım Kazakistan'ın güneydoğusunda bulunan Han Tengri tepesinde 7000 metreyi bulur.

Kazakistan arazisi yeknesak değildir. Ülke topraklarının ancak üçte birinden biraz fazlası ovalardan oluşur. Arazinin hemen yarısına yakını tepelik düzlükler ile platolardan meydana gelmiştir. Kazakistan topraklarının kalan % 20'lik bölümünü dağlık bölgeler teşkil eder.

Kazakistan'da irili-ufaklı 7 binden fazla dere ve nehir vardır. Bunların çoğunluğu Hazar denizi, Aral, Balkaş ve Tengiz göllerine dökülürler. İrtiş, İşim ve Tobol gibi önemli bir kaç istisnaî nehirler, Kazakistan sınırlarını aşarak Arktik denizine sularını boşaltırlar. Hazar denizine dökülen iki büyük nehir Yayık ve Cem'dir. Aral gölünü besleyen büyük nehir ise Sirderye'dir.

Balkaş gölüne güneyden İli, Karatal, Aksu, Lepsi ve kuzeyden Ayagöz, Bakanas, Tokırav nehirleri dökülürler.

Denizlerden çok içerilerde bulunan Kazakistan'da kara iklimi belirgin bir şekilde hissedilir. Ülkenin kuzeyinde kış hem soğuk ve hem de uzun geçer. Orta bölgelerde soğuklar azalır. Güneye inildikçe, kışın kısaldığı ve ısının yükseldiği görülür. Kazakistan'ın güney sınır bölgelerinde kış yumşak geçer. Dağlarda yaz kısa ve serin, kış biraz sıcak olur.

Yıllık yağış ortalaması ormanlarda 300-400 mm³, bozkırlarda 250 mm³ ve dağlarda 400 mm³ ile 1600 mm³ arasında değişmektedir.

KAZAKLARIN MENŞEİ VE KAZAK ADI

Kazak Türkleri eski devirlerden beri Orta Asya'nın geniş bozkırlarında yaşamakta olan çeşitli Türk boylarının birleşmesi ve bu birleşmenin gelişmesi neticesinde ortaya çıkmıştır¹. X. ve XVI. yüzyıllar arasında isimlerini muhafaza etmekte olan Sak, Üysün, Alan, Kıpçak, Kanglı, Duvlat, Argın, Nayman ve Kerey gibi kadim Türk boyları zaman içerisinde Kazak Türklerini oluşturmuşlardır.

Kazak kelimesine, eski devirlerde Kazaklarla ilişki kurmuş milletlerin çoğunun tarihî kaynaklarında tesadüf edilmektedir. Bu meyanda Çin, Arap, Fars, Bizans, Rus, Moğol ve Türk tarihlerini örnek gösterebiliriz. Bu kaynaklarda Kazak sözünün "asa,

---

¹N. Mıncanulı, Qazaqtñ Qısqaşa Tariyqı, Urumçi 1987, s. 60.

khaysak, kasak, kösek, gasug, gasag, hasık" olarak yazıldığını görüyoruz².

Kazak kelimesinin ortaya çıkışı ve manası hakkında çok çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bernshtam'a göre, Kazak kelimesi eski Türk boyları olan Kasp ile Sak birleşmesinden doğmuştur. Kazak tarihçisi Akıncanov da bu kelimenin "kas" (hakiki, gerçek) ve "sak" (bir Türk boyunun adı) kelimelerinden türetildiğini ve hakiki, gerçek Saklar manasına geldiğini beyan etmiştir. Bir diğer Kazak tarihçisi, Abdurrahmanov'un fikri ise, Kazak kelimesinin "kaz" ve "og" sözlerinden oluştuğu yönündedir. "Ok" kelimesinin eski Türkçe'de urug, boy manasına geldiğini belirten araştırmacıya göre, "kazog" Kaz boyunu ifade etmektedir. Kazak kelimesi hakkındaki diğer bir görüş, etnonimin birinci kısmı "kaz" (kas) "gerçek bahadır, cesur kişiler", "hür, bağımsız, cesur insanlar" manasını taşıdığı ve ikinci kısmı, yani ak'ın çoğul eki olduğunu, böylece Kazak'ın geniş bozkırlarda serbest, hür dolaşan cesaretli insanları ifade ettiği yönündedir³.

Kazak kelimesinin kök ve eklere ayırarak manasını bulmaya çalışan bu tariflerin dışına çıkan bir görüşü Z. V. Togan beyan etmektedir. "Kazak" kelimesini bir bütün olarak ele alan Togan'a göre, eski devirlerde hiçbir siyasî iradeye boyun eğmeden bozkırlarda hür, serbest dolaşan insanlara bu sıfat yakıştırılmaktaydı. Kazaklık eden siyasî bir zat veya topluluk bir şehir veya ülke fethederek devlet kurduktan veya herhangi bir

---

²a.g.e., s. 19.

³T. Canuzakov, "Qazaq Degen Söz Qaydan Şıqqan", Culdız, Sayı 3, 1983, s. 195.

devlete tabi olduktan sonra kazaklıktan çıkmış olurdu⁴. Tarihî vakalar bu görüşü teyit etmektedir. Kazak kelimesinin manasını gerek kelimeyi kök ve eklere ayırarak ve gerekse bir bütün olarak inceleyenlerin hepsinin ortak görüşü kelimenin hür ve müstakil yaşamak isteyen cesur insanları ifade ettiği doğrultusundadır.

KAZAK HANLIĞI

Tarih sahnesine Kazak Hanlığı ilk olarak XV. asırda ortaya çıktı. 1428 Yılında Ak Orda devletinin son hanı Barak Han'ın vefatıyla bu devlet parçalandı. Onun yerine Şeybanî neslinden Ebu'l Hayr Hanlığı ile Nogay Hanlığı kuruldu. Ebu'l Hayr, Ak Orda devletinin doğu kısımlarını kapsayan Deşt-i Kıpçak bölgesinde 1428-1468 yılları arasında 40 yıl hükümlük etti⁵. Ancak Ebu'l Hayr'ın Ak Orda'nın son hanı Barak'ın oğulları Canibek ve Kerey Sultanlar karşı tavırları dostça değildi. 1456'da iki sultanın Ebu'l Hayr'ın yönetiminden kendileri gibi rahatsız urug ve boyları yanlarına alarak Deşt-i Kıpçak'ın doğusundan Magulistan'a göç etmesi, Kazak Hanlığının kurulması yolundaki ilk adım oldu.

Magulistan hanı Esen Buga onları iyi karşıladı ve barınmaları için toprak verdi. Canibek ve Kerey sultanlar burada emniyette ömür sürmeye başladılar. Esen Buga'nın ölmesinden sonra ortaya çıkan taht mücadelesi neticesinde huzuru bozulan Magulistan'dan devamlı katılmalarla ile Canibek ve Kerey

---

⁴Z. V. Togan, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul, 1981, s. 37.

⁵Mıncanlı, a.g.e., s. 232.

sultanların maiyeti çoğaldı. Diğer taraftan 1468'de Ebu'l Hayr Han'ın vefatıyla, Özbek ulusunda iç karışıklıklar baş gösterirken, Canibek ve Kerey sultanlar barış ve huzur içinde yaşıyorlardı. Bu durum onların bölgede güçlenmesini sağladı. Ancak, kendi halklarından ilk olarak ayrıldıkları ve belli bir zaman yokluk içinde, başıboş, serbest dolaştıkları için Kazak olarak adlandırıldılar ve bu ad onlardan bir daha silinmedi⁶.

Başlangıçta Kazak Hanlığının toprakları batı Yedisu havalisi, Çu ve Talas nehirlerinin olduğu bölgeleri kapsıyordu. Tarihî kaynaklarda Kazakistan kelimesi ilk defa XVI. asırda bu bölgeler için kullanıldı⁷.

1480'de Canibek Han'ın ölümünden sonra sırayla tahta çıkan halefleri Murunduk Han (1480-1511) ve Kasım Han (1511-1523) zamanlarında Kazak Hanlığının gücü artarak, Orta Asya bozkırlarının kuvvetli devleti haline geldi. Bu sırada hanlığın sınırları güneyde Sirderya havalisi ile nehir boyundaki bütün şehirleri, güneydoğuda Çu, Talas, Karatal ve İli nehirlerinin bulunduğu Yedisu bölgesi, kuzey ve kuzey doğuda Uludağ civarı ile Balkaş gölünün karşı kıyısındaki Karkaralı dağlarına kadar uzanan bölgeler ve kuzeydoğuda Yayık nehri havalisi ile Sarayçık şehrini kapsamaktaydı.

Kazak Hanlığının merkezi başlangıçta Sirderya nehri boyundaki Sıgnak şehriydi. Daha sonra Ahmet Yesevî Hazretlerinin türbesinin bulunduğu Türkistan şehri ele geçtikten

---

⁶Mirza Muhammad Haydar Dughlat, The Tarikh-i Rashidi, (İngilizce ter. E. Denison Ross), *Academica Asiatica*, India 1973, s. 272-273.

⁷Qazaq Sovet Entsiklopediyası, 6. cilt, s. 384-385.

sonra, bu şehir başkent oldu ve Kazak Hanları ülkeyi buradan Ak Saray'da oturarak idare ettiler⁸.

Kazakların dirayetli hanı Kasım'dan sonra yerine gelen Mamaş (1523), Tahir (1523-1533) ve Buydaş (1533-1538) hanlığın gücünü korumakta başarı sağlayamadılar. Hanlık "ulu cüz", "orta cüz" ve "küçük cüz" olarak üçe bölündü. Cüzlerin bölünmesi coğrafi bölge ve boylara göre gerçekleşti. Balkaş gölünün güneydeki İli nehrinden Sirderya'ya kadar olan geniş bozkırlarda yaşayan Üysin, Kanlı, Duvlat, Alban, Suvan ve Calayır gibi boylar Ulu Cüz'ü teşkil etti. Yedisu ve Sirderya'nın kuzeyinde Karatav ve Moyunkum bölgesinde yaşayan Argın, Nayman, Konırat, Kıpşak, Vak ve Kerey boyları Orta Cüz'ü meydana getirdiler. Kazakistan'ın batı bölgesinde hayat süren Alımulı (Alimoğlu), Bayulı (Beyoğlu) ve Cetiruv (Yedi urug) boyları da Küçük Cüz'ü teşkil ettiler. Ancak üç cüzün konuştukları dil birdi. Onların yaşantıları, örf-adet ve kültürlerinde büyük farklılık yoktu.

Ancak cüzler arasında tam bir siyasî birliğin varlığından söz edilemez. Her cüzün bağlı olduğu kendi hanı vardı. Hatta bazen bir cüzde birden fazla hanın olduğu devirler de meydana çıktı⁹.

Buydaş Han'dan sonra tahta çıkan Kasım Han'ın oğlu Haknazar Han (1538-1580) Kazak Devletinde babasının ölümünden sonra orta çıkan 15 yıllık fetret devrinin zararlı sonuçlarını düzeltmekte büyük başarı sağladı. 42 Yıllık saltanatıyla Kazak Hanlığı tahtında en uzun süre oturan han

---

⁸Mıncanulı, s. 366-367.

⁹QSE, 6. cilt, s. 261.

sıfatını alacak olan Haknazar, evvela Cüzler arasında bir birlik tesis etti. Böylece Tahir ve Buydaş Hanlar devrinde Hanlığın parçalanan siyasî otoritesini yeniden eski haline getirdi. Hatta Kırgızları da idaresi altına alarak, Kazak ve Kırgızların Hanı ünvanına da sahip oldu¹⁰.

Bu arada batıda büyük gelişmeler oluyordu. Gittikçe kuvvetlenen Rusya, 1552'de Kazan Hanlığını, 1556'da Astrahan Hanlığını kendi sınırlarına kattı. Bu gelişmeden İdil ile Yayık nehirleri arasında bulunan ve Kazak Hanlığına komşu olan Nogay Ordası menfi etkilendi. Nogay Hanlığını idare eden hanedan üyeleri arasında ihtilaflar ve taht mücadelesi bu devrede kızıştı. Fakat taraflar birbirine üstün gelemeyince, Rusya'ya veya Kazak Hanlığına iltihak etmek isteyen iki grup oluştu.

Haknazar Han, Kazak Hanlığını benimseyen Nogay mirzalarının yardımıyla sefere çıkıp, Nogay Hanlığının bir bölümünü kendi hakimiyetine aldı. 1569'da Nogay Hanlığının başkenti Sarayçık şehri de Kazaklara geçti. Fakat Nogay Ordasının batı bölümünü de Ruslar işgal etti. Böylece doğuya doğru açılmayı hedefleyen Rusya, Kazak hanlığı ile sınırdaş oluyordu. Bununla asırlar süreceK Kazak-Rus komşuluk ilişkileri başladı.

Diğer taraftan 1563'te Sibir Hanlığının yönetimini ele geçiren Küçüm Han Kazaklara düşmanca hareketlerde bulunmaktaydı. Öte yandan kuzeyde Kazak beyleri ile Kalmuk beyleri arasında devamlı çatışmalar meydana geliyordu.

---

¹⁰ Mıncanulı, s.382.

Bütün bunlar, Kazak Hanı Haknazar'ı, devletin dış politikasında değişiklik yapmaya sevketti. Seleflerinin Maverâünnehir'de devamlı surette mücadele ede geldiği Şeybanî Hanlarıyla birlik tesis etmek yoluna gitti. Böylece Şeybanî neslinden Buhara Hanı II. Abdullah ile Haknazar arasında dostluk ve saldırmazlık anlaşması yapıldı. 1480'da Haknazar, Buhara Hanı II. Abdullah ile Baba Sultan idaresindeki Taşkent kuşatması sırasında öldürüldü.

Haknazar'dan sonra tahta çıkan Tahir Han'ın torunu Şıgay Han (1580-1582) ve Tävkel Han (1586-1598) devirlerinde Kazak Hanlığı gücünü muhafaza etti. Hatta Taşkent ve Semarkant Kazak Hanlığına tabi oldular.

Fakat 17. yüzyılda Hanlık gücünden kaybetmeye başladı. Cüzler arasındaki anlaşmazlıklar arttı. Üç Cüz arasında tekrar güçlü bir birlik tesisi için Kazak Hanı Äz Tävke (1680-1718) büyük çaba sarfetti. Bunda kısmen başarılı da oldu. 1718'de Äz Tävke Han'ın ölümünden sonra, onun yerine tahta geçen Bolat Han, onun halefi Äbilmambet Han üç cüze hükmeden Ulu Han ünvanını aldı. Fakat bu sadece ünvanı. Cüzleri idare eden hanlar, Ulu Han'ı yalnızca tanımakla yetinerek, başlarına buyruk hareket etmeye devam ettiler. Mesela Bolat Han fiiliyatta, sadece Büyük Cüz'e hanlık etti. Orta Cüz'ü Sâmeke Han ile Küşik Han, Küçük Cüz'ü Ebu'l Hayr Han yönetti. Hatta bu hanlar dahi cüzlerine mutlak hakim değildi. Örneğin, Ebu'l Hayr Han'ın bütün Küçük Cüz'e otoritesi yoktu. Cüz içindeki bazı boy beyleri başına buyruk hareket ediyordu¹¹.

---

¹¹ a.g.e., s. 429-430.

Bu durum Kazak Hanlığının iyice zayıflamasına yol açtı. 17. Yüzyılın sonlarından itibaren Kazaklara zaman zaman saldırılar düzenleyen Cungarlar 18. yüzyılın başında hücumlarını arttırdılar. Cungarlar 1723'te bir kaç yıl sürecek büyük bir saldırı gerçekleştirerek, Kazaklara asırlarca izi silinmeyecek derecede ağır kayıplar verdirdiler. Sağ kalanlar yurtlarından aç-sefil başka yerlere göçetmek zorunda kaldı. Bu felaket "Aqtaban Şubrındı" (ayak tabanları şişti) deyiimiyle Kazakların hafızasında derin izler bıraktı.

Abılay ve Ebu'l Hayr hanların idaresinde Kazak güçleri, 1728 ve 1729 yıllarında Cungar saldırılarını durdurarak geri püskürttü. Ancak bu, Cungar tehlikesini tamamen ortadan kaldırmıyordu. Buna çare arayan Küçük Cüz hanı Ebu'l Hayr, Çarlık Rusya'nın himayesine sığınmayı uygun gördü. Ebu'l Hayr Han daha Cungarlarla savaş devam ederken, 1726 yılında Moskova'ya elçiler göndererek, Rusya'dan himaye istemişti. Bu isteğini 1730'da tekrarladı. Kazakların Cungarlara karşı Rusya'dan himaye istemesi Moskova'nın dış politikasına uygun düşüyordu. Zira Çar I. Petro (1689-1725) Kazak Ordalarının bütün Asya memleketlerinin anahtarı ve kapısı olduğuna ve onların Rus himayesine alınmasıyla Asya kapılarının açılacağına inanıyordu¹². Bu amaçla, 1716'da Orenburg, 1718'de Semey, 1719'da Öskemen kaleleri inşa edilmişti.

---

¹²B. Hayit, Türkistan Rusya ile Çin arasında Türkistan, İstanbul 1975, s. 49.

Çariçe Anna İvanovna 19 Şubat 1731'de imzaladığı fermanla, Küçük Cüz'ü himayesi altına aldığını bildiriyordu¹³. Bunu 1740'ta Orta Cüz'ün, 1742'da Küçük Cüz'ün Rusya'nın himayesine girmeyi kabul etmesi takip etti.

ÇARLIK RUSYA İDARESİ

Rus Çarları, Kazak cüzlerini himayeleri altına aldıklarını ilan ettikten sonra, tahta çıkan Kazak Hanlarını tasdik etmeye veya bizzat kendileri tayin etmeye başladı. Himayesi altındaki hanların faaliyetlerini, bölgedeki Rus görevlileri vasıtasıyla kontrol etti. Böylece Kazak Hanlarının halk içinde itibarı kalmadığı gibi Hanlık da yıkılmaya yüz tuttu.

Ancak Kazak Hanları ve beyleri Rus idaresine karşı zaman zaman isyan etmekten de geri durmadı. Fırsat buldukça Rus kalelerine hücum ettiler. 18. Asırda Rus idaresine karşı yapılan isyanların en önemlisi Sırım Batur isyanıdır.

Rusya bu arada, geniş Kazak bozkırlarında hakimiyetini kuvvetlendirmek maksadıyla, askeri üs olarak kullanabileceği sur ve kalelerin inşasını devam ettirdi. Aynı zamanda bu kaleler etrafında kasaba ve kentlerin oluşması, Rus göçmenlerin Kazak bozkırlarına devamlı surette yerleşmesine de zemin hazırladı. Ruslar, 1734'te Orenburg kalesini inşa ettikten sonra, 1850'ye kadar Türkistan'ın kuzeyinde, Orenburg boyunca İli nehrine kadar 150'ye yakın kale inşa ederek, Çin Seddine benzer bir askeri hat meydana getirmeye muvaffak oldu.

---

¹³B. Hayit, "Türkistan'ın Kazakistan Bölgesinin Rusya'ya İlhakı Meseleleri üzerine Bazı Fikirler", Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri, İstanbul, 1987, s. 130-144.

XIX. asrın 20. yıllarında Napolyon'u yenilgiye uğratıp, Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya Kazak topraklarına yönelik politikasında köklü değişiklikler yaptı¹⁴ Kazak Hanlarının hakimiyetine son verdi. 1822'de Orta Cüz, 1824'de Küçük Cüz ve 1848'de Büyük Cüz lağvedildi. Rus hükümeti 1822'de Sibirya Kırgızları Yönetmeliğini tebliğ ederek, han ve sultanlar tarafından yürütülen idare tarzını ortadan kaldırdı. Kazak bozkırlarını tam manasıyla Rus idaresi altına almayı amaçlayan yönetmelik, Kazakların örfî idare sistemini kaldırarak, yerine bölgesel idare sistemini getirdi. Buna göre 50-70 hane bir avıl (köy), 10-12 avıl bir bolıs (nahiye), 15-20 bolıs bir okrug (vilayet, bölge)'yi meydana getiriyordu. Avılı üç yıllığına seçilen starşına (muhtar), nahiyeyi bolıs yöneticisi ve okrug bolıs yöneticilerinin seçtiği Ağa Sultan yönetecekti¹⁵. Ruslardan aylık alan Ağa Sultanlar, gerçekte Moskova'nın yerlilerden seçtiği devşirme memuru vazifesi görüyordu.

Sibirya Kırgızları Yönetmeliği Kazakların asırlardan beri tatbik ede geldikleri örfî mahkemeleri de kaldırdı. Beylerin suçluları örf ve adetlere göre muhakeme edip, hüküm verme yetkisi elinden alındı. Onun yerine Rus kanunlarını tatbik eden vilayet mahkemeleri tesis edildi. Ayrıca yönetmelik Kazakları Rusya'ya vergi ödemekle yükümlü kıldı ve vilayetlerde Rus okullarının açılmasını teşvik etti. Böylece Kazak sultanları siyasi ehemmiyetleri ile yetkilerini kaybetmiş bulunuyorlardı¹⁶. Bununla

¹⁴ M. Rywkin, Moscow's Muslim Challenge Soviet Central Asia, London 1982, s. 5.

¹⁵ Qazaq SSR Tariyqı, I. c., s. 323.

¹⁶ a.g.e., s. 323.

1456 yılında tarih sahnesine çıkan Kazak Hanlığı dört asra yaklaşan ömrünü tamamlıyordu.

Ancak Çarlık Rusya'nın idaresine girerek siyasî bağımsızlıklarını kaybeden sultanlar bağımsızlık için zaman zaman isyan etmekten geri durmadılar. Bunların içinde en önemlisi Kenesarı Kasımoğlu'nun ayaklanmasıdır. Abılay Han'ın torunu olan Kenesarı'nın amacı bağımsız Kazak Hanlığını tekrar tesis etmektir. Onun Ruslara karşı başlattığı hareket, toprakları kale inşaatı ve Rus göçmenlerin yerleştirilmesi için devamlı elinden alınan Kazaklar arasında büyük destek gördü. Böylece Kenesarı, eski hanlar gibi ak keçe üstünde kaldırılarak hanlığını ilan etti. 1841-1847 yılları arasında altı yıl Orta Cüz hanı olarak, Buhara ve Hive hanlıklarıyla ilişki kurdu ve onlardan destek gördü. Rusya, Kenesarı ayaklanmasını bastırmak için kuvvet gönderdi. Kalabalık Rus kuvvetleri karşısında doğuya çekilen Kenesarı, Kırgız topraklarına girdi. Burada bir çatışmada tarihe Kazakların son hanı olarak geçen Kenesarı hayatını kaybetti¹⁷.

Çarlık hükümeti I. Dünya Savaşı esnasında, Türkistan Türklerinden cephe gerisinde hizmet vermek üzere asker almak ve sürülerine el koymak istedi. Fakat bu 1916'da Çarlık Rusyasına son şiddetli isyanın patlak vermesine yol açtı. Merkezden takviye alan Rus kuvvetleri isyanı güçlükle bastırdı. İsyân sonrasında yüz binlerce Kazak Türkü mağdur edildi.

---

¹⁷S. Aspendiyarov, Qazaqstan Tariyqınıñ Oçerkteri, Almatı 1994, s. 57-59. Geniş bilgi için bkz. E. Bekmahanov, Kazakhstan v 20-40 gody XIX veka, Almatı 1947; Kitabın Kazak Türkçesindeki tercümesi, Qazaqstan XIX Gasırdıñ 20-40 Cıldarında adıyla 1994'te Almatı'da yayınladı. İki bölümden oluşan kitabın ikinci bölümünde Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesi ele alınmıştır.

1917'de Moskova'da Bolşevik ihtilali patlak verdi. Çar II. Nikola tahtından indirildi. Kazak Türkleri aydınları demokratik sistem içinde bağımsız devlet kurabilecekleri ümidine kapıldılar. Bu amaçla Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakub Dulat gibi aydınlar Alaş Partisi ve Alaş Orda hükümetini kurdular ve millî devlet kurmak için mücadele ettiler. Bu arada Özbekistan'da kurulan Hokand Muhtar Hükümeti ile millî mücadele hususunda yakın irtibatta oldular. Bu meyanda Hokand Muhtar Cumhuriyetinin Başbakanı Mustafa Çokay, Alaş Orda hükümetinin Dışişleri Bakanı görevini de yürüttü¹⁸. Ancak, Bolşeviklerin Türkistan Türklerine bağımsız devlet kurmalarına izin vermeyeceği anlaşıldı. Bunun üzerine Alaş Orda, Çar taraftarlarıyla birlik olup, Bolşeviklere karşı mücadele etti. Fakat, güçlü Bolşevik kuvvetleri karşısında tutunamadılar. 13 Aralık 1917'da kurulan Alaş Orda hükümeti 1920 yılı sonlarında Bolşevik baskısına dayanamayarak yıkıldı.

KAZAKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ

Kazakistan topraklarında, 20 Ağustos 1920'de Kırgız¹⁹ Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1921 yılında Kazakları yeni rejime ısındırmak için 1916 isyanını müteakip, Kazakların elinden alınarak, Ruslara verilmiş olan araziler eski sahiplerine geri verildi. Millî Alaş Orda hükümetinin Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlat gibi ileri gelenlerinin halk

¹⁸ Hayit, Çin ile..., s. 249; Koygeldiyev, Alaş Qozgalısı, Almatı 1995, s. 347-348.

¹⁹ O devirde Ruslar Kazakları Kırgız, Kırgızları Kara-Kırgız olarak yanlış adlandırmaktaydı.

nezdindeki itibarından faydalanmak üzere sosyalist hükümette görev verildi.

Kazakistan'da Sosyalist Cumhuriyetin kurulması, kolay olmadı. 1917 İhtilalinden sonra bütün Çarlık Rusyası hakimiyeti altında olan yerler gibi, Kazakistan'da da kargaşa ve otoritesizlik baş göstermişti. İhtilal taraftarlarıyla Çar taraftarları arasındaki mücadele Kazak topraklarına sıçramıştı. Kazak millî güçleri bu iki grubun arasında üçüncü bir grup olarak, bazen ihtilalcilerin ve bazen de beyazların yanında yer almışlardır. Böylesine çetin bir iç harbin neticesinde Kazakistan'da her şey alt-üst olmuş, 1920 ve 1921 yıllarında açlık baş göstermiştir. Bu felaketin sonucunda yüzbinlerce insan ölmüştür. Kimi kaynaklara göre, bu yıllarda bir milyon Kazak Türkü hayatını kaybetmişti²⁰. Ölümünün artmasına Rus hükümetinin ve bilhassa Bolşeviklerin kasıt derecesine varan ihmali sebep olmuştu²¹.

Kazakların yeni rejime bağlılığını ve aynı zamanda sosyal ve ekonomik alanda yapılacak radikal değişikliklere itaatlerini sağlamak maksadıyla, Bolşevikler durumu iyileştirici bir takım tedbirler almaya girişti. Ancak başlangıçta bu tedbirler Moskova'dan bağımsız mahalli idareciler tarafından uygulandı. Zira o karışık dönemde, Moskova ülkenin her tarafını kontrol edecek durumda değildi. Zaten Lenin'in direktifleri de, meselelerin başkentlerde çözülmesi doğrultusunda idi. Ancak hükümette Rus ve Kazak idarecileri arasında anlaşmazlık baş gösterdi. Turar Rıskulov gibi önde gelen Kazak idareciler, Çarlık döneminde Kazaklardan alınıp Rus göçmenlere verilen verimli

²⁰ M. Saray, Kazak Türkleri Tarihi, İstanbul 1993, s. 96.

²¹ Togan, s. 381.

toprakların eski sahiplerine iadesini istiyordu. Ancak buna Rus idareciler karşı çıktılar. Konu sonunda Moskova'ya intikal etti ve Lenin Kazakistan'a yerleşen Rusların zengin köy ağaları değil, zavallı, fakir insanlar olduğunu ve onların oldukları yerlerinde kalacaklarını bildirerek, tartışmaya son verdi²².

Bolşeviklerin Kazak bozkırlarında ekonomiyi canlandırma politikasının temel hedefi hayvancılığı göçebe olarak yürüten Kazakları, çiftçiliğe teşvik ederek, yerleşik hayata alıştırmaktı. Böylece geniş bozkırlarda yeni tarım bölgeleri açılabilecekti. Aynı zamanda göçebe hayatıyla kontrolü zor olan Kazakları yerleşik düzende kontrol etmek de kolaylaşacaktı. Bu sebeple, hayvancılıktan tarıma geçişi desteklemek maksadıyla Kazaklara toprak ve kredi sağlanacağı duyuruldu. Yine de buna katılan Kazak sayısı sınırlı kaldı. Mahalli idarecilerin et ve yün gibi hayvan ürünlerinden alınan vergileri büyük oranda azaltması halkı biraz olsun rahatlattı.

1924 Ocak ayında Orta Asya'da hudutların millî devlet esasına göre yeniden tayin edilmesine bağlı olarak, Kazakistan sınırlarında değişiklik yapıldı. Sirderya ve Yedisu eyaletlerine Kazakistan'a dahil edildi. 1924 Nisan ayında Çarlık Rusyası devrinden beri Kazaklar için kullanılan Kırgız kelimesinin yanlış olduğu kabul edilip, ülke adı Kazak Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Kazakistan'ın başkenti Orenburg'tan Kızıl-Ordu'ya taşındı. Fakat, Orenburg şehri Kazakistan'dan alınarak, Rusya Federasyonuna dahil edildi. Böylece Kazak Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti şu bölgelerden

---

²²M. B. Olcott, The Kazakhs, Stanford 1987, s. 161.

oluşuyordu: Akmola, Aktöbe, Yedisu, Semey, Kostanay ve Aday eyaletleri. 1925-1930 seneleri arasında Karakalpak Otonom Cumhuriyeti de Kazakistan'a bağlandı. 1929 yılında ise başkent bir daha değiştirilerek, Almatı'ya taşındı.

1925-1929 yılları arasında Bolşevikler, Kazakları yerleşik düzene teşvik etme politikalarına hız verdiler. Bunun için Eylül 1925'te Kazakistan Komünist partisinin başına getirilen Rus asıllı F. I. Goloşçekin'in önderliğinde Kazak avılları sovyetleştirilmeye başlandı²³. Buna göre kabile reislerinin sözünün geçtiği avıllarda herşey devletleştirilecekti. Bununla bir yandan topraklarda özel mülkiyete son verilirken, diğer yandan da kabile reislerinin otoritesinin kırılması amaçlanıyordu²⁴. İşin ilginç tarafı bu politikanın, Orta Asya'da yalnızca Kazaklara uygulanmış olmasıydı. Bunda Kazakların bölgede yaşayan diğer Türk boylarına göre Rusya'ya daha yakın olmasının rolü olduğu muhakkaktır. Ayrıca Ruslar Kazakları yeni ekonomik sisteme çabuk adapte edebileceklerine inanmaktaydılar²⁵. 1926 Mayısında yapılan mahalli Komünist Partisinin Genel Kurul toplantısında, kırsal bölgelerdeki parti teşkilatlarının yeni ekonomik sistemi iyi anlamamakla suçlandı. Göçebe ve yarı göçebe Kazakları yerleşik düzene geçirmenin kuvvetlendirilmesi istendi. Ancak Ahmet Baytursunov ve Alihan Bökeyhanov gibi Kazak liderleri Rusların bu politikasına karşı çıkarak, Kazakların göçebe hayvancılığının

---

²³M. Qozıbayev, "Sayasiy Protret Goloşçekin", Qazaq Ādebiyeti, 9.12.1988; B. Tölepbaev-V. Osipov, "Tariyqıy Şındıq Turgısınan Qazaqstandağı Kollektivtendirüvdiñ Kürdeli Mäseleleri Tuvralı", Sotsiyalistik Qazaqstan, 14.01.1989.

²⁴Saray, a.g.e., s. 97.

²⁵Olcott, s. 166.

asırlardan beri uygulana gelen geleneksel hayvancılık olduğunu belirttiler.

Nitekim Rus idarecilerin bu politikası başarılı olmadı. Onların Kazak beylerinin hayvanlarını müsadere etme girişimi de netice vermedi. Zira 1928'de bu doğrultuda alınan kararın duyulmasıyla, Kazaklar hayvanlarını rejime teslim etmektense, kesmeyi veya hayvanlarıyla Doğu Türkistan, Özbekistan, Sibirya ve Astrahan gibi komşu ülkelere göç etmeyi tercih ettiler. Sonuç tam bir başarısızlıktı. Zira Kazakların göçebe hayvancılık sisteminin alt-üst edilmesi 4-5 yıl gibi bir kısa süre içinde 27 milyon hayvanın telef olmasına yol açmıştı. 1929 senesinde kişi başına 39 hayvan mevcutken, 1933'te bu sayı 10 misli azalarak, 3.9'a kadar inmişti²⁶. Ancak geleneksel hayvancılık sisteminin bozulmasından ve Sovyet idarecilerinin ihmalden doğan açlık neticesinde ortaya çıkan felaketin yol açtığı insan kaybı daha korkunçtu. 1931-1934 seneleri arasında açlıktan Kazak Türklerinin sayısı en az 2.3 milyonu bulmaktaydı²⁷. 1939 senesinde yapılan nüfus sayımında SSCB içindeki diğer milletlerin çoğunun nüfusu artarken, Kazaklar 2 milyon 300 bine azalmıştır²⁸. Diğer bir ifadeyle, Kazak nüfusunun yarısına yakını kırılmıştı.

Kazak Türkleri için ikinci büyük felaket 1937 senesinde yapılan aydın kırımı oldu. Stalin'in emriyle bütün SSCB çapında yürütülen kıyımın Kazakistan'daki tahribatı tahmin edilemeyecek oranda büyük idi. Kazak Türklerinin millî menfaatlerini savunmak

---

²⁶B. Nurcekeev, "Köşpendi Şarvalar Qaydan Şıqtı?", Qazaq Ädebiyeti, 21 Ekim 1988.

²⁷M. Tatimov, Halıqnama nemese San men Sana, Almatı 1992, s. 133.

²⁸M. Tatimov, Demografiyalıq Derekterge Süyenssek, Nävbet, Der. Z. Qıstavbayev, s. 85.

maksadıyla gerektiğinde Çarlık taraftarları ve gerektiğinde Bolşeviklerle işbirliği yapan Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlatov gibi Alaş Ordacı politikacıların hepsi idam edildi. Kazak yazılı edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sağlayan Cüsippek Aymavitov, Beyimbet Maylin, İlyas Cansügirov ve Magcan Cumabay gibi yazar ve şairlerin yanısıra, dilekçe yazacak kadar okuma-yazması var sade vatandaşlar da Stalin'in zulmüne uğradı. Hatta Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ile Bakanlar Kurulunun tüm üyeleri, eyalet, şehir ve ilçe parti sekreterlerinin hepsi koğuşturmadan kurtulamadı²⁹. Bunların arasında S. Argınşev, T. Rıskulov ve O. Candosov gibi Kazakistan Komünist Partisi teşkilatını kurup geliştiren inanmış Kazak komünistleri de vardı³⁰. Böylece onbirlerce insan öldürüldü veya sürgüne gönderildi. Yetişmiş insan kıyımı o derece geniş ölçüde yürütülmüştü ki, ortalıkta idari ve sorumlu makamlara tayin edecek insan kalmamıştı. Meselâ, bu yüzden sağlık bakanı yapacak adam bulunamayınca, Tıp fakülesi son sınıf öğrencisi İşanbay Karakulov, milletvekili yapılarak, bu göreve tayin edilmişti³¹.

Bu sürgün ve insan kıyımı 1950'lere kadar devam etti. İdam ve sürgün cezalarının yarısından fazlası mahkemeler tarafından değil, KGB ve onun özel şuraları tarafından verildi. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre, 1930-1950 yılları arasında 120 bin Kazakistanlı çalışma kamplarında eziyet çekti ve 27 binden

²⁹ Sotsiyalistik Qazaqstan, 25.08.1988.

³⁰ M. Kozıbayev, Qazaqstan Tariyqı, Almatı 1993, s. 146.

³¹ T. Kâkişev, "Qagiydaga Aynalğan Qateler Tüzelse", Culdız, No: 11/88, s. 149.

fazlası idam edildi³². Diğer taraftan 1930-1962 yıllarında Kazakistan'a dışarıdan 4 milyon kadar göçmen getirilerek yerleştirildi. Böylece Kazaklar kendi ülkesinde azınlığa dönüştü³³.

5 Aralık 1936'da kabul edilen Sovyetler Birliği'nin yeni anayasasında Kazak Muhtar Sovyet Sosyalistik Cumhuriyeti'nin statüsü yükseltilerek, birlik cumhuriyeti oldu. Buna bağlı olarak, 1937 martında Kazakistan Parlamentosu Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin anayasasını kabul etti. 1937 Aralığında SSCB parlamentosu için seçimler yapılarak, Kazakistan'da 44 milletvekili seçildi. 1938 Haziranında Kazakistan SSC için yapılan seçimlerde 300 milletvekili seçildi. Bunların 152'si Kazak, 60 kadın milletvekilinden de 27'si Kazak Türklerindendi³⁴.

SSCB Savunma Bakanlığı II. Dünya savaşı esnasında, Kazak Türklerinden 450 kişiyi silah altına aldı ve 200 bin kadarını da cephe gerisi hizmetlerde kullandı. Stalin savaştan sonra, Rusya Federasyonu'nda Volga nehri boyunca yer alan Alman Otonom Cumhuriyetinde yaşayan Almanlarını, savaş esnasında Hitler Almanyasıyla işbirliği yapmakla suçladı. Bu sebeple Alman Otonom Cumhuriyetini ilga etti ve buradaki Almanları Sovyetler Birliği'nin türlü cumhuriyetlerine sürdü. Bunların 360 bini Kazakistan'a yerleştirildi. Stalin'in bu bahaneyle yerinden yurdundan ettiği Leh, Kalmuklar, Karaçaylar, İnguşlar, Çeçenler, Balkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri gibi azınlıkların bir çoğu yine Kazakistan'a gönderildi. 1946 senesi istatistiklerine

³² Kozıbayev, a.g.e. s., 148.

³³ A. Mursaliyev, "Celtoqsanda Brejnev Alanında", Leniñil Cas, 4.9.1990.

³⁴ Kozıbayev, a.g.e., s. 151.

göre, böylece Kazakistan'a sürgün edilen insanların sayısı 890.698'ı buluyordu³⁵. Ayrıca savaş esnasında Alman işgaline uğrayan bölgelerden kaçan yüzbinlerce Rus da Kazakistan'a geldi ve bunların bir kısmı savaş bittikten sonra da Kazakistan'dan ayrılmadı³⁶.

Savaştan sonra, Kazakistan'da ilim ve kültür sahasında yeni nesil aydınlar ortaya çıktı. 1946 yılında Kazakistan İlimler Akademisi kuruldu. 1947'de Muhtar Ävezov'un, millî şair Abay Kunanbayoğlu'unun hayatını konu eden "Abay Colı" (Abay Yolu) adındaki iki ciltlik romanı yayınladı. Aynı sene tarihçi E. Bekmahanov'un Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesini inceleyen "XIX. Asrın 20 ve 40 senelerinde Kazakistan" isimli eseri yayınlandı. Ancak, Kazakların ilim ve kültür sahasındaki bu millî uyanışı Komünist Partisi yetkililerini rahatsız etti. Pravda gazetesi tarafından Bekmahanov'un görüşleri sert biçimde tenkit edilerek reddedildi³⁷. Bu meyanda Kazakistan KP MK 1947 martında, tarih, edebiyat ve sanat incelemelerinde yer alan siyasî hatalar konusunda bir karar kabul ederek, aydınlara karşı yeni bir kampanya başlattı. E. Ismailov, M. Ävezov, K. Cumaliyev, S. Mukanov ve E. Bekmahanov gibi aydınlar koğuşturuldu. Bunlara ağır cezalar verildi. Meselâ, Bekmahanov 25 sene Gulag kamplarında çalışma cezasına hükmedildi³⁸.

Mart 1953'te ölen Stalin'in yerine Khruşçev'in gelmesiyle, Kazakistan'da Ruslaştırma politikaları sona ermedi. Kazakistan

---

³⁵ Kozıbayev, a.g.e. s. 216.

³⁶ Saray, 102

³⁷ Hayit, Sovyetler Birliği'ndeki ..., s. 142.

³⁸ K. Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov-B. Ayaganov-N. Caksılıkov, Qazaqstan Tariyqı, Almatı 1993, s. 18-19.

Komünist partisinin 1954 ocağında yapılan genel kurul toplantısında MK I. sekreteri Kazak C. Şayahmetov görevinden alınarak, yerine Rus P. K. Ponomarenko seçildi. Kazakistan KP MK'nin bundan sonraki toplantısında da bakir toprakları tarıma açma kararı alındı. Bu kararla Kazakların hayvancılıkta kullandığı uçsuz bucaksız geniş bozkırların tarıma elverişli hale getirilmesi hedeflendi. Tarımda çalıştırılmak bahanesiyle 2 milyona yakın Slav asıllı göçmen Kazakistan'ın kuzey bölgelerine yerleştirildi. Böylece bu bölgenin etnik yapısı tamamıyla Kazaklar aleyhine döndü. Burada Slavların çoğalmasıyla, Kazak Türkçesinde öğretim gören okullar, gazete ve dergiler kapanmak zorunda kaldı. Akmola şehrinin Kazakça adı da değiştirilerek Rusça Tselinograd yapıldı.

Khruşçev'in iktidardan uzaklaştırıldığı 1964 yılına kadar devam eden bakir toprakları tarıma açma çalışmaları esnasında, 25 milyon hektarlık bir alan ziraata açılır hale geldi. Ancak bu çalışmalar esnasında Kazakistan idarecileri sık sık değiştirildi. Ponomarenko 1955 temmuzunda görevinden alınarak, yerine L. Brejnev, mart 1956'da Brejnev'in terfi ettirilerek Moskova'ya alınmasıyla, I. D. Yakovlev Kazakistan KP MK I. sekreteri oldu. Aralık 1957'de Yakovlev görevinden alınarak, yerine N. I. Beliaev, tam iki sene sonra aralık 1959'da Beliaev te görevinden alınarak, I sekreterliğe Dinmuhammed Ahmedoviç Konayev³⁹ seçildi. Ancak Konayev de Khruşçev'in hışmına uğrayarak, mart

---

³⁹Bu isim genellikle Kunayev olarak yazılmaktadır. Bu Rusça metinlerde böyle geçmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, ismin orijinali ve Kazak Türkçesindeki kullanılışı Konayev'tir. Zaten onun üçüncü kuşaktan dedesinin adı Konay'dır. Bu konuda bkz. D. Konayev, Ötti Dävren Osılay, Almatı 1992, s. 13.

1962'de görevini I. Yusupov'a devretti. Kruşçev'in 1964 ekiminde darbeyle görevinden uzaklaştırılıp, yerine L. İ. Brejnev'in getirilmesinden sonra, Kazakistan'ın liderlik sorunu istikrara kavuştu. 2 Aralık 1964'te Konayev Brejnev tarafından tekrar Kazakistan KP MK I. sekreterliği görevine getirildi. Kazakistan'daki görevi sırasında Brejnev ile şahsi dostluk kurmuş olan Konayev, bu görevini 16 aralık 1986'ya kadar, 22 yıl sürdürdü. Konayev, SSCB Politbüro üyeliğine de seçilerek, burada görev yapan ilk ve son Kazak oldu.

1975 senesinde Almatı'da yayınlanan ünlü Kazak şair ve yazarı Olcas Süleymanov'un Rusça kaleme aldığı "Az I Ya" adlı eseri, büyük tenkitlere maruz kaldı. Rus edebiyatının şahaserlerinden sayılan "İgor'un Seferi" destanındaki Türk kültürünün tesirlerini ortaya çıkarması, ırkçılık ve şovenizm telakki edilerek, kitap yasaklandı.

1979'da SBKP MK bir karar alarak, II. dünya savaşından sonra Kazakistan'a sürgün edilen Almanların Akmola eyaletinde bir Alman otonom cumhuriyeti kurmasına izin vermesi Kazak gençlerinin protesto gösterilerine yol açtı. 16 Haziran 1979 tarihinde gençler Akmola şehrinde Lenin alanında toplandı. Elllerinde "Kazakistan bölünmez", "Alman otonomisine yol yok" gibi yazılar bulunan pankartlar vardı. Haziranın 19'unda ikinci bir miting daha yapıldı. Yetkililerin Akmola eyaletinde hiç bir zaman Alman otonomisi kurulmayacağına ikna etmesinden sonra topluluk güçlkle dağıtıldı⁴⁰.

---

⁴⁰ Tselinograd Disturbances in 1979, Central Asian Newsletter, Volume 7, No: 4, November 1988, s. 6; Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 65-66.

1985 Yılında SBKP MK I. sekreterliğine M. Gorbaçov seçildi. Gorbaçov, Sovyetler Birliğinde perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) politikalarını başlattı. Bu politikalar Kazakistan'da da uygulandı. Ancak Gorbaçov'un 16 aralık 1986'da emekliye sevk edilen Konayev'in yerine, Kazakistan dışından G. Kolbin'i Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçtirmesi, Almatı'da gençlerin tezimizin konusunu teşkil eden protesto gösterilerine yol açtı.

1988'de Kazakistan KP MK açıklık politikası çerçevesinde bir karar kabul ederek, geçmişte haksız yere "halk düşmanı" olarak karalanan ve isimlerinin dahi anılmasına yasak konan millî şahsiyetlerin suçsuz olduğunu ilan ederek, akladı. Böylece 1930'lu, 1940'lı ve 1950'li yılların başlarında haksız yere cezalandırılan Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlatov gibi Alaş Partisinin liderleri ile Magcan Cumabay ve Cüsippek Aymavıtov gibi millî yazar ve şairlerin mücadeleleri ve eserlerini yeni nesillerin tanınmasına imkan doğdu⁴¹.

1989 Olcas Süleymanov'un liderliğinde "Nevada-Semey Anti-Nükleer Hareketi" kuruldu. Bu hareketin maksatı 1949 yılından beri Kazakistan topraklarında gerçekleştirilen atom bombası denemelerine son vermektir. Çünkü Semey'deki askeri poligonda yeraltında gerçekleştirilen bu denemelerden havaya sızan radyasyon bölge halkının sağlığına zararlı etkiler yapmaktaydı. Bunun gibi diğer bir ekolojik cemiyet Muhtar Şahanov'un liderliğinde kuruldu. "Aral ve Balkaş Komitesi"

---

⁴¹Koygeldiyev, a.g.e. , s. 20; M. Qozıbayev, "Aqtañdaqtar Aqıyqatı", Sotsiyalistik Qazaqstan, 11.09.1988.

adında bu cemiyetin maksadı kuruyan Aral ve Balkaş göllerinin sorunlarına çareler aramaktı⁴².

1989 Haziranında Kolbin'in görevden alınarak Moskova'ya çağrılması üzerine Kazakistan KP MK I. sekreterliğine Nursultan Nazarbayev seçildi.

BAĞIMSIZ KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ

1990'da Sovyetler Birliği çatırdamaya başlamıştı. Baltık ülkelerinden başlayarak, Sovyet Cumhuriyetleri merkezden egemenliklerini ilan ettiler. Bu çerçevede Kazakistan 1990 ekiminde egemenliğini ilan etti.

19 Ağustos 1991'de Moskova'da Gorbaçov'a karşı darbe yapıldı. Ancak bu darbe başarıya ulaşmadı. Fakat, SBKP Komünist Partisini zor duruma soktu. Zira, partinin yüksek kademe yetkilileri darbenin içinde yer almışlardı. Bu durum diğer Sovyet cumhuriyetleri ile birlikte Kazakistan'ın millî Komünist Partileri kapatmasına sebep teşkil etti. Kazakistan Komünist Partisi eylül 1991'de resmen kapatıldı. 1 Aralık 1991'de referendum yapılarak, Kazakistan'da başkanlık sistemine geçildi ve devlet başkanı olarak N. Nazarbayev seçildi. Kazakistan parlamentosunun 10 aralık 1991'de yapılan toplantısında Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan isminin Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi kabul edildi. 16 Aralık 1991'de Kazakistan bağımsızlığını ilan etti.

---

⁴²Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 95; A. Verhovskiy, Sredniaia Azia i Kazakhstan Politiceskiy Spekr, Moskova 1992, s. 16.

1991 Aralık ayının başında Rusya Federasyonu, Belarusya ve Ukrayna liderlerinin Minsk şehrinde toplanarak, SSCB'nin sona erdiğini ilan ederek, kendi aralarında bir birlik oluşturması, Kazakistan'ı diğer Türkistan cumhuriyetleriyle 13 Aralık 1991'de Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta toplantı yaparak, yeni durumu değerlendirmelerine yol açtı. Böylece SSCB'nin kalıntılarından Türk ve Slav devletleri olarak iki grubun ortaya çıkma ihtimali doğdu. Ancak, 70 yıllık devirde iyice kemikleşmiş Sovyet devlet yapısının, birlik cumhuriyetlerin birbirinden bir anda ayrılmasına imkan vermediği anlaşıldı. 21 Aralık 1991 tarihinde Almatı'da toplanan eski Sovyet Cumhuriyetleri liderleri Bağımsız Devletler Topluluğunu kurdular. 28 Ocak 1993'te Kazakistan parlamentosu, bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk anayasasını kabul etti.

I. BÖLÜM

OLAYLARI HAZIRLAYAN SEBEPLER

GORBAÇOV'UN PERESTROYKA VE GLASNOT POLİTİKALARI

Kazak gençlerinin 17-18 aralık 1986 tarihinde Almatı'da cumhuriyet alanında Komünist Partisinin kararını protesto gösterileri düzenlemesinde, Gorbaçov'un yeni politikalarına duyulan güvenin rolünün büyük olduğu şüphesizdir. Gorbaçov'un perestroyka çerçevesinde teşvik ettiği demokratikleşme politikasına inanan, gençler Kazakistan Komünist Partisinin emekliye sevkedilen Kazak Dinmuhammed Konayev'in yerine Kazakistan dışından Rus Gennady Kolbin'i I. sekreter seçen kararına tepki göstermek için toplu gösteri yapma yoluna gitti.

Aslında Moskova'daki yüksek bir görev için basamak olarak kullanılan Kazakistan KP MK I. sekreterliğine ilk defa bir Rus seçilmiyordu. Hatta Kazakistan'da Ruslardan başka Gürcü, Yahudi ve Ermeni gibi başka milletlerden de seçilen I. sekreterler görev yapmıştı. Bunların çoğu da Kazakistan dışından atanmıştı. Kazakistan'da Kolbin'e değin görev yapan 20 I. sekreterin sadece üçü Kazaktı. Bunların birincisi S. Argınşev, sonra Şayahmetov ve üçüncü Konayev idi⁴³. Moskova'nın Kazakistan KP I. sekreterlerini dışarıdan ataması yalnız Kazakları değil, Kazakistan KP MK'sinin Rus ve Ukrayn gibi Kazak olmayan üyelerini de

---

⁴³ Konayev, s. 191

rahatsız ediyordu. Kazakistanlı idareciler fırsat buldukça bu konuda dertleşirler, merkezin niçin yerli liderlere önem vermediğini, niçin boyuna Kazakistan KP MK'ine kendi adamlarını göndermekten vazgeçemediklerini tartışırlardı. Fakat yine de rejimin katı disiplini sebebiyle bu duruma açıkça itiraz edemezlerdi⁴⁴. Bu yüzden Sovyetler Birliğini oluşturan cumhuriyetler içinde Kazakistan, yerli halkın haricinde birinin ülke liderliğine getirilmesini en az yadırgayacak ülkeydi. Ancak, Gorbaçov'un demokratikleşmeyi teşvik eden politikaları, bir ülkeye yabancı birinin lider olarak seçilmesi gibi anti-demokratik uygulamayı protesto etmeyi gerektiriyordu.

SSCB'de köklü değişiklik ihtiyacı 1970'li yıllardan sonra başlayan ve 1980'lerde had safhaya ulaşan sıkıntılardan sonra iyice belli olmuştu. 11 Mart 1985'te L. Brejnev'in ölümüyle boşalan SBKP MK genel sekreterliği görevine seçilen M. Gorbaçov'un önündeki ülke tablosu hiç iyi değildi. İsrafın hakim olduğu ülke ekonomisi alarm veriyor, ilim ve teknolojide göze çarpan bir gerilik farkediliyor, sosyal adaletsizliğin yaygınlaştığı görülüyordu. Parti ve hükümet kademelerinde adam kayırma, rüşvet ve yolsuzluklar yaygınlaşmıştı. Halkın hayat standardı düşmüş, alkolizm, hırsızlık ve fuhuş artmıştı⁴⁵.

Kısacası ülke buhranın eşiğindedi. Gorbaçov'un başkanlığında SBKP MK'nin nisan 1985'te yapılan ilk toplantısında bu durum açıkça ifade edilerek, yeni değişim stratejisi saptanıp, prensipleri formüle edildi⁴⁶. Ancak

---

⁴⁴ a.g.e., s. 160.

⁴⁵ Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 85.

⁴⁶ Gorbachev, Perestroika New Thinking for Our Country and the World, New York 1988, s. 10.

perestroyka ve glasnost politikalarını Mart 1985'te iktidara gelen Gorbaçov'un bir ay içinde hazırlayıp ortaya attığını söylemek yanlış olur. Çünkü, bu kararlar nisan toplantısından çok önce düşünülmüş, hazırlanmıştı. Zaten Gorbaçov da bunu açıkça belirterek, kendisinin mart 1985'te Genel Sekreterliğe tayininden bir ay sonra, her şeyi anlayan ve bilen ve her soruna keskin çizgili çözümler getiren bir grup insanın birdenbire ortaya çıktığını düşünmenin hata olacağını belirtmektedir⁴⁷.

SBKP MK'nin 1985 mart ve nisan aylarında yaptığı toplantılarında köklü değişiklikler konusunda ortaya attığı fikirler, basında hararetli tartışmalara yol açtı. Ülkenin geçmişi de eleştirili bir bakışla değerlendirilmeye başladı. Binlerce insan, işçiler, çiftçiler ve aydınlar da bu tartışmalara katıldı. Fikirler, kolektiflerde düzenlenen toplantılarda, basında, parti meclislerinde, hükümet ve parti makamlarına eleştiri ve tavsiyelerde bulunan mektuplarda dile getirildi⁴⁸.

Sosyal adalet prensiplerini ihlal edenlere karşı, bu ihlalleri yapanların kim oldukları hesaba katılmadan, taviz vermez bir savaş açıldı. Bir açıklık politikası olarak glasnost ilan edildi. Parti, hükümet, ekonomi ve kamu kuruluşlarının daha iyi çalışması için herkesin konuşmasına izin verildi, anlamsız kısıtlamalar ve yasaklar kaldırıldı⁴⁹. Kazak gençleri, yıllarca dile getirilemeyen sorunların artık konuşulabileceğine inanmaya başlamışlardı. Eskiden Kazakistan'a yabancı kimselerin lider olarak tayinine karşı çıkmak, Parti kararına karşı gelmek olduğundan yasaktı.

---

⁴⁷ aynı yer.

⁴⁸ a.g.e. s. 47

⁴⁹ a.g.e. s. 14-15.

Ama görünüşe göre artık bu yasağı perestroyka ortadan kaldırıyordu.

Çünkü Gorbaçev, insan faktörünü hesaba katıp, halkın, iş kollektifleri, kamu kuruluşları ile değişik sosyal grupların duygu ve düşüncelerini dikkate alıp, onlara güvenmedikçe, onları faal katılıma, yapıcı girişimlere çekmedikçe, saptarılan hedeflere ulaşmak veya ülkenin kaderini değiştirmenin mümkün olmadığını söylüyordu⁵⁰.

Gorbaçov'a göre perestroykada başarının ilk adımı, uykuya dalmış halkı uyandırmak, gerçekten faal ilgi ve katılımını sağlamak, herkese ülkenin, çalıştığı yerin, bürosunun veya kurumunun efendisiymiş duygusunu aşılardı. Buna çok önem veriyordu⁵¹. Bu mesajı Kazak gençleri çok iyi algılamıştı. Ülkenin yüksek kademedeki yerli yöneticilerinin şikayetçi olduğu fakat açıkça söylemekten çekindiği konuları, artık konuşmak, ülke kaderine yalnız Komünist Partisinin değil, halkın da yön verebileceği yeni bir devrin başladığına inanmışlardı. Buna inanmamaları için oratada bir neden de yoktu.

Zira, Gorbaçov, perestroykanın yalnız demokrasi yoluyla gerçekteşmesini ifade ediyordu. Onun sözüne bakılırsa, toplumun bütün sahalarının geniş biçimde demokratikleşmesine ihtiyaç vardı. Ayrıca köklü değişikliklerin geriye döndürülmemesi için demokratikleşme garanti de olacaktı⁵². Perestroyka çalışmalarının başlıca olmasa bile, ilk görevlerinden biri, Sovyet halkında

---

⁵⁰ a.g.e. s. 15.

⁵¹ aynı yer

⁵² a.g.e. s. 18-19.

ülkenin kaderi konusunda sorumluluk duygusunu canlandırmak ve bunu yerleştirmektir⁵³.

Gorbaçov konuşmalarında daha da ileriye gidiyor, bireyleri toplu hareket etmeye, görüşlerini bir ağızdan bildirmeye teşvik ediyordu. Meselâ, Gorbaçov'un perestroyka tanımına göre, perestroyka kitle girişimi demektir. Demokrasi, sosyalist doğrultuda kendi kendini yönetim kapsamlı gelişmesi, girişimcilik ve yaratıcılığın teşviki, daha iyi bir düzen ve disiplin, daha çok açıklık, sovyet toplumunun bütün alanlarında eleştiri ve özeleştiri demektir. Kişiyi en büyük saygı ve kişi haysiyetine duyarlılık demektir⁵⁴. Kazak gençleri Gorbaçov'un demokrasi ve perestroyka konusunda bu söylediklerini uygulamasını istiyorlardı. Bu sebeple, 17-18 aralık 1986 günleri yaptıkları gösterilerde "Perestroyka uygulanıyor, Demokrasi nerede?" ve "Biz Lenin'in millet siyasetini destekliyoruz" şeklinde pankartlar taşıyorlardı ve kendileriyle görüşmeye gelen yetkililerden sadece bir sorunun, niçin yerli idarecilerden I. sekreter seçilmediği sorusunun cevabını öğrenmek istiyorlardı⁵⁵.

Zaten 1986 yılında SSCB'nin her yerinde olduğu gibi, Kazakistan'da da gösteri ve miting yapmak yaygın bir şekil almıştı⁵⁶. Bu durum bilhassa 25 Şubat - 6 mart 1986 tarihlerinde Moskova'da yapılan SBKP kongresi ve MK'nin bir kaç genel kurul toplantısından sonra belirgin hal almış, perestroykanın sorunları ve izlediği rota Sovyet toplumunun bütün kesimleri

---

⁵³ a.g.e. . 88.

⁵⁴ a.g.e. s. 20-21.

⁵⁵ N. Nazarbayev, Ädiletñ Aq Colı, Almatı 1991, s. 199.

⁵⁶ N. Savitskaya, "Küngey men Kölenke", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov, T. Zeynabilov, Almatı, 1991, s. 156-157

tarafından heyecanla tartışılır olmuştu⁵⁷. Kazak gençleri 17 aralık sabahı Kolbin'i protesto için cumhuriyet alanına giderken, Kazakistan'daki siyasî atmosfer, halkın ülke yönetimine katılımı, fikir ve düşüncelerini toplu halde bildirmeyi teşvik edici mahiyetteydi. Bu sebeple onların, Kolbin'i protesto ettikleri için idari makamların herhangi bir cezaî işlemine maruz kalacaklarını beklemedikleri muhakkaktı.

DEMOGRAFİK GELİŞME

1980'li yıllarda Kazakistan'ın demografik gelişmesi Kazak Türklerinin lehine bir durum almaya başladı. Oysa, Kazakistan'da 1930'lı yıllardan beri Kazak Türkleri yani yerli halk azınlık, Ruslar çoğunluk durumunda olan yegane Sovyet cumhuriyeti vasfını taşımaktaydı⁵⁸. Bu durumun 1980'li yıllarda değişmeye başladığı Kazakların dikkatinden kaçmamış, hatta Kazak demograf M. Tatimov Almatı olaylarının arefesinde, bu konuda iki makale de neşretmişti⁵⁹. Tatimov bu makalelerinde Kazakistan'da Kazak Türklerinin demografik gelişme kanunlarına göre 2000. yılların başında nüfusun % 50-sini oluşturacakları, böylece şimdilik nüfusu fazla olan Slav milletlerini sayıca geçeceklerini iddia ediyordu. Bu makale Moskova'da Rusça yayınlanan Pravda gazetesi tarafından tenkit edildi. Gazete bu tip iddiaların

---

⁵⁷Gorbachev, a.g.e. s. 46.

⁵⁸H. C. D'Encausse, The End of the Soviet Empire, New York 1992, s. 34.

⁵⁹Makalelerin ilki Qazaq Ādebiyeti Dergisinin 12 aralık 1986 sayısında ve ikincisi Bilim cāne Eñbek Dergisinin aralık sayısında yayınlandı.

Kazakistan'da etnik gruplar arası ilişkilere ve enternasyonalist terbiyeye zarar vereceğine işaret etti⁶⁰.

Yıllar	1900	1900	1939	1959	1970	1979	1989	2000
Kazaklar	75.0	60.0	38.0	29.8	32.6	36.0	40.0	48.5
Ruslar	8.7	18.0	40.2	42.7	42.4	40.8	38.0	32.0
Almanlar	0.4	0.5	1.5	7.2	6.6	6.1	5.9	4.1
Ukraynlar	4.9	12.0	10.8	8.2	7.2	6.1	5.3	5.0
Özbekler	2.5	2.0	1.7	1.5	1.7	1.8	2.1	2.2
Tatarlar	1.3	1.5	1.7	2.1	2.2	2.1	2.0	2.0
Uygurlar	2.0	1.2	0.6	0.6	0.9	1.0	1.2	1.3
Beloruslar	0.2	0.4	0.5	1.2	1.5	1.2	1.1	1.0
Diğerleri	5.0	4.4	4.0	6.7	4.9	4.9	4.4	3.9

M. Tatimov'un 1986 senesinde hazırladığı Kazakistan'da etnik grupların XX. asırda değişim eğilimini yüzde olarak gösteren tablosu. (1989 ve 2000 yıllara ait rakamlar, demografın 1986 yılında yaptığı tahminleridir.)

Tablodan görüldüğü gibi, 1930'lu yıllarda başlayan Kazakların kendi ülkesinde azınlık durumu 1980'lerde değişmeye

⁶⁰ M. Tatimov, Halıqnama nemese San men Sana, Almatı 1992, s. 50-51

başlamıştı. 1897'de yılındaki sayımda 3.628.000 olan Kazak nüfusu, 10 yıl sonra 1939'da yılında yapılan sayımda 2.307.000'e düşmüş ve Kazakistan'da çoğunluk durumunu kaybetmişti⁶¹. Ayrıca 1954 - 1962 yılları arasında bakir toprakları işleme bahanesiyle SSCB'nin Avrupa bölgesinden 2 milyon kadar göçmen getirildi. Daha sonra, 1954-1955 senelerinde endüstri, yol yapımı ve inşaatla çalıştırılmak üzere 500 bin göçmen daha Kazakistan'a yerleştirildi. Böylece 1959'da Kazakistan'da Kazak nüfusu en düşük seviyesine % 29.8'a kadar düşerken, Rusların oranı en yüksek seviyesine % 42.7'ye kadar çıkmıştı. Bu durumu fırsat bilen bazı Ruslar Kazakistan Cumhuriyetini Rus Otonom Cumhuriyeti olarak değiştirmek gerektiğini dahi teklif ettiler⁶². 1897 senesinde yapılan sayımda kendi topraklarında nüfusun % 85'ini oluşturan Kazaklar 60 yıl içinde azınlık durumuna düşmüştü⁶³. Bu gösteriyor ki, Komünist partisi ve Sovyet rejimi Çarlık Rusyasının uyguladığı Kazakistan'ı Ruslaştırma politikalarını devam ettirmekteydi.

Ancak, 1970'lerden sonra durum Kazakların lehine değişmeye başladı. 1980'lere gelindiğinde Kazak Türkleri talihin artık kendilerine gülmeye başladığını, ülkelerinde azınlıkta kaldıkları dönemlerin sona erdiğini ve nüfuslarının bilhassa Ruslar karşısında artmakta olduklarını görmüşlerdi. Nitekim, bu görüşlerin haklılığını 1989 nüfus sayımının neticeleri ortaya koyacaktı⁶⁴.

---

⁶¹ Tatimov, "Demografialıq Derekterge Süyensek", Nävbet, Almatı 1990, s. 84.

⁶² B. Hasanulı, Ana Tili-Ata Mura, Almatı 1992, s. 167.

⁶³ Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov a.g.e. s. 39.

⁶⁴ D'Encausse, a.g.e., s. 35.

	1959	1970	1979	1989
Kazaklar	2.787.000	4.234.000	5.289.000	6.534.616
Ruslar	3.974.000	5.522.000	5.991.000	6.227.549
Almanlar	659.000	858.000	900.000	957.518
Ukraynlar	762.000	934.000	898.000	896.240
Özbekler	137.000	216.000	264.000	332.017
Tatarlar	192.000	288.000	314.000	327.982
Uygurlar	60.000	121.000	148.000	185.301
Beloruslar	107.000	198.000	182.000	182.601
Diğerleri	617.000	638.000	698.000	820.640
Toplam	9.295.000	13.009.000	14.684.000	16.464.464

Kazakistan'da yapılan son 4 nüfus sayımının sonuçları

Bu demografik gelişmelere paralel, hatta ondan daha ileri bir biçimde Kazaklar parti ve hükümet kademelerinde geniş biçimde söz sahibi olmaya başlamıştı. Bilhassa Kazakistan KP MK I. sekreteri Konayev'in 1971 SBKP Politbüro üyeliğine seçilmesinden sonra, Kazakların devlet ve partide kadrolaşma

oranları giderek artmıştı. 1981'de Kazakların Kazakistan parti bürosundaki % 45'lik oranı sabit kalırken, Kazakistan KP MK üyelerinin % 51.9'a kadar yükselmişti. Kazakların hükümet içindeki ağırlığı da hissedilir derecede artmıştı. Meselâ, 1964'te Kazaklar Bakanlar Kurulunun ancak % 33'ünü meydana getirirken, bu oran 1981'e gelindiğinde % 60'a yükselmişti. Aynı şekilde, Kazakların bakanlık ve bürokrasi gibi yüksek kademede vazifelerdeki oranı % 39'dan % 61'e çıkmıştı⁶⁵. Kazakların parti ve devlet kademelerinde ağırlıklarının artmasında nüfus artışlarının dışında, 1964 yılından beri Kazakistan KP MK I. sekreterlik görevini yürütmekte olan ve SBKP MK I. Sekreteri Brejnev ile çok iyi şahsi dostluk kurmuş olan Konayev'in rolünün büyük olduğu inkar edilemez.

Kazakistan'da böylece hem nüfus ve hem de yönetim kademelerinde çoğunluğu teşkil eden Kazakların millet olarak kendilerine güven duygusu gelmiş olması normaldi. Nitekim Kazak demograf Tatimov 16 aralık 1986'da patlar verecek olayların arefesinde 2 makale yayınlarken, bu durumu açıkça göstermiş ve 2000 yıllarında ülke nüfusunun % 50'den fazlasını oluşturacaklarını müjdelemişti. Bu sebeple Kazaklar emekliye sevk edilen Konayev'in yerine büyük bir ihtimalle yine bir Kazak tayin edileceğini umuyorlardı. Çünkü Kazakistan'da en büyük etnik grubu kendileri oluşturuyordu. Gerçi daha önceleri Ponomarenko, Brejnev gibi Rus I. sekreterler görev yapmıştı. Fakat o zamanlar Kazakistan'da Rus nüfusu Kazaklar'dan sayıca fazlaydı. Bu bakımdan Kazaklar kendi öz vatanları olan Kazakistan'da, o zamanlar çoğunluk olan Rus halkından birinin

---

⁶⁵ Olcott, a.g.e., s. 244.

lider olmasını normal karşılayabilirdi. Veya azınlıkta olduğu için ülke liderliğine kim gelirse gelsin, ona itiraz etme hakkını kendinde görmeyebilirdi.

Ancak, 1980'lerde durum değişmiş Kazaklar en büyük etnik grubu meydana getirmişler, ülkenin kaderinde söz sahibi olabilecek en büyük etnik grubu oluşturmuşlardı. Ayrıca, yeni devrin, demokratikleşme ve perostroyka gibi yeni politikaları da çoğunluğun temsilcisinin I. sekreter olmasını teşvik ediyordu. Bu yüzden bir Rus'un I. sekreter olarak tayinini artık normal bir vaka olarak telakki edilemezdi. Fakat Gorbaçov bundan da kötüsünü yaptı ve Kazakistan'a bir Rus'u hem de Kazakistan'ın yerli Ruslarından değil, ülke dışından bir Rus'u sekreterliğe aday gösterdi. Bunu Kazak gençlerinin Kazakistan halkına ve bilhassa Kazak Türklerine karşı yapılmış bir hakaret olarak algılamaları tabiiydi. Nitekim, 17 aralık 1986'da alanda göstericileri dağılmaya ikna etmeye çalışan Kazakistan başbakanı N. Nazarbayev, gençlerin "niçin yerli bir liderin I. sekreterliğe seçilmediği?" sorusuna tatmin edici cevaplar veremeyecekti⁶⁶. Kazakistan dışından bir Rus olan Kolbin'e tepkinin Kazak gençlerinden gelmesi, ülkenin etnik çoğunluğunu Kazakların oluşturmasının bir sonucuydu.

---

⁶⁶ S. Eşmuhammetov, "Düniyeni Dübirletken Dürbeleñ", Cas Alaş, 14.12.1991; Nazarbayev a.g.e. s. 199; Şahanov, "Añız ben Şındıq", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T. Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Şahanov'un 1990 senesinde İsveç ve İngiltere'de "Alma-Ata. December 1986. The Truth and the Lie" (Alma-Ata. Aralık 1986. Gerçek ve Yalan) konulu tebliğinden naklen) s. 25.

DİL VE KÜLTÜR

Kazak gençlerinin 1986 Almatı ayaklanmasının kökeninde millî kimlik arayışı çabalarının yattığı muhakkaktır. Çünkü, Sovyetlerin enternasyonalist insanlar yetiştirme politikası adı altında yürüttükleri Ruslaştırma çabalarında Kazakistan'ın ve Kazakların özel bir yeri olmuştur. Çarlık devrinden beri Rus idarecileri arasında yaygın olan görüşe göre, müslüman Türk boyları içinde İslam dinine bağlılıkları zayıf konar-göçer hayat süren Kazakları ruslaştırmak kolaydı⁶⁷. Çarlık Rusyasının hakimiyetini emniyete almak için müslüman Türkleri ruslaştırıp, hristiyanlaştırma çabalarında, Kazanlı bir Ortodoks misyoneri olan Nikolay İlminskiy bilhassa gayret göstermiştir⁶⁸. Onun 1865'te Rus hükümetine verdiği tavsiyeye göre, müslüman olmayan ve şaman dinine mensup Kazakları ruslaştırmak kolay olacaktı⁶⁹. Ne gariptir ki, İlminskiy'in 19. asrın sonlarında teklif ettiği fakat Çarlık devirde uygulanamayan müslüman Türkleri Ruslaştırma politikaları 20. asırda Sovyet döneminde uygulanmıştır.

Çarlık Rusyasında 1860'larda gayri Rus milletlerin Ruslaştırılması için önce alfabelerinin Kril harflerini değiştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştü. 1876'da Çar II. Aleksandr Kazaklar arasında asırlardan beri kullanıla gelen Arap harflerinin Rus harflerine değiştirilmesini uygun gören fermanı imzaladı⁷⁰. Bu ferman Çarlar döneminde tam uygulanamadı.

⁶⁷ M. Mırzahmetov, Qazaq Qalay Orıstandırıldı?, Almatı 1993, s. 39-42.

⁶⁸ Hayit, s. 166.

⁶⁹ Mırzahmetov, a.g.e., s. 41.

⁷⁰ a.g.e., s. 25.

Fakat, 1928'de SSCB'de Türklerin kullandığı arap harfleri latin harflerine ve 1940'ta latin harfleri Rus harfleriyle değiştirildi⁷¹.

Ayrıca Komünist Partisi ve Sovyet hükümeti iki dillilik (bilingualism), yani millî dilin yanında Rusça'nın da öğrenilmesini Rus olmayan milletler için teşvik etti⁷². Rus dili vasıtasıyla komünizme daha çabuk ulaşılacağı söylendi. Onun için Moskova'nın talimatları doğrultusunda, Kazakistan KP MK, 5 nisan 1938'de Kazak okullarında Rusça'nın mecburi olarak okutulması konusunda karar aldı⁷³. Ancak, iki dillilik Ruslar arasında teşvik edilmedi. Böylece Rus olmayan milletlerin ana dillerini unutarak, Rusça konuşmasına çaba sarfedildi⁷⁴. Böylece Stalin devrinden başlayarak bilhassa Kazakistan'da Ruslaştırma çabaları yoğunlaştırıldı. 1980'lere gelindiğinde, Kazakistan'da yüksek okulların tamamında öğretim dili Rusça idi. Bu durum, çocuklarının geleceğini düşünen ana-babaların onları Kazak Türkçesine tedrisat yapan okullara değil, Rus dilinde eğitim veren okullara göndermelerine yol açtı. Böylece yeterince öğrenci bulamayan Kazak Türkçesinde eğitim veren okullar kapandı⁷⁵. 1938'de Kazak Türkçesinde tedrisat yapan okul sayısı 4391 iken, 1986'da bu sayı 2535'e kadar düştü. Diğer bir ifadeyle Kazak Türkçesinde eğitim veren 1856 okul kapanmıştı⁷⁶. Duruma başka bir açıdan daha bakarsak, Kazakistan'da tüm okullar içinde Kazak Türkçesinde tedrisat yapan okullar oranı % 60 iken, bu oran

---

⁷¹ Svanberg, s. 204.

⁷² M. Khint, "Qostildilik cäne İnternatsiyonalizm", Calın, No. 6, Almatı 1988, s. 87.

⁷³ Hasanulı, s. 67.

⁷⁴ a.g.e., s. 17-18.

⁷⁵ Eşmuhammetov, a.g.m.

⁷⁶ Hasanulı, s. 180.

1986'da % 32.4'e inmişti⁷⁷. Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi, Sovyet idarecilerin iki dillilik adı altında Rusça öğrenimi teşviki, Kazak Türkçesinin kullanım sahası daraltılarak yapıliyordu. Bununla nihaî hedefinin Kazakların Kazakça'nın yerine Rusça konuşmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Bunda belirli bir başarı sağlandığı da görüldü. Kazakistan'da Rusların % 0.9'ı ancak Kazakça konuşabilmekteyken, Kazakların % 63'ü iki dili birden konuşabiliyordu⁷⁸. Kazaklar SSCB'da bu konuda, yani Rusça bilmede Latviyalılar ile birlikte en ön safta yer alan halk olmuştu. Bu hususta, Slav asıllı Ukrayn ve Beloruslardan da öndeydi. Orta Asya'da Özbek, Tacik, Türkmen ve Kırgızlar arasında Rusça bilenlerin oranı % 25-30 arasında, Kafkasya'da iyi eğitim almış Ermeni ve Gürcüler arasında dahi bu oranın % 30-40 seviyesinde kaldığını gözönüne alırsak, Kazakların Rusça öğrenmesi için ne denli çaba sarfedildiği daha iyi anlaşılır⁷⁹. Ayrıca, 1959'da Kazakistan'da Kazak nüfusun % 29.8'a kadar düşmesi ve Rusların oranının % 42.7'ye kadar çıkması, Sovyet idarecilerinin Kazakistan'ı enternasyonalizm politikalarının başarılı uygulanabileceği bir yer olarak görmelerine yol açmıştı⁸⁰.

Bunun neticesinde 1950'li yılların ikinci yarısından 1987 senesinin martına kadar, Kazakistan'da Kazak Türkçesi'nin kullanılımları azaldı. Onun yerine Rusça'nın aldığı görüldü. Kazak Türkçesini kuvvetlendirmekten söz açanlar "milliyetçilik"

---

⁷⁷ a.g.e., s. 182.

⁷⁸ a.g.e., s. 135.

⁷⁹ D'Encausse, s. 43-44.

⁸⁰ a.g.e., s. 44.

yapmakla suçlanarak, susturuldu⁸¹. Bu devrede Kazakça tedrisat yapan yüzlerce okul kapandı. Şehirlerde Kazak çocukları genel olarak Rusça eğitim gördü. Bu sebeple bilhassa şehirlerde ana dillerini bilmeyen çocuklar çoğalmaya başladı⁸². Böylece Kazakistan'da kendi vatanında ana dilini bilmeyen Kazaklar ortaya çıktı⁸³. 1959'da yapılan nüfus sayımında Kazakistan'da yaşayan % 0.8 kadarı yani 22.296 kişi ana dili olarak başka bir dili gösterdi. Bunların 21.378 ana dili olarak Rusça'yı bildirdi⁸⁴. 1979 sayımında bu oran daha da artarak, Kazakların % 1.4 yani 73.630 kişi ana dili olarak bir başka dili belirtmiş ve bunların da 72.311-ı Rusça'yı ana dilleri olarak gördüklerini söyledi⁸⁵. Ancak, Kazak Türkçesini ana dili olarak gördüğü halde, Rusça konuşmayı kolay bulanlar daha fazlaydı. Demograf Tatimov'un araştırmalarına göre, 1980'li yıllarda Kazakların % 25-1, yani yaklaşık 1 milyon 300 bin kişi evinde ailesiyle Rusça konuşmaktaydı⁸⁶.

Kazak Türkleri dilinin yanısıra millî tarih şuurundan da koparılmaya çalışıldı. Zaten, Sovyetlerin Rus olmayan milletlerin tarihini yazılmasında tuttuğu politika, bu milletlerin tarihini olmadığını ispatlamaya yönelikti. Bu meyanda 1943, 1949 ve 1978 senelerinde yazılan Kazak SSC tarihleri Kazak Türklerinin tarihini markist ve leninst görüşler doğrultusunda ele alarak, kabile ve boyların birbiriyle çatışması şeklinde göstermeye

---

⁸¹ Hasanulı, s. 15.

⁸² a.g.e., s. 55.

⁸³ a.g.e., s. 57.

⁸⁴ aynı yer.

⁸⁵ a.g.e., s. 58.

⁸⁶ Tatimov, s. 72.

çalışmaktaydı⁸⁷. Bu sebeple objektif milli tarih yazmak mümkün değildi. 1980’li yıllara gelindiğinde Kazak tarihinin bir çok önemli meselesi tarih kitaplarında yer almıyordu. Sovyet propagandası Kazakların gönüllü olarak Rusya’ya katıldığı yönünde yapıldığı için, Çarlık Rusyası devrinde bağımsızlık için mücadele eden Kenesarı Kasımoğlu gibi liderleri araştırmak ve yazmak suç sayılıyordu⁸⁸. Bunun gibi Alaş Partisi ve onun liderleri Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ile Mir Yakup Duvlat ve Magcan Cumabay gibi millî şair ve şahsiyetler hakkında değil araştırma yapmak, isimlerini ağza almak bile “halk düşmanı” olarak suçlanarak, koğuşturmak için yeterli sebepti. Bu yüzden Alaş Partisi ve liderleri, 1933 senesindeki açlık, 1937’de Kazak aydınların kıyımı, 1950’li yıllardaki bakir toprakları işleme ve 1979 yılındaki Akmola gösterilerinden bahsetmek ve araştırma yapmak mümkün değildi⁸⁹.

Ancak, 1980’lere gelindiğinde Kazakistan 1865’lerden çok farklıydı. Ülkenin ve halkın dış dünyadan soyutlanmışlığı sınırlı da olsa bozulmuştu. Kazaklar henüz, Moskova’dan izin almadan yurtdışı seyahatlarına çıkamıyorlardı ve yabancılar da Moskova’dan izin almadan Kazakistan’a gidemiyorlardı. Fakat, Sovyet idaresi tüccarlar, öğrenciler ve turistlerden oluşan seyahat gruplarına izin veriyordu. Kazakistan’ın kütüphane, müze ve anıtlar gibi turistlere açık yerlerinde Kazaklar yabancılarla iyi konuşabildikleri Rusça ile ilişki kuruyor ve dış dünyadaki

---

⁸⁷ M. Magavin, Qazaq Tariyqının Älippesi, Almatı 1995, s. 5-7.

⁸⁸ Sotsiyalistik Qazaqstan, 25.08.1988.

⁸⁹ Daha sonra 1986 Almatı olaylarının araştırılması da yasaklanacaktı. Kazakların 1989 yılına kadar bu konudaki gerçekleri araştırmak imkanı olmayacaktı.

gelişmelerden haberdar oluyorlardı. Bu durum, Kazakların dil, kültür ve sanat konularında millî duygularının güçlenmesine katkıda bulunuyordu⁹⁰. Rusların Çarlık döneminden beri Kazakistan'da hüküm süren yaklaşık 120 yıllık hakimiyeti Kazak Türklerinin yaşam tarzını, davranış şeklini ve hatta düşüncelerini değiştirmişti fakat Kazak toplumunun temel değerleri ile inançlarına etki yapamamıştı⁹¹.

1986 Aralık ayında gençlerin gösterilerinden bir kaç gün evvel, Almatı'da Kazak Türkçesinde eğitim veren bir anaokulunun açılması Kazak aydınlar tarafından sevinçle karşılanmıştı. Çünkü başkent Almatı'nın nüfusunun yaklaşık 1/4'ni Kazaklar oluşturmasına rağmen, şehirde Kazak Türkçesinde eğitim veren tek bir anaokulu yoktu⁹². Bu sebeple, Kazakların önde gelen yazar ve şairleri başkentte yeni açılan anaokulu konusunda yazdıkları makalelerde, her Kazağın ve bütün toplumun birinci görevinin ana diline saygı göstermek ve yüceltmek olduğu, bir halkın gücünün onun dilinde yattığı ifade edildi⁹³.

Çarlık Rusya devrinde Rus şehirlerinde okutularak, sömürgeci devlete hizmet etmek ve Kazak halkı arasında Rus kültürünü aşılıyarak yaygınlaştırması için yetiştirilen Kazak aydınları Alaş Partisini kurarak millî devlet ve kültür için çalışmışlardı⁹⁴. Bunun gibi, Sovyet devrinde enternasyonal olarak yetiştirilmek istenen Kazak aydınları da milletin değerlerinin

---

⁹⁰ E. Allworth, "The New Central Asians", Central Asia 120 Years of Russian Rule, Ed. by E. Allworth, Durham and London 1989, s. 570-571.

⁹¹ Allworth, a.g.m., s. 572

⁹² N. Diuk-A. Karatnycky, The Hidden Nations The People Challenge the Soviet Union, New York, 1990, s. 184.

⁹³ Allworth, a.g.m., s. 560-570.

⁹⁴ Koygeldiev, a.g.e., s. 3.

yükselmesi için hizmet etmenin yollarını arıyordu. Onları bu meyandaki çalışmaları Sovyetlerin enternasyonalist insan yetiştirme çabalarının beyhude olduğunu ortaya koyuyordu. Bu konuda İlyas Esenberlin'in romanlarını en iyi örneklerden biri olarak gösterebiliriz. Kazak tarihinin en önemli devirleri hakkında kütüphane ve arşivlerde yaptığı araştırmalar neticesinde elde ettiği bilgileri romanlaştırarak okuyucuya sundu. Onun üçer ciltten (trilog) iki takım halinde yayınladığı tarihi romanları Rusça, Lehçe ve Macarca başta olmak üzere bir çok dillere de çevrildi. "Göçebeler" adıyla yayınlanan ilk seride, 1969'da yayınlanan yazarın "Kahar" adını taşıyan ilk romanının konusu Kazak Türklerinin Çarlık Rusyasına karşı millî kurtuluş mücadelesi veren Kenesarı Kasımoğlu'nun hayatını konu etmekteydi. Bunun devamı niteliğinde olan "Elmas Kılıç" (1971), "Can Çekişme" (1973) romanları Kazak Hanlığının kuruluşu ile Kazak Türklerinin Cungarlara karşı başarılı savaşlar yapmış olan Abılay Hanı konu etmektedir. Yazarın ikinci üç ciltlik eseri "Altın Ordu" adını taşımaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi, eser Altınordu tarihini konu ediyordu ve bunu akıcı bir üslupla roman tarzında okuyucuya başarılı bir şekilde sunmuştu. Ancak yazar, Sovyet yetkililerin koğuşturmasına uğradı. Haksız yere iftiralara uğrayarak hapse girip çıktı. Üzerine fazla gidilmemesini D. Konayev'e borçluydu. Yazar, devamlı destek gördüğü Konayev'e matbaadan çıkan kitaplarının ilk nüshasını takdim ederdi. Hatta bazen baskıya vermeden evvel, eserlerinin elyazmasını Konayev'e okutup, görüşlerini alırdı⁹⁵. Konayev de çok sevdiği yazarlar

---

⁹⁵Konayev, s. 356-357.

arasında gördüğü Esenberg'in arşivlerde çalışmasına yardımcı olurdu⁹⁶.

1975 Senesinde Rusça yayınlanan Kazakların ünlü şair ve yazarı Olcas Süleymanov'un "Az I Ya" kitabı Kazak Türklerinin millî kültür konusundaki hassasiyetlerini gösteren en görkemli eserlerden biri oldu. Eser, Çarlık Rusyası döneminde başlayan ve Sovyet döneminde devam eden Ruslaştırma çabalarında küçümsenmeye çalışılan Türk kültürünün izlerini Rus edebiyatının köklerinde aramaktaydı. Kazak Türkçesini kullanamadığı için eserlerini Rusça kaleme alan Süleymanov, kitabında Rus edebiyatının şaheserlerinden sayılan ve 12. asırdan günümüze intikal etmiş tek Rusça edebi eser olan "İgor'un Seferi" destanını ele almaktaydı⁹⁷. Onu Türk ve Rus gibi iki komşu kültürün ortak eseri olarak değerlendirmekteydi. Bu değerlendirmesini de destanda yer alan Türkçe kökenli kelimelerle ispatlamaktaydı⁹⁸. Asimile edilmeye çalışılan kültürün, Rus kültürü ile mukayese edilmeye çalışılması Sovyet yetkililerin sert tepkisine neden oldu. SBKP MK 1975 senesinde aldığı kararla basımı biten fakat dağıtımını daha devam etmekte olan kitabı yasakladı. Aynı kararda kitabın yurtdışında başka dillere tercüme edilerek basılması da engellendi. Olcas Süleymanov'a göre, Sovyet idarecilerini kızdıran, eski Rus edebi şaheserine gayri Rus bir araştırmacının yorum getirmesiydi⁹⁹. Araştırmacının Rus olmamasının dışında, devamlı küçümsenen Orta Asya'nın yerli halklarından birine

---

⁹⁶ Ana Tili, 19 ağustos 1990.

⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. F. Diat, "Olcas Süleymanov: Az I Ya", Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1987, no. 51, s. 157-174.

⁹⁸ Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 64.

⁹⁹ O. Süleymanov, Az I Ya, Almatı 1992, s. 5 (Eserin Kazak Türkçesindeki ilk baskısına yazdığı önsöz).

Kazak Türklerine mensup olması da bu kızgınlığı arttırmıştı. Batılı araştırmacılara göre, Olcas Süleymanov'un kitabı, milliyetler meselesinin sosyalist planlama siyasetinin üstünde olduğunu göstermişti. Diğer bir ifadeyle, kitap rejimin Kazak Türklerini asimile yolunda aldığı tedbirlerin geri teptiğini ortaya çıkarmıştı. 1930'lı yıllardan beri katliamlarla zayıflatılan yerli intelijansiya yeniden canlanmış ve böylece Sovyet idarecilerinin Pan-Sovyet kültür idealleri suya düşmüş bulunuyordu¹⁰⁰.

Nitekim, Ş. Murtaza'nın "Qızıl Cebe" (iki kitap halinde, 1978) ve "Yıldız Köprü" (1984) romanları Kazak Türklerindeki millî tarih şuurunun kuvvetlendiğinin açık göstergesi oldu. Yazar, üçlü romanında, 1920'lerde Kazak millî komünist hareketinin lideri Turar Rıskulov'u konu etmektedir. Bolşevik yönetiminde Mirsaid Sultan Galiyev ile birlikte Türk halklarının millî idaresi için çaba sarfeden Rıskulov, başlangıçta komünistlerin yardımıyla bağımsız bir devlet kuracaklarına inanmıştı. Fakat daha sonraki gelişmeler, onun millî komünizm konusundaki ümitlerini boşa çıkardı¹⁰¹.

1982-1985 Yılları arasında Smagul Elüvbayev, 1933'te Kazakistan'da meydana gelen ve araştırılması yasak olan açlık yıllarını bütün yönleriyle kaleme alarak "Aq Boz Üy" (Beyaz Gri Ev) adı altında romanlaştırdı. Yazar, bu romanı yazarken uzun yıllar boyu bu felaket ile ilgili topladığı belge ve bilgileri

---

¹⁰⁰ Diat, a.g.m., s. 173.

¹⁰¹ Diuk-Karatnycky, s. 185; M. Karatayev, "Tetrologiya Tüyini", Cas Alaş, 03.03.1992; Ş. Murtaza, 1984 yılında Turar hakkında herşeyi açıkça yazamamıştı. Turar'ın rejimin müsaade etmeyeceğini bildiği yanlarını, Komünist Partisinin yasaklandığı 1991 senesinde yayınladığı "Kıl Köprü" romanında okuyucuya sunacaktı. Yazar, Turar hakkındaki seri romanlarının beşinci ve sonuncusunu 1993'te "Tamuk" adıyla yayınladı.

kullandı¹⁰². Ancak eseri basılması için devlet matbaasına 1985 yılında teslim etmesine rağmen, kitap ancak 1989'da yayınlanabildi. Elüvbayev'in bu romanı 1986 Almatı olaylarından sonra basıldığı için, olaylardan evvel Kazak toplumunun millî tarih şuurunun gelişmesine katkıda bulunamadı. Fakat, yazarın rejim tarafından sakıncalı görülen bir konuyu 1982-1985 yıllarında yazmakla uğraşmış olması, o devrede Kazak aydınlarının gizli gizli bazı millî konuları araştırdıklarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Sovyet idaresinin Kazakları enternasyonalizm veya iki dillilik maskesi altında Ruslaştırma politikasına aydınlar imkanlar çerçevesinde böyle direndi. Ancak gençler bu konudaki rahatsızlıklarını Gorbaçov'un demokratikleşme ve perestroyka politikalarının getirdiği serbest ortamdan faydalanarak açıkça dile getirdiler. 1986 Aralık olaylarında onlar, Kazak Türkçesinin kullanma sahasının daraldığından şikayetçi oldular¹⁰³. Komünist Partisinin yeni lider seçimi konusundaki kararına itiraz ederken, aslında millî benliklerini muhafaza etme isteklerini açığa vuruyorlardı. Nitekim, olaydan üç ay sonra Kazakistan Parlamentosu Kazak Türkçesinin öğretilmesini teşvik eden bir kanun çıkardı¹⁰⁴. Oysa, SBKP'nin direktifler doğrultusunda Kazakistan KP, 5 nisan 1938'den başlayarak, 1980'li yıllara kadar, Kazakistan'da okullarda Rusça'nın teşvik edilmesi konusunda bir çok defa karar çıkarmasına rağmen, o güne değin

---

¹⁰²T. Aqtan, "Qalıq Qasiretiniñ Şeciresi", Egemendi Qazaqstan, 19.11.1992; S. Elüvbayev, Aq Boz Üy (Roman), Almatı 1989.

¹⁰³ M. Ustyugov, "1986 Cılgı Celtoqsanda Ne Bolgan Edi?", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991,(Leninskaya Smena, 2.11.1990'dan naklen), s. 83.

¹⁰⁴Hasanulı, s. 41.

Kazak Türkçesini teşvik eden bir karar almamıştı¹⁰⁵. Konayev, eğer kendi döneminde Kazak Türkçesini teşvik için böyle bir karar çıkarılsaydı, milliyetçilik yapmakla suçlanacağını belirtmiştir¹⁰⁶.

KOLBİN'İN TAYİNİ

17 Aralık 1986'da Kazak gençlerinin cumhuriyet alanında toplanarak, protesto gösterileri yapmalarına Gennady Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliğine tayini sebep olmuştu. Kolbin'i bu göreve seçen karar MK'nin 16 aralık 1986 günkü toplantısında alındı¹⁰⁷. Moskova, kendi isteği üzerine emekliye sevk edilen D. Konayev'in halefini seçmek için Kazakistan KP MK'nin 16 aralıkta toplantısı yapması için talimat vermişti. Fakat, yeni göreve kimin aday olacağını önceden bildirmemişti. Bu sebeple, Kazakistan KP MK üyeleri, göreve Kolbin'in aday olduğunu, 15 aralık 1986 günü, toplantıya katılmak üzere Moskova'dan Almatı'ya gelen SBKP MK'nin personelden sorumlu üyesi G. P. Razumovskiy'i karşılamak üzere havalanına gittiklerinde öğrendiler. Üyeler, Razumovskiy ile beraber uçağın merdivenlerinden inen Kolbin'i gördüklerinde yeni adayın kim olduğunu anlamışlardı. Yeni sekreter adayının Kazakistan dışından birinin olması, havalanında bulunan Kazakistan KP MK üyelerinde şok etkisi yapmıştı. Hiç kimse, Moskova'nın

---

¹⁰⁵ a.g.e., s. 67.

¹⁰⁶ C. Kuvanişev, "Kolbin, Sayasiy Portret Ştrihtarı", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991,(Leninşil Cas, 13.11.1990'dan naklen), s. 129

¹⁰⁷ A. Mursaliyev, "Brejnev Alanında", Leninşil Cas, 4.9.90

Kazakistan'ın yeni liderliğine ülke dışarıdan birini aday göstermesini beklemiyordu¹⁰⁸. Kazakistan KP MK üyeleri seçim günü Kolbin'in kendilerine ters gelen adaylığına itiraz etmedi, hatta tartışma konusu bile yapamadılar. Zaten, onun hakkında pek bir şey de bilmiyorlardı. Üyeler sadece Kolbin'in adaylığını onayladıklarını bildirerek, ellerini kaldırmakla yetindiler. Zaten Moskova'nın gösterdiği adaya itiraz etmek mümkün değildi. Böylece 18 dakika gibi kısa süren toplantıda G. Kolbin Kazakistan KP MK I. sekreteri olarak seçildi¹⁰⁹.

Moskova, Kolbin'in parti tecrübesini, siyasî yeteneklerini ile insanî özelliklerini göz önünde bulundurarak, onu Kazakistan KP MK I. sekreterliği görevine teklif etmişti¹¹⁰. Rus asıllı Gennady Vasilyeviç Kolbin, 7.6.1927'de Sverdlovsk eyaleti Nijni Tagil şehrinde doğdu. 1955'te Ural Politeknik Enstitüsünden mezun olan Kolbin 1959 yılından itibaren KP'nin çeşitli kademelerinde hizmet etti. 1975-1983 yıllarında Gürcistan KP MK II. sekreteri ve 1983-1986 yıllarında Ulyanovsk Eyaleti KP MK I. sekreteri olarak görev yaptı. Görevleri esnasında Lenin ve Ekim devrimi nişan ve madalyalarıyla ödüllendirildi¹¹¹. Kolbin, Gürcistan'da ve Ulyanovsk şehrinde görev yaptığı senelerde başta Tatarlar olmak üzere gayri Ruslar'la nasıl çalışılması gerektiği konusunda tecrübe kazanmıştı. Bunun dışında Kolbin, SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı N. Rijkov ve Kremlin'in diğer ileri gelen liderlerine yakınlığı ile bilinmektedir¹¹².

¹⁰⁸ Nazarbayev, a.g.e., s. 198.

¹⁰⁹ Nazarbayev, a.g.e, s. 198.

¹¹⁰ Ustyugov, a.g.e., s. 92-93

¹¹¹ Kuvanişev, a.g.e., s..

¹¹² N. Devlet, "Kazak Türkleri'nin Ayaklanması", Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1987, s. 151.

Geçmişinden anlaşıldığı gibi, Kolbin Kazakistan ile uzaktan yakından ilgisi olmayan birisiydi. Onun Kazakistan KP MK I sekreterliğine aday gösterilmesinde Sovyet liderlerine yakınlığı ve Rus olmayan milletlerle nasıl çalışılması hususundaki tecrübelerinin dikkate alındığı kesindir. Bu özellikler Gorbaçov'un onu Kazakistan'a lider olarak tayin etmesine yetmişti¹¹³. Ancak, bunlar Kazakistan halkını tatmin edici özellikler değildi. Kazak Türkleri, 22 yıl Kazakistan'ı idare eden Konayev'in yerine, doğal olarak bir Kazak'ın getirilmesini bekliyordu. Çünkü 1980'li yıllardan beri Kazakistan'da en büyük etnik grubu temsil etmekteydiler. Zaten Gorbaçov'un demokratikleşme, halkın yönetime katılımı üzerine yaptığı konuşmalar, bu beklentiyi kuvvetlendirmekteydi. Bu sebeple, bir Rus'un Kazakistan liderliğine seçilmesi bilhassa Kazaklarda hayal kırıklığı yaratmış olması normaldi.

Ancak, esas sorun Kolbin'in Rus olması değildi. Eğer, Kolbin yerine Kazakistan'da çeşitlik devlet kademelerinde hizmet ederek ülke meselelerine aşina olmuş herhangi başka bir Rus seçilseydi, tepki o kadar büyük olmayabilirdi. Nitekim, göstericilerin talepleri arasında, eğer Kazakistan'a bir Rus tayin edilmeyecekse, Kazakların kültürünü, tarihini ve sorunlarını bilen bir Kazakistanlı Rus'un tayin edilmesi de vardı¹¹⁴.

Ayrıca Kazakistan dışından bir parti yetkilisinin, Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçilmesi, Kazakistan'ın 16 milyonu aşan halkını küçümseme manasını taşımaktaydı. Sanki bu kadar insan

---

¹¹³Ustyugov, a.g.e., s. 92-93.

¹¹⁴Soviet Analyst A Fortnightly Commentary, 6 February 1991; Ustyugov, a.g.e., s. 93.

arasında Kazakistan'ı idare edecek kabiliyette bir kişinin olmadığı ima ediliyor gibiydi. Nitekim, 1964 senesi Kasım ayında, Kazakistan KP MK I. Sekreteri Yusupov'un yerine SBKP MK Prezidium üyelerinden birisinin seçilmesinin uygun olacağını söylendiğinde, Brejnev bu fikre karşı çıkarak, bir bölgeye, onun millî kadrolarına böyle bir itimatsızlık göstermeye haklarının olmadığını ifade etmişti¹¹⁵.

Alanda toplananlar, bu konudaki görüşlerini açıkça ifade ettiler. Onlar, I. sekreteri yerli halkın dışında, başka milletten olan ikinci bir Sovyet cumhuriyeti olmadığını söyleyerek, Kazakistan'da halkın içinde, Kazakistan halkının yaşayışını, kültürünü, menfaatlerini, insanlığını bilen, anlayan, lider olmaya layık bir kimse yok muydu? diye soruyordu. Moskova'nın Kazakistan'ı idare edecek kişiyi Kazakistan'da bulamamasını, bütün Kazakistan halkının şerefini ayaklar altına almak olarak görüyorlardı¹¹⁶.

Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçilmesi ayaklanmanın baş sebebiydi. Ancak mesele Kolbin'in Rus olmasından ziyade, onun Kazakistan'ı ve halkını tanımayan birisi olmasından kaynaklanmaktaydı.

DİĞER SEBEBLER

Kolbin'in cumhuriyet'in liderliğine seçilmesi ayaklanma için bahane idi. Huzursuzluğa yıllar boyunca birikmiş problemler

---

¹¹⁵Konayev, s. 258.

¹¹⁶Ustyugov, a.g.e., s. 92.

sebepe olmuştur¹¹⁷. 1986'da gençlerin protesto gösterilerine çıkmasında rol oynayan huzursuzlukların başında ekonomik kaygılar gelmektedir. Zira Sovyetler Birliğinde 70 yıldan beri uygulanmakta olan merkezi ekonomik yönetim bütün Sovyet cumhuriyetlerinde 1985 ve 1986 yıllarında her sahada bunalımın eşiğine gelinmesine yol açmıştı¹¹⁸. Bilhassa Sovyetlerde hür teşebbüs ve rekabet ortamının olmaması, her şeyin devlet eliyle yürütülmesi ekonominin verimli çalışmasına engel olmuştu. Üretimde devletçe bütün masrafların karşılanması, satışın garanti edilmesi ve personel maaşlarının çalışmanın niteliğine bağlı olmaması malların kötü kalitede üretilmesine sebep oldu¹¹⁹.

Kazakistan'da üretimden elde edilen gelirin büyük kısmı merkeze gönderildiğinden Kazakistan halkı millî gelirin çok az bir kısmından faydalanabiliyordu¹²⁰. Ülkede konut sıkıntısı had safhaya ulaşmıştı. İnşası biten toplu konutların dağıtımında yolsuzluklar yapıyordu¹²¹. Halk geçim sıkıntısı çekmekteydi. Nitekim göstericiler, Hayatın ağır sosyal şartları, konut sıkıntısı, çalışma koşullarının güçleştiğini dile getirdiler¹²². Fakat, Komünist Partisi ile devletin yüksek kademe görevlileri bu sıkıntıyı hissetmemekteydi. Bu durum, eşitliğin devamlı vurgulandığı bir sistemde halkın gözüne batmaktaydı. Sosyal Demokrat partinin bir Kazak üyesinin fikrine göre, göstericiler partinin her iki kesimden yani Kazak ve Rus elit tabakasına karşıydı. Eğer, ona göre, aralık olayları biraz geç tarihte, ekme fiyatlarının yükseldiği zamanda

---

¹¹⁷ Nurpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, a.g.e., s. 89.

¹¹⁸ Nazarbayev, s. 195.

¹¹⁹ Gorbachev, s. 71.

¹²⁰ Nurpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 87.

¹²¹ Nazarbayev, s. 178-179.

¹²² Ustyugov, a.g.e., s. 83.

yapılırdı, Rus işçileri de gösteri saflarına katılmakta tereddüt göstermeyecekti¹²³. Bu arada her şeyin merkezin kararlarına bağı olduğu Sovyet sisteminde Konayev'in SBKP Politbüro üyesi olması, gençlerin gelecek konusundaki endişelerini azaltmalarına yardımcı oluyordu. Bu sebeple, 1986 ve 1987 yıllarında Kazakistan'da eğitim gören bir Amerikalı üniversite öğrencisinin izlenimlerine göre, gençler, Kazakistan'ın en güçlü adamının görevinden alınmasının ülke ekonomisine ve dolayısıyla kendi geleceklerine menfi etki yapmasından kaygı duymuşlardı. Komünist Partisinin en tepe noktalarında bir Kazak'ın bulunması gençlerin gelecekte daha iyi imkanlara sahip olabilecekleri güvenini vermekteydi. Ancak, Konayev'in görevinden alınması ve yerine tanınmamış birinin getirilmesi, gençlerin üniversite sonrası daha iyi iş imkanları konusundaki güvenlerini sarsmıştı¹²⁴.

Ancak olayların çıkmasında Sovyet makamlarının belirttiğı gibi bir aşırı milliyetçilik veya Rus düşmanlığının rolünün ön planda olmadığı anlaşılmaktadır. Olaylarda Rus düşmanlığı olduğunu ileri sürenler, iddialarını ispatlamak için göstericilerin protesto ettikleri yeni I. Sekreter Kolbin'in milliyetinin Rus olduğunu öne sürmektedirler. Protesto Kolbin'e karşı yapılmıştı ama söz konusu olan onun milliyeti değil, Kazakistan dışından ve Kazakistan'ı bilmeyen biri olmasıydı. Nitekim protestocular, Kolbin'in yerine başka birinin seçilmesini talep edip, Kazakistan KP MK'ne gönderdikleri dilekçelerinde yeni sekreter adayları

---

¹²³ "Amerika-Helsinki Tobınıñ Qazaqstandağı Tolquvları Tuvralı Bayandamasının Tezisteri"(bundan sonra AHİHG olarak gösterilecektir), Almatı 1986 Celtoqsan 3. Kitap, Haz. T. Aytbayulı-T. Zeynâbin, Almatı 1992, s. 50-51

¹²⁴ E. Allworth, s. 564.

arasında Kazak Nazarbayev ile birlikte Demidenko ve Morozov gibi Kazakistan'da görev yapmakta olan Rus politikacılar da vardı¹²⁵. Gerçi, 1980'li yıllarda Kazaklar arasında millî şuur kuvvetlenmekteydi. Fakat, bu unutturulmaya veya yasaklanmaya çalışılan Kazak tarihi, dili ve kültürünü öğrenmeye yönelikti, Ruslara kin gütme veya düşmanlık şeklinde değildi. Zaten o devrede buna imkan yoktu. Zira SSCB bütün kurumlarıyla henüz ayaktaydı. Herhangi bir etnik gruba ve bilhassa Ruslara karşı düşmanca bir hareket yapmayı kimse göze alamazdı. Ayrıca Çarlık Rusyası devrinden beri göçmenlerle iç içe yaşamaya alışmış Kazaklarda yabancı düşmanlığı görülmezdi. Bu sebeple 100 çeşit milletin yaşadığı Kazakistan'da 1986'ya kadarki son 50 yılda düşmanlık hissiyle bir kimsenin milliyetinin sorulduğu görülmemiştir¹²⁶. Bu yüzden Kazakistan her zaman Sovyetler Birliği'ndeki etnik gruplar arası uyumun en güzel örneği olarak gösterilmişti¹²⁷. Bu nedenle gösterilerde başka milletlere düşmanlık gösterilmemesi tabiiydi¹²⁸.

Ekolojik problemlerin de gençlerin protesto gösterilerine çıkmalarında etkisi olduğu muhakkaktır. Zira Sovyetlerin üretimde kullandığı geri kalmış teknoloji ve hatalı planlar tabiatın dengesini bozan tesirler meydana getirdi. Bunu en çarpıcı örneğini Aral gölü teşkil etmektedir. Aral gölünü besleyen su kaynaklarının hesapsız faydalanılması ve pamuk ile pirinç ekiminde ölçsüz davranılması, gölün 27.000 km²'lik alanının kurummasına yol açtı.

---

¹²⁵ Nazarbayev, s. 201-202.

¹²⁶ a.g.e., s. 203.

¹²⁷ A. Raşid, Orta Asya'nın Dirilişi, İslam mı, Milliyetçilik mi? (Çev. Osman Ç. Deniztekin), İstanbul 1996, s. 140.

¹²⁸ Ustyugov, s. 83

Göl suyunun tuzluluk oranı 3 misli arttı ve balıklar yaşamaz oldu. Ayrıca kuruyan göl yatağından rüzgarla savrulan tuzlar, göl çevresinin tabiatı ile iklimine menfi tesirler yaptı. Bu durum göl etrafında yaşayan Kazak Türklerinin sağlığını da olumsuz yönde etkiledi. Ölümler, bilhassa çocuk ölümleri çoğaldı¹²⁹. Bunun gibi dengesizlik Balkaş gölünde de meydana geldi¹³⁰. 1980'li yıllarda bilhassa 1985'te Kazak yazar ve aydınları yetkilileri kuruyan Aral gölünün bahtsız talihini düzeltmek için tedbirler almaya çağıran yazılar yazıyordu. Ancak merkez bu konudaki ikazları ciddiye almıyordu. Bu durum Orta Asya'nın yerli halkları arasında Moskova'ya karşı birlikte hareket etme hissi uyandırıyordu¹³¹.

Kazakları rahatsız diğer bir ekoljik problem Kazakistan'ın Semey (Semipalatinsk) vilayetinde bulunan atom poligonunda yapılan denemelerin doğurduğu sorunlardı. Bölgede 1949 yılından beri yapıla gelen atom bombası denemeleri sebebiyle atmosfere yayılan radyasyon neticesinde ortalama insan ömrü 10 yaş kısalmıştı. Kazakistan Onkoloji ve Radyoloji Enstitüsü Başkan yardımcısı Prof. Dr. Saim Balmukanov'un araştırmalarına göre, Semey'de 1969-70 yıllarında 68.6 olan yaş ortalaması, 1979-80 yıllarında 58.8'e gerilemişti¹³². Ayrıca 1980'li yıllarda dünyaya gelen bebeklerde zihinsel ve bedeni özürler artmıştı. Kadınlar arasında anemi (kansızlık) vakaları çoğalmıştı. Daha bir çok hastalıklar ortaya çıkmıştı¹³³. Nükleer denemelerin yol açtığı

---

¹²⁹ Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 74-75; Bu konuda geniş bilgi için bkz. F. Chalidze, "Aral Sea Crisis: A Legacy of Soviet Rule", Central Asian Monitor, No. 1, 1992, s. 30-36.

¹³⁰ Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 75.

¹³¹ Allworth, a.g.m., s. 567.

¹³² B. Tobayakov, "Üşinşi Nāvbet Bolmasın Desek...", Qazaqstan Äyelderi, Ağustos 1989, no. 8, s. 11.

¹³³ a.g.e.

sorunları ele alan kuruluşlar 1986'dan evvel vardı. Meselâ, 1980'li yılların başında kurulan "Milletlerarası Nükleer Savaşa Karşı Doktorlar Komitesi"nin Kazakistan şubesi 1985'te teşkil edilmişti. Bu komitenin maksadı nükleer denemelere karşı bildiriler yayınlamak, nükleer felaketlerin önlenmesi yolunda çareler önermek ve konferanslar düzenlemektir. Ancak, Sovyet hükümeti tarafından kurulan bu resmi kuruluşun o yıllarda nükleer denemelere karşı samimi bir muhalefet gösteremeyeceği aşikardır. Kazakistan halkının Semey'deki denemelere karşı esas tepkisini Olcas Süleymanov'un liderliğinde 1989'da kurulan "Nevada-Semey Anti-Nükleer Hareketi" dünya kamuoyuna duyuracak ve Kazakistan Parlamentosunun atom poligonunu kapatmasında etkili rol oynayacaktı. Daha sonra, Perestroykanın gittikçe serbestleşen ortamından faydalanılarak Kazakistan'da kurulan ilk özel dernek ve teşkilatların ekolojik amaçlı olması, çevre sorunlarının Kazakistan halkının hayatında ne dereceli önemli yer aldığına bir göstergesidir.

II. BÖLÜM

OLAYLARIN GELİŞMESİ

OLAYLARIN SEYRİ

Kazakistan KP MK'sinin kararı, radyolardan 16 Aralık günü saat 15.00'ten itibaren duyurulmaya başlandı. Aynı günün akşamı, Almatı içişleri idaresi KGB yerli halk arasında genel kurul kararına rahatsızlıklar olduğu yolunda duyular gelmeye başladı. Bilhassa perestroykanın imkanlarına iyice inanmış gençler, öğrenciler ve işçiler arasında, Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçilmesi ateşli tartışmalara yol açmıştı¹³⁴. Zira, 1985'in nisanından itibaren bütün SSCB'de söylenmeye başlanan perestroyka, acil değişiklik, hızlandırma sloganları günlük hayatın birer parçası olmuştu. Perestroyka sayesinde halkın bilincinde örtülü yatan düşüncelerin serbestçe ifade edilmesine yol açılacağı, glasnost ve demokrasinin geniş bir şekilde yayılacağına halk güvenmeye başlamıştı¹³⁵. Kazakistan'a dışarıdan bir yöneticinin, hem de ülkeyi ve sorunlarını hiç bilmeyen bir kişinin atanmasının sebebi anlaşılmıyordu.

Kazakistan Parlamentosunun Araştırma Komisyonu raporuna göre, 17 Aralık sabahı Merkez Komitesi binasının önündeki Respubliyka¹³⁶ (cumhuriyet) alanında gençler toplanmaya

---

¹³⁴ Leniñil Cas, 29.09.1990

¹³⁵ Ana Tili, 10.05.1990

¹³⁶ Olayların geçtiği 1986 yılında Brejnev alanı olarak adlandırılan bu alanın ismi daha sonra Respubliyka alanı olarak değiştirilmiştir.

başladı¹³⁷. Önceleri ellerinde pankartlar bulunan gençlerin sayısı 200 kişi civarındaydı. Fakat daha sonra bu sayı gittikçe artmaya başladı¹³⁸. Öğleye doğru gençlerin sayısı 5 bine yaklaştı. Topluluk şakalaşıyor, şarkılar söylüyordu. Herşey normal gidiyordu. Göstericilerin ellerinde “Kazakistan’a Birleşmiş Milletler’de vekillik verilsin”, “Çin’e katılmak istiyoruz”, “Amerika bizimle, Ruslar bize karşı”, “Kolbin Rusya’ya geri dön”, “Kazakistan Kazaklarıdır” gibi yazıların yanısıra¹³⁹ “Her halka - kendi lideri”, “Lenin’in milliyet politikası yaşasın” yazılı pankartlar ve Lenin’in resimleri vardı¹⁴⁰.

Burada “Çin’e katılmak istiyoruz” yazısı, Kazak gençlerinin daha çok hak ve özgürlük istediğinin bir göstergesi olsa gerek. Çünkü 1979 yılında köklü siyasî ve ekonomik reformları uygulamaya koyarak, katı rejimin yumuşatan Çin’in Doğu Türkistan özerk bölgesinde yaşayan Uygur ve Kazak gibi Türk boylarına 1980’li yıllarda yurtdışına çıkmasına ve hatta hacca gitmesine müsaade edilmekteydi¹⁴¹.

Alanda kalabalık artarken Kazakistan içişleri bakanlığına bağlı birlikler alanın etrafına engeller yerleştirerek kuşatmaya başlamışlardı¹⁴². Başlangıçta bu, perestroykaya destek veren her zamanki gösterilerden biri zannedildi. Çünkü o zamanlar, böyle miting-gösteriler adeta moda idi. Fakat bunun diğerlerinden farklı olduğunu “Konayev nerede” pankartı belli etti. Yani gençler

¹³⁷ Mursaliyev, aynı makale.

¹³⁸ Nazarbayev, a.g.e., s. 199.

¹³⁹ H. Oraltay, “Kazakistan Kazaklarıdır”, Türk Dünyası Araştırmaları, Nisan 1987, s. 114-118; Devlet, a.g. makale, s. 154.

¹⁴⁰ Mursaliyev, aynı makale.

¹⁴¹ Oraltay, a.g.m., s. 118.

¹⁴² Mursaliyev, aynı makale.

Kazakistan KP MK'nin kararına karşı geliyordu. O devre kadar kimse KP'nin kararına itiraz etmeye cesaret edememişti¹⁴³. Gösteriler, sakin ve siyasî maksattaydı. Kalabalık, Kolbin'in seçilmesine razı olmadıklarını bildirdi ve Konayev'in alana getirilip, kendileriyle görüşürülmesini talep etti¹⁴⁴.

Bunun üzerine Kazakistan KP II. sekreteri O. Miroşin, saat 11 civarında Konayev'in evine telefon etti ve MK'ne gelmesini rica etti¹⁴⁵. MK'ine gelen Konayev'ten göstericilerle konuşma yapması istendi ve bunun için biraz beklemesi rica edildi. Fakat aradan 2 saat geçtikten sonra, her nedense, MK üyeleri Konayev'i topluluk önünde konuşturmaktan vazgeçtiler. Kolbin Konayev'e konuşmasına gerek olmadığı ve eve dönebileceğini bildirdi¹⁴⁶. Onun yerine aralarında Başbakan Nazarbayev ile Parlamento Başkanı S. Mukaşevka'nın da bulunduğu Kazakistan KP MK üyelerinin göstericiler önünde konuşma yapması kararlaştırılmıştı¹⁴⁷. Bu konu daha sonra tamamen çarpıtılarak kamuoyuna sunuldu. Konayev'ten Genel Kurul'un kararını göstericilere izah ederek, onları sakinleştirmesinin rica edildiği fakat Konayev'in bunu kabul etmediği söylendi. Bununla, sakinleşmeyen öğrencilere karşı zor kullanılmasının suçlusu olarak Konayev gösterilmek isteniyordu¹⁴⁸.

Konayev eve döndükten sonra, saat 13'te Gorbaçov telefon ederek, gençlerin alanda toplanmasının sebeplerini ve

---

¹⁴³ Savitskaya, a.g.e., s. 156-157

¹⁴⁴ Mursaliyev, aynı yer; Cas Alaş, 25.10.1991

¹⁴⁵ Konayev, s. 401; Şahanov, a.g.m, s. 26.

¹⁴⁶ Konayev, s. 401-402.

¹⁴⁷ Nazarbayev, s. 199.

¹⁴⁸ Kuvanişev, aynı makale.

tertipçilerinin kimlerin olabileceğini sordu. Konayev'ten bilmiyorum cevabını alan Gorbaçov, gerekli tedbirlerin alınacağını ve asayişin sağlanacağını ifade ederek telefonu kapattı¹⁴⁹. Bu konuşmadan Gorbaçov'un gençleri sokağa dökenin Konayev olduğuna dair şüphesinin olduğu görülmektedir. Gösteriyi tertip edenlerin kimler olduğu sorusuyla, belki de Konayev'in niçin böyle bir çareye tevessül ettiğini öğrenmek istiyordu. Ancak, bilmiyorum cevabı diyalogun devam etmesini önledi. Bunun üzerine Gorbaçov, gerekli tedbirlerin alınarak asayişin sağlanacağı sözleriyle, Konayev'e gösterilerle bir yere varamayacağı konusunda gözdağı veriyor gibiydi. Ancak ne Konayev ve ne başka birilerinin bu gösterileri organize etmediği, o günkü şartlar altında kendiliğinden vuku bulan olay olduğu sonradan anlaşılacaktı. Fakat, 17 aralık günü Gorbaçov ve diğer Sovyet idarecilerinin gösterilerinin arkasında Konayev ve yandaşlarının bulunduğu önyargısı, onların gençlerin perestroyka ve glasnost politikalarının ruhuna uygun olarak demokratik maksatlarla alanda toplandıkları gerçeğini görmesine engel oldu. Bu da olayları ikna edici ve sakinleştirici konuşmalarla sonlandırmak yerine, şiddet kullanılmasına yol açtı.

Saat 15'ten sonra alana giden Kazakistan KP MK'nin Mendibayev, Nazarbayev ile Mukaşev'i, göstericileri "Her halkın lideri kendi içinden olsun!", "Bize Kazak lider gerek!", "Diktaya son!", "Perestroyka tatbik ediliyor, fakat demokrasi nerede?" ve "Biz Lenin'in millet siyasetini destekliyoruz" şeklinde attıkları sloganlarla karşılandı¹⁵⁰. Bu anda Nazarbayev'e herşey normal ve

---

¹⁴⁹Konayev, s. 402.

¹⁵⁰Nazarbayev, s. 199.

mantıklı görünüyordu. Göstericiler gayet sakindi, şikayet konusu yapılabilecek ve itiraz edilecek her hangi bir aşırı hareket görünmüyordu. Tek bir soru, “niçin yerli bir liderin seçilmediği?” sorusu soruluyordu. Fakat, Nazarbayev ile Mukaşev bu soruya tatmin edici cevaplar veremedi¹⁵¹. Zira kendileri de bu sorunun cevabını çözmüş değillerdi.

Moskova'dan gelen yetkililerin de Kazakistan KP MK üyelerinin göstericilerle fazla yakınlaşmasını istemeyen tutum içinde olması muhtemeldir. Zira göstericiler, Kazakistan KP MK üyeleri arasında genel sekreterliğe Kolbinden daha çok layık kimselerin var olduğunu ifade ediyorlardı. Onların Kolbin'in yerine I. sekreter olarak seçilmesini istediği isimler arasında E. Avelbekov, V. Demidenko, O. Miroşhin, N. Morozov, S. Mukaşev ve N. Nazarbayev gibi isimler vardı. Bu sebeple Kolbin, Kazakistan KP MK'nin mezkur üyelerinin göstericilerin bu taleplerini kendi şahsi çıkarları için değerlendirmesinden çekinen bir hava sergilemekteydi¹⁵².

Göstericiler siyasî isteklerin dışında, hayatın ağır sosyal şartları, konut sıkıntısı, çalışma koşullarının güçleştiği ve Kazak Türkçesinin kullanma sahasının daraldığından da şikayetçi oldular. Başka milletlere düşmanlık göstermediler. Devlet düzenine karşı olacak sözler söylenmedi, kargaşa ve düzensizlik olmadı¹⁵³.

Zaman zaman emniyet güçleri topluluk içinden yakaladıklarını götürüp, gözaltına alıyordu. Saat 15'ten sonra alan

---

¹⁵¹ Eşmuhammetov, a.g.m.; Nazarbayev a.g.e. s. 199; Şahanov, s. 25.

¹⁵² Şahanov, s. 24.

¹⁵³ Ustyugov, s. 83

etrafındaki engeller ve görevliler arttırıldı. Göstericilerin istek ve taleplerini dile getiren konuşmaları, hoparlörlerden çıkarılan müzik sesleriyle bastırılmaya gayret gösterildi. Lakin, alanı boşaltmaya davet eden yetkililer konuştuğu zaman müziğin sesini kısıyorlardı.

Saat 18.15'te gösteriyi dağıtmak için harekete geçildi. Bu maksatla itfaiye araçları kullanıldı. İtfaiye arabalarının kalabalığa doğru ilerlemesiyle, kargaşa başladı. Öğrenciler arabaları devirerek, ateşe vermeye başladı. Askerlere taşlar atıldı.

Saat 19.30'da Moskova'dan SBKP MK, İçişleri Bakanlığı, KGB ve SSCB Savcılığı görevlilerinden oluşan heyet Almatı'ya geldi.

Saat 23.00'te öğrencilerin alandan çıkarılması için karar alındı.

Saat 23.30 - 0.45 Gençleri alandan çıkarma hareketi gerçekleştirildi. Bunun için kürek, demir borular ve köpekler kullanıldı. Dağıtma esnasında acımasızca davranıldı. Askerler yakalanmış ve karşı koymayan gençleri bile yere yatırarak dövdü. Kovalayıp dağıtmadan sonra, kar üstünde sivil giyimli 150'den fazla adamın kaldığı görüldü¹⁵⁴.

18 Aralık 1986, saat 02.00'da Kazakistan KP Almatı eyalet ve şehir temsilcileri durumu görüşmek üzere toplandı. Toplantıda konuşan Z. Kamalidenov, G. Kolbin, M. Mendibayev ve diğerleri, göstericileri milliyetçiler, fanatikler, esrarkeşler ve sarhoşlar

---

¹⁵⁴Mursaliyev, aynı makale

olarak deęerlendirdi¹⁵⁵. Böylece Almatı olaylarının ilk çarpıtılması gerçekleşti. Daha sonra komisyon raporlarından anlaşılacağı gibi göstericiler arasında hiç bir uyuşturucu müptelası veya sarhoş yoktu¹⁵⁶.

Saat 05.29'da alana Kazakistan'ın diğer Şehirlerinden emniyet güçleri getirildi.

Saat 10.30'da alana girmeyi önleyen görevliler ile göstericiler arasında kavga çıktı, görevliler alana girmek isteyenleri yakalayıarak dövdüler. Görevliler ve öğrenciler arasında kfrleşmeler çok sık meydana geldi¹⁵⁷. Bu durum, öğrencilerin hala demokratikleşmeye inanmakta olduklarını göstermektedir. Onlar Kazakistan'ın yeni I. sekreteri hakkındaki menfi görüşlerini açıkça beyan ettikleri için sert tedbirlere maruz kalacaklarını zannetmiyorlardı.

Saat 11.50 göstericilere karşı emniyet glerine yardımcı için çoğunluğu Ruslardan oluşturulan milisler arasında bulunan televizyon görevlisi S. Savitskiy ağır yaralanarak düştü ve ertesı günü öldü. Öğleden sonra göstericiler anaokuluna saldırarak, öğretmenleri öldürdü Şeklinde yalan haber yayıldı.

Saat 20.00'de yetkililer, göstericileri g kullanarak dağıtmak için karar aldı. Böylece ğrencileri alandan çıkarma hareketi başladı. Göstericilere saldırıldı. Rastgele gençlere vurup, dövdüler. Ele geçenleri polis araçlara tıktı. Yediği darbeden

---

¹⁵⁵ aynı yer.

¹⁵⁶ M. Şahanov, s. 25

¹⁵⁷ Mursaliyev, aynı makale

düşenleri, yaralıları saçlarından veya ayaklarından tutarak sürüklediler.

Saat 20.20 hastaneye kafatası parçalanmış, beyni açılarak yaralanmış Enerji Enstitüsünün öğrencisi E. Sıpatayev getirildi. Sıpatayev, 23 Aralıkta vefat etti.

Saat 21.30'de Alana yakın sokaklar da göstericilerden temizlendi ve hareket sona erdi. Göstericiler dağıtıldıktan sonra, alanda kar üstünde kan lekelerinin olduğu görüldü¹⁵⁸.

Harekate polis ve İçişleri Bakanlığına bağlı askerlerden oluşan yaklaşık 70 bin görevli, özel usüllerle oluşturulmuş 16-20 bin civarında milis ve 20 itfaiye arabası katıldı.

Olaylar esnasında büyük çapta maddi zarar meydana geldi. 11 araç yandı, 24 araç zarar gördü, 39 otobüs ile 33 taksi devrildi. Bunlardan başka 13 öğrenci yurdu, 5 okul, 6 ticarethane ve 4 kuruluş binasında tahribat oldu¹⁵⁹.

Kolbin'i protesto olayları sadece Almatı'da meydana gelmedi. Kazakistan'ın Cezkazgan Karagandı, Taldıkorgan, Arkalık, Kökşetav, Sarıözek, Talgar, Pavladör ve Çimkent'te gibi başka yerlerinde de gösteri ve yürüyüşler yapıldı¹⁶⁰.

Kazak gençlerinin protesto hareketi, Kazakistan'a komşu kardeş cumhuriyetlerde olduğu gibi başka Sovyet cumhuriyetlerinde de duyuldu ve hemen destek gördü. Hatta Almatı'da olayların olduğu duyan 600 kadar Kırgız genci

---

¹⁵⁸ aynı yer

¹⁵⁹ Şahanov, s. 35.

¹⁶⁰ Mursaliyev, aynı makale

toplanarak, Kazak gençlerine destek vermek üzere Almatı'ya doğru hareket etti. Ancak, Korday sınırında askerler tarafından durdurulan gençler geri çevrildi¹⁶¹. Aynı şekilde Özbek gençleri de Kazak gençlerine destek vermek için harekete geçmeye teşebbüs etmişlerdi. Ancak Kazakistan'daki ayaklanmanın Özbekistan'da geç duyulması ve Sovyet yetkililerinin Türkistan'da toplu bir isyana karşı tedbir almış olması, Özbek gençlerinin teşebbüslerini gerçekleştirmelerini önlemiştir¹⁶². Buna benzer destekleri Azerî gençleri ile Gürcü gençleri başkentleri Bakû ve Tiflis'te meydanlarda toplanarak gösterdiler. Hatta SSCB'nin en batısında yer alan Baltık Cumhuriyetleri gençleri de alanlarda toplanıp, "Kazak kardeşlerimizin mücadelesini destekliyoruz", "Totalitar sistemi yıkacağız" şeklinde sloganlar atmışlardır¹⁶³.

---

¹⁶¹ M. Cumahanov, "Celtoqsan Cañgırığı", Egemen Qazaqstan, 11.12.1996; A. Kesici, "Kazakistan Olaylarının Bilinmeyen Yönleri", Yeni Forum, No. 238. s. 38.

¹⁶² Kesici, aynı makale.

¹⁶³ Cumahanov, aynı makale

OLAYA KARIŞANLARIN TAKİBATI

Alanda toplanan göstericileri dağıtmakla emniyet güçlerinin işi bitmemişti. Onlar, sokak sokak, hatta öğrenci yurtlarını tek tek dolaşarak, gösterilere katılanları aramaya çıktı. Saat 21.30'dan sonra, kaçan göstericiler sokaklarda aranmaya başlandı. Gece karanlığında köpekli polisler, genç kızlar ile erkeklerin peşine düştü. Yer yer genç kızların çığlığı gece karanlığını yarıyordu. Kovalamaca esnasında polisler ile askerler önüne gelene, hatta hamile kadınlar ile emekli yaşlılara acımasızca vurup, dövdü¹⁶⁴. Kovup dağıtmadan sonra polise 2401 kişi getirildi. Bunların ancak 516'sı alanda yakalananlardı¹⁶⁵.

Olaylardan sonra yakalananlar üç ayrı kurumda gözaltına alındı. Gözaltına alınanların sayısı, daha sonra Kazakistan parlamentosu araştırma komisyonunun elde ettiği bilgilere göre, Kazakistan İçişleri Bakanlığında 2336, KGB'de 2212 ve poliste 2401 kişi idi¹⁶⁶. Fakat gözaltına alınanlar bu rakamların çok üstündeydi. Resmi merciler gözaltına alınanların sayısını az göstermektedirler. Komisyon araştırmalarına göre, gözaltına geçici alınanlar ile sorgu hücrelerine gönderilenler ve şehir dışına çıkarılarak soğukta bırakılanlar bu rakamlara dahil edilmemişti. Bunlar da dahil edildiğinde olaylardan sonra gözaltına alınanların sayısı 8500'ı geçiyordu¹⁶⁷. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere çok sayıda insan olayla ilgili bulunarak gözaltına alınmıştı.

¹⁶⁴ B. İsabayeve, "Tariyq Qıyanattı Keşirmeydi", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T. Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Leninşil Cas, 29.09.1990'dan naklen), s. 61.

¹⁶⁵ Mursaliyev, aynı makale.

¹⁶⁶ a.g.e. s. 27.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 28.

Ayrıca bu gözaltılarda insanlığa yakışmayacak derecede zalimce muameleler yapıldığı da tespit edilmiştir. Meselâ, olaylarda yakalananların sayısının çok fazla olması dolayısıyla nezarethanelerde yer kalmadığından göstericilerin bir kısmı araçlara bindirilerek şehrin 25-30 km dışına çıkılarak, yarı çıplak vaziyette soğukta bırakıldı¹⁶⁸. Böylece onların kışın soğuk-ayazında donarak hastalanması ve hatta ölmesi istendi. Başka bir olayda, bunun daha kötüsü işlenmiş, yakalanan göstericilerin kız veya erkek olmasına bakılmaksızın silah zoruyla karlara yüzükoyun yatırılmışlardır. Kim kafasını veya gövdesini kaldıracak olsa askerlerin dipçığıne maruz kalmıştır¹⁶⁹. Askerler ile polisler, isyan edenleri etkisiz hale getirmek için değil, aksine onları, hatta aman dileyip kaçanları bile peşinden koşup yetişerek vurup, yaralamaya çalışıyordu. Buna göstericilerinin çoğunluğunun ensesinden ağır yaralanmaları delildir. Ayrıca, çoğunluğunun çenesinin kopması, kaburgalarının kırılması, iç organlarının ezilmesi ifrat derecesinde vahşi hareket edildiğini göstermektedir. Böyle hareketin neticesinde enerji enstitüsü öğrencisi E. Sıpatayev öldü¹⁷⁰.

Böylece, kendini 70 yıl boyunca yeryüzündeki en adaletli, en demokratik ülke biziz diye bütün dünyaya ilan eden Sovyet hükümeti barış dolu gösteriyi kan dökerek, askerin gücüyle dağıtma yoluna giderek, dünyanın en insafsız devletlerinden birisi olduğunu göstermiştir. 1905 senesinde işçilerin barışçıl gösterilerini ateş açarak, kan dökerek bastıran Çarlık

¹⁶⁸ Egemen Qazaqstan, 17.12.1996; Şahanov, s. 28.

¹⁶⁹ Şahanov, a.g.m., s. 28-29.

¹⁷⁰ Ustyugov, a.g.m., s. 95.

Rusya'sından Almatı olaylarını benzer yöntemle bastıran Sovyet hükümetinin farkı kalmamıştı¹⁷¹.

Olaylar esnasında yaralananlar hakkında da resmi merciler komisyona çelişkili rakamlar vermiştir. Almatı Valiliğine göre 763, şehir içişleri dairesi 1001, Kazak KGB ile savcılığı 1137 kişinin yaralandığını beyan etmiştir. Fakat, komisyon görevlilerinin hastane kayıtlarında yaptığı araştırmalara göre, olaylardan sonra 1722 kişi hastanelerde tedavi görmüştür¹⁷². Ancak bu da yaralananlar hakkındaki en alt rakkamdır. Çünkü, olaylar esnasında yaralanan bir çok insan takibata uğramak korkusundan hastanelere gitmeyerek, evde tedavi yolunu seçmiş oldukları muhakkaktır.

Amerika-Helsinki insan hakları grubunun raporuna göre, olaylardan sonra hastanede tedavi görenler arasında bir tek asker veya polis yoktu. Ya bunların hiçbiri yaralanmamıştı veya onlar özel yerlerde tedavi görmüştü¹⁷³. Raporunda ayrıca hastanede tedavi görenlerin çoğunluğunun Kazak işçileri ve öğrencileri olduğu belirtilmektedir¹⁷⁴. Göstericilerin yaralanması genelde karşılıklı dövüş esnasında değil, fakat kendilerine saldıran güvenlik kuvvetlerinden savunma sırasında olmuştur. Yaralanmaların çoğunda kol kırılması olması, bu durumu ispatlamaktadır¹⁷⁵.

---

¹⁷¹ Eşmuhammetov, adı geçen makale.

¹⁷² Şahanov, a.g.e. s. 28.

¹⁷³ АННГ, s. 45.

¹⁷⁴ aynı yer.

¹⁷⁵ aynı yer.

Takibat yalnız olayların cereyan ettiği günlerle sınırlı kalmadı. 1987 senesi koguşturma, peşe düşme, yakalama, gözaltına alma, soruşturma, mahkemeye verme ve hapse atma yaygın bir hal aldı¹⁷⁶. Olaylarla ilgili olarak 309 talebe okuldan, 319 kişi işten atıldı. Kazakistan Komünist Partisi Gençlik Teşkilatı Komsomol'dan olayla ilgisi olduğu iddia edilerek 758 kişi üyelikten atıldı ve 1164 kişiye de çeşitli cezalar verildi. SBKP'den 52 kişinin üyeliği fesh edildi. 210 Kişiye de Komünist Partisi içinde çeşitli cezalar verildi¹⁷⁷. Bu durum, olaya karışanlar hakkında yapılan takibatın boyutunun büyüklüğünü ve acımasızlığını göstermektedir. Sovyet yetkililerinin her türlü bahaneyle Kazakları kendi ülkesinde sindirmeyi ve etkisiz hale getirmeyi hedefledikleri açıkça görülmektedir.

KGB görevlilerininin 17-18 aralık günleri çektiği film ve fotoğraflara vasıtasıyla gösteriye katılanların tek tek resimleri elde edildi. Bu resimlerle okullarda ve işyerlerinde insan avına çıkıldı. Bu kampanya bir kaç ay devam etti. Ele geçenler hakkında her türlü ceza kullanıldı. Bazılarının ana-babası işlerinden çıkarıldı. Bu sıralarda, Kazakistan'da aralık olaylarına karışanlara vatanına ihanet edenlere takınılan soğuk tavırlarla muamele etmek yaygınlaştı¹⁷⁸. Güvenlik kuvvetlerinin olaylar esnasında ve sonrasında göstericiler hakkında takındığı tutumun asayişî teminden ziyade, onları sindirmek, ezmek ve yıldırım maksadını güttüğü muhakkaktır.

---

¹⁷⁶ T. Beyiskulov, "Kolbin Kurbandarı", Cas Alaş, 7.4.1992.

¹⁷⁷ Şahanov, s. 35.

¹⁷⁸ aynı yer.

OLAYLARIN BASINA YANSIMASI

Almatı olaylarının saklanmamasında Gorbaçov'un glasnost (açıklık) politikasının tesirinin olduğu muhakkaktır. Çünkü hadiselerden 7 ay evvel meydana gelen Çernobil nükleer santrali kazasını saklamaya çalışan Moskova, glasnost'un samimiyetini gölge düşürmüştü. Bu olayda yaşanan tecrübeden sonra, Moskova'nın Almatı hadiselerini gizlemeye çalışmaması normaldir.

Ancak, Sovyet haber ajansları ve basının olayları olduğu gibi değil her yönüyle çarpıtarak verdiği gözlenmektedir. 18 Aralık 1986 gününden itibaren verilmeye başlanan Almatı olayları ile ilgili haberlerde, gösterilerin mahiyeti ve amacı çarpıtılmıştır. Olayların demokratik vasfı saklanarak, milliyetçilik¹⁷⁹ ve Rus düşmanlığı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Göstericiler de serseri, esrarkeş ve başıboş gezen kimselerdir. Yani nereden bakarsanız bakın hadiseler hiçbir ciddi ve siyasî yönü yok, adi olaylardır.

Sovyetlerden Batıya ulaşan ilk haberde şöyle deniyordu: "...bir sürü bozguncu Üniversiteye girerek talebeleri protesto mitingleri düzenlemeye zorladılar, karşı koyanları ise tehdit ettiler. Bazılarının ellerinde tahta veya demir sopalar bulunan protestocular, "Kazakistan ancak Kazaklarıdır" şeklinde

---

¹⁷⁹Kazak Türkçesinde "ultşıldıq" kelimesiyle ifade edilen "milliyetçilik" kelimesi Sovyet terminolojisinde Türkiye ve batı ülkelerinden farklı mana ihtiva etmektedir. Türkiye'de milletini ve yurdunu seven bu uğurda fedakarlık yapan kimse manasında kullanılırken, SSCB'de kendi milletinden başka milletlere düşmanca duygular besleyen aşırı milliyetçi, kafatasçı, ırkçı manalarında kullanılmaktadır. Bu sebeple, SSCB'de milliyetçi kelimesi tamamıyla menfi mana taşımaktadır.

sloganlar atarak masum insanlara saldırdılar, evlerin camlarını kırdılar, içki dükkanlarını yağmaladılar, arabaları tahrip ettiler. Şehrin ileri gelenleri bu gruba, meseleleri tartışarak çözüme çağrısında bulduklarında ise onlara milliyetçi sloganlarla hücum ettiler”¹⁸⁰.

Sovyet basınının Kazakları milliyetçilikle suçlayan yorumlarının, Kazakistan'da yaşayan Ruslar üzerinde etkili olması, onların Kazaklara karşı düşmanca hislerinin doğmasına yol açması kaçınılmazdı. Nitekim, Şubat 1987'de Almatı'ya girmesine müsaade edilen batılı gazetecilerden J. O. Jackson izlenimlerini aktarırken, Almatı'daki Rus gençlerinin Kazak gençlerine, hatta tüm Kazak halkına düşmanlık hislerini açıkça belirttiklerini ifade eder¹⁸¹.

Sovyet yetkilileri Almatı olaylarını gizleme yolunu gitmedi. Oysa, bundan önce SSCB meydana gelen bu tip vakalar basından ve kamuoyundan gizlenmeye çalışılırdı. Meselâ, 1962'de Novoçerkaski'de meydana gelen olaylar herkesten saklanmıştı¹⁸². Bazı Moskovalılar bile olayın varlığından yurtdışına çıktıklarında haberdar olmuştu. 1979'da Akmola'da Kazak gençlerinin Alman Otonomisi kurulmasına karşı çıkan gösterilerinin basına yansımaması için büyük bir titizlik gösterilmiş ve bunda başarılı olunmuştu. Olaylar hakkında basında ilk haber 1987 senesinde Pravda gazetesinde yayınlanmıştı.

---

¹⁸⁰ Devlet, a.g.e., s. 153-154.

¹⁸¹ Oraltay, s. 127.

¹⁸² E. Wimbush, “The Alma-Ata Riots”, 17-18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları, Haz. C. Kazakbalası, İstanbul 1988, s. 48.

1986 Almatı olayları ile ilgili haberi, SSCB haber ajansı Tass aralık ayının 18'inde bütün dünyaya geçti¹⁸³. Sadece “Almatı'dan haber” şeklinde başlık taşıyan kısa haber, bugüne kadar basında yer almamış olağandışı haberi hertarafa dağıttı. Bu açıklık politikasının SSCB'de biraz mesafe kattettiğinin göstergesidir. Bu olaydan sadece 7 ay evveline kadar Çernobil'de meydana gelen dehşetli felaketi, dünyaya haber vermekte tereddüt geçirip, günlerce gizli tuttuğu hatıralardadır¹⁸⁴. Ancak, bu haberlerde Sovyetlerin olayları olduğu gibi değil, tamamen çarpıttığı görüldü. Haberlerde Almatı olayları karışıklık olarak değerlendirildi¹⁸⁵. Tass Ajansı Almatı'da meydana gelen çatışmanın “milliyetçi unsurların kışkırtmaları” sonucu çıktığını duyurdu¹⁸⁶.

Resmi açıklamalara göre, isyanı alkolik ve esrarkeş gençler yapmıştı ve aşırı milliyetçiler tarafından desteklenmişti¹⁸⁷. İşçi ve öğrencilerden oluşan ve perestroykaya inanmış göstericileri, halka milliyetçiler, serseriler, sarhoşlar ve hatta esrarkeşler olarak çarpıtarak duyurmanın Moskova'nın emri mi? yoksa Kazakistanlı Sovyet idarecilerinin kendi inisiyatifi mi? olduğu bilinmez. Fakat bu çarpıtmanın ilk defa kimler tarafından ve ne zaman yapıldığı bellidir. 18 Aralık günü, saat 02.00'de, Komünist Partisinin Eyalet ve şehir sorumlularıyla yaptığı toplantıda konuşan Kazakistan KP MK üyelerinden Z. Kamalidenov, G. Kolbin, M.

---

¹⁸³ Geniş bilgi için bkz. H. Oraltay, “Kazakistan Kazaklarıdır”, Türk Dünyası Araştırmaları, Nisan 1987, s. 111-129; Devlet, a.g.m., s. 151-162.

¹⁸⁴ Ana Tili, 10 Mayıs 1990.

¹⁸⁵ İsabayev, s. 41

¹⁸⁶ “Kazak Türklerinin Ayaklanması”, Yeni Forum, 1 Ocak 1987, No. 176, s. 8.

¹⁸⁷ D'Encausse, a.g.e., s. 33

Mendibaev ve diğeri, göstericileri milliyetçiler, aşırıcılar, esrarkeşler ve sarhoşlar olarak nitelendirdi¹⁸⁸. Fakat, daha sonra Kazakistan Parlamentosu araştırma komisyonunun Sağlık Bakanlığından aldığı bilgilere göre, olaylar esnasında gözaltına alınanların arasında bir tane bile esrarkeş veya sarhoş yoktu¹⁸⁹. Olayın siyasî yönünün saptırılıp, onu serserilerin, esrarkeşlerin hareketi olarak gösterilmesindeki amaç, göstericileri dağıtmak için elden gelen her imkanı, askerleri, teknolojiyi, vurup kırmak için gerekli silahların her türünü serbestçe kullanmaktı¹⁹⁰.

Sovyet hükümetinin açıklamalarına göre, herşeyi Konayev'in taraftarları da tahrik etmişti. Konayev'in liderliği altında yolsuzluklardan nemalanan akrabaları, işbirlikçileri ve aşireti bu imkanının ellerinden gitmesine göz yumamazdı. Bunlar hafifmeşrep gençleri sokağa dökerek, Konayev'siz huzurun olmayacağını göstermek istiyorlardı¹⁹¹. Aralık olaylarından sonra Konayev ve üç yıl boyunca yakınları yakın takibe alındı. Gazetelerde onun aleyhinde bir çok makale ve yorum çıktı¹⁹². Bu arada Konayev'in gazetecilerle görüşmesi de yasaklandı¹⁹³. Konayev'e istinat edilen suçlamalar da gerçek değildi. Yoksa, Konayev'in gazetecilerle görüşmesi yasaklanmaz ve kendisini müdafaa etme fırsatı verilirdi. Kolbin de, Aralık olaylarının akabinde Konayev aleyhine yayınlanan her haberden hemen sonra, bazen Konayev'in eline o haber daha geçmeden, Konayev'e telefon ederek, özür dilemez, her defasında bunun son haber olduğunu ve

---

¹⁸⁸ Mursaliyev, aynı makale

¹⁸⁹ Şahanov, s. 25.

¹⁹⁰ a.g.e., s. 25-26.

¹⁹¹ D'Encausse, s. 33.

¹⁹² Konayev, s. 406.

¹⁹³ Kuvanişev, aynı makale.

bir daha olmayacağını söyleyerek, Konayev'in kızgınlığını hafifletmeye çalışmazdı¹⁹⁴. Konayev hakkındaki suçlamaların hiç birisi ispatlanamadı.

Olaylardan sonra yayınlanan resmi bildirimlerde, iki ölü ve 200 civarında yaralı olduğu bildirildi¹⁹⁵. Olaylar sırasında ölen, yaralanan, suçsuz yere cezaya çarptırılan Kazak Türklerinin sayısı hiç de resmi makamların iddia ettiği gibi olmadığı sonradan delilleriyle ortaya çıkarılmıştır¹⁹⁶. Resmi beyanlara göre olaylarda milis S. Savitsky ve öğrenci Erbol Sıpataev ölmüştü¹⁹⁷. Fakat, bazı iddialara göre ölü sayısı yüzden fazladır¹⁹⁸. Bununla ilgili komisyon raporunda deliller yoksa da, komisyon başkanı Şahanov, Batı mezarlığında 58 mezarın isimsiz ve numarasız hatta mezarlıklar müdürlüğüne kayıtlı olmadığını tespit etti. Ölen hayvanların bile ölüm sebebinin araştırılıp, kayda geçirildiği o dönemde, kayıtsız gömülmelerin olması şüphe çekici bulunmaktadır. Ancak komisyon başkanı Şahanov, bunların aralık olaylarına karışanların ölümleri olduğuna dair kesin delillerin olmadığını belirtir¹⁹⁹.

Bunun dışında görgü tanıklarının bildirdiği fakat araştırma komisyonunun ispatlayamadığı bir çok ölüm vakaları da vardı. Meselâ, bazı şahitler, 40 tonluk bir itfaiye aracının 18 Aralık

---

¹⁹⁴ N. Savitskaya, "Küngey men Köleñke", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Birlesüv, 27.9.1990, 5 ve 18.10.1990'dan naklen), s. 161

¹⁹⁵ Olcott, aynı makale, s. 67

¹⁹⁶ S. Temiz, "Celtoqsan Milli Demokrat Partisi Kuruldu", Yeni Forum, Temmuz 1990, s. 19.

¹⁹⁷ Eşmuhammetov, aynı makale.

¹⁹⁸ Ustyugov, s. 83.

¹⁹⁹ a.g.e., s. 83-85.

günü bir genç kıızı ezerek geçtiğini gözleriyle gördüklerini komisyona söyledi²⁰⁰.

Sovyetler bir yandan olayları böyle çarpıtarak dünyaya yayarken, diğer yandan hakikatlerin ortaya çıkmaması için tedbirlerini de alıyordu. Bunun için Almatı şehri olaylardan sonra 2 ay boyunca dış dünya ile irtibatı kesildi²⁰¹. 19 Şubat 1987 günü Almatı ayaklanması ile ilgili olarak, ilk defa yabancı gazetecilere başkente girme izni verildi²⁰². Batılı gazetecilere şehre girme izni verildiğinde ise, gösteriye katılanların çoğunluğu hapishanelere konmuş bulunuyordu. Eğer Sovyet idari makamların dediği gibi Kazak gençleri, milliyetçi sloganlar atarak, masum insanlara saldırıp, dükkan ve kuruluşları tahrip ettiyse, olaylar kontrol altına aldıktan sonra niçin Almatı'ya gazeteciler davet edilmedi, 2 ay kadar yasak şehir ilan edildi? Kazak gençlerinden zarar gören masum insanlar zamanında gazeteciler ile niçin yüzleştirilmedi? Bunlar yapılmadı. Çünkü olaylar ile ilgili verilen resmi beyanlar gerçek değildi. Ayrıca, 1986 senesi Aralık ayında vuku bulan olayları resmi veya gayriresmi araştırılması da yasaklandı²⁰³. Bu sebeple olaylarla ilgili gerçeklerin araştırılması 1989 yılına kadar mümkün olmadı.

Sovyetlerin Kazak gençlerinin 1986'da Almatı'da yaptıkları demokratik gösterileri çarpıtarak, Konayev taraftarlarının tahrikiyle yapılmış Rus düşmanlığı göstermesi, olaylarla ilgili araştırma yapanları hala yanıltmaktadır. Olaylarla ilgili gerçekler 1990 yılında Kazakistan parlamento araştırma komisyonunun

---

²⁰⁰ a.g.e., s. 108.

²⁰¹ İsabayev, s. 41

²⁰² Engin, aynı makale, s. 43

²⁰³ İsabayev, s. 41.

raporlarıyla ortaya çıkmasına rağmen, çoğu araştırmacı bu rapordan habersiz, 1986 ve 1987 yıllarında Sovyet basınında yer almış haberleri kaynak olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla, Almatı olaylarını Sovyet yetkililerinin göstermek istedikleri biçimde değerlendirmektedirler. Meselâ, Sovyetler Birliği tarihi konusunda uzman isimlerden S. White “Kolbin’in tayin edilmesinden sonra çıkan gösterileri Konayev’in yandaşlarının gizli olarak desteklemiş olabilirler. Literaturnaya Gazeta’nın 1987 yılının başında bildirdiği gibi, haberler tecrübesiz ve siyasî bilgileri eksik gençleri tahrik ederek, sokağa döktüğüne şüphe yoktur. Daha sonra bunlara serseriler, sarhoşlar ve diğer anti-sosyal tipler de katılmıştır. Milliyetçi sloganlar atılmış ve demir çubuklar, sopa ve taşlar silahlanmış kalabalık, yöredeki halkı dövmüş, arabaları devirerek ateşe vermiş ve dükkanlarla diğer kamu kuruluşlarının camlarını kırmıştır” demektedir²⁰⁴. Görüldüğü gibi araştırmacı kaynak olarak Pravda gazetesinin 1987 yılı başında çıkan sayısını kullanmaktadır. Diğer bir araştırmacı, Melbourne’da La Trobe Üniversitesinin Komünist Politika konusunda seminerler veren öğretim üyesi J. Miller ise şöyle yazmaktadır: “Brejnev’in eski arkadaşı olan D. Konayev, Gorbaçov’un Rus asıllı arkadaşı G. Kolbin ile değiştirildi. Kazakistan’da büyük bir Rus nüfusu vardır ve bundan önce de Rus I. sekreterler görev yapmıştı. Brejnev de bunlardan biriydi. Fakat bu vesileyle, Almatı’nın Kazak sakinleri ayaklandılar, Ruslara düşmanlık duygularını açıkça gösterdiler”²⁰⁵. Miller de,

---

²⁰⁴ S. White, Gorbachev and After, Cambridge University Press, New York 1992, s. 157-158

²⁰⁵ J. Miller, Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power, New York 1993, s. 45-46

Almatı olaylarının demokratik vasfını görememekte ve 1986 ve 1987 yıllarında Sovyet basınının Rus düşmanlığı olarak gösteren yayınlarının etkisinden kurtulamamaktadır. Eseri bunlardan daha sonra, 1995 senesinde Londra'da yayınlanan ve Türkçe'ye de çevrilen Pakistanlı gazeteci-yazar Ahmed Raşid de olayların Rus karşıtı olduğunu belirtmektedir²⁰⁶. Bunlardan görüldüğü üzere, Almatı olayları hakkında zamanında Sovyet yetkililerin çarpıtmaları hala etkisini devam ettirmektedir. Sovyetler Birliği tarihi üzerine çalışan araştırmacıların bir çoğu Almatı olaylarının gerçek yüzünü görememektedir.

OLAYIN KURBANLARI

Olaylardan sonra yayınlanan resmi bildirimlerde, üç ölü ve 200 civarında yaralı olduğu bildirildi²⁰⁷. Olaylar sırasında ölen, yaralanan, suçsuz yere cezaya çarptırılan Kazak Türklerinin sayısı hiç te resmi makamların iddia ettiği gibi olmadığı sonradan delilleriyle ortaya çıkarılmıştır²⁰⁸. Resmi beyanlara göre olaylarda milis S. Savitsky, bilet kontrolcüsü Aristov ve öğrenci Erbol Sıpataev ölmüştü²⁰⁹.

Gerçekte ölenler, bu kadarla kalmıyordu. 22 aralıkta 1986'da Öskemen'de Lenin alanında yapılan Kolbin'i protesto gösterilerine katıldığı için takibe alınan Sabira Muhammedcanova 26 aralıkta, Almatı olaylarına karıştığı için ifadesi alınmaya başlanan öğrenci Lezzet Asanova 25 aralık'ta intihar etti. Bunun

²⁰⁶ Raşid, a.g.e., s. 140.

²⁰⁷ Olcott, aynı makale, s. 67

²⁰⁸ Temiz, aynı makale, s. 19.

²⁰⁹ Eşmuhammetov, aynı makale.

gibi daha sonra Semey şehri hapisanesinde esrarengiz bir intihar vakasıyla hayata gözlerini kapayan K. Rıskulbekov da Aralık olaylarının diğer kurbanlarıydı²¹⁰. Ayrıca, görgü tanıklarının bildirdiği fakat araştırma komisyonunun ispatlayamadığı bir çok ölüm vakaları da vardı. Meselâ, bazı şahitler, 40 tonluk bir itfaiye aracının 18 Aralık günü bir genç kıızı ezerek geçtiğini gözleriyle gördüklerini komisyona söyledi²¹¹.

Bazı iddialara göre ölü sayısı yüzden fazladır²¹². Hatta 1990'da Kazakistan'da 17 dernek ve teşkilatın birlikte yayınladığı bildiride olaylarda ölenlerin sayısının 168 olduğu iddia edilerek, bu konunun araştırılması istendi²¹³. İddiaya göre, olaylar sırasında asker olarak görev yapan iki kişi 1990 senesi ekim ayında, komisyona verdikleri ifadede olaylar esnasında 168 kişinin öldüğünü söylemişti. Ölenler arasında güvenlik kuvvetleri mensupları da vardı, fakat ölümlerin çoğunluğunu göstericilere aitti. Bildiride ölen 168 kişinin 155'i çoğunluğu kız olmak üzere gösterici olduğu ve güvenlik kuvvetlerinden de 11 kişinin öldüğü ifade edildi. Aynı bildiride Batı mezarlığında isimsiz ve sahihsiz 58 mezarın bulunduğu da belirtildi²¹⁴.

Bildiriye imza koyan dernek ve siyasî teşkilatlar arasında "Celtoqsan Millî Demokrat Partisi", "Nevada-Semey Anti-Nükleer Hareketi", "Kazakistan Azat Partisi", "Kazakistan Aral ve Balkaş Göllerini Koruma Komitesi", "Kazakistan Müslüman

---

²¹⁰ a.g.e

²¹¹ Ustyugov, s. 108.

²¹² a.g.e., s. 83.

²¹³ A. Kesici, "Kazakistan'da 58 Gizli Mezarlık", Yeni Forum, Aralık 1990, s. 55; Ustyugov, s. 83.

²¹⁴ Kesici, aynı makale.

Kadınlar İttifakı” ve “Kazakistan Sosyal Demokrat Partisi” gibi Kazakistan’ın önde gelen dernek ve siyasî teşkilatları vardı²¹⁵.

M. Şahanov’un başkanlık ettiği parlamento araştırma komisyonununun 24 eylül 1990 günü Kazakistan Parlamentosunda kabul edilen raporunda bu ölümler yer almıyordu. Şahanov, ölümler hakkında kesin deliller olmadığını söylemektedir²¹⁶. Ancak komisyonun araştırmaları esnasında Batı mezarlığındaki durumu incelediğini belirten Şahanov’un 2 kasım 1990 tarihinde Leninskaya Smena gazetesine verdiği mülakata göre, Batı mezarlığına 1 aralık 1986 ile 31 aralık 1987 tarihleri arasında 131 ölü gömüldü. Bunların sadece 73’ünde kayıt ve numara vardır. Kalan 58 mezarda isim veya numara yoktur. Bunlar içişleri bakanlığı görevlileri tarafından mezarlık yetkililerine bilgi verilmeden isimsiz ve kayıtsız olarak gömülmüştür²¹⁷. Ölen hayvanların bile ölüm sebebinin araştırılıp, kayda geçirildiği o dönemde, kayıtsız gömülmelerin olması şüphe çekici bulunmaktadır.

Ancak komisyon başkanı Şahanov, bunların aralık olaylarına karışanların ölümleri olduğuna dair kesin delillerin olmadığını ısrarla belirtir²¹⁸. Fakat, Kazakistan’ın önde gelen tarihçilerinden akademik M. Kozıbayev, devamlı ölüm tehditlerine maruz kalan Şahanov’un bu ölüm vakalarını komisyon raporuna geçirmekten çekindiğine işaret etmektedir²¹⁹. Bizim fikrimize göre,

---

²¹⁵ aynı yer.

²¹⁶ Ustyugov, s. 84-85.

²¹⁷ aynı makale, s. 84.

²¹⁸ a.g.e., s. 83-85.

²¹⁹ M.Kozıbayev, “1986-Celtoqsan: Daqırt cäne Şındıq”, Egemen Qazaqstan, 4.12.1996.

Şahanov'un bu ölüm vakalarını komisyon raporuna dahil etmeyişinin sebebi tehditleri değildir. Zira, Şahanov'un raporunda ölüm tehditlerinin bir kaç kez yerine getirilmesini gerektirecek birçok gerçekler yer almaktadır. Kanımızca Şahanov, Kazakistan'da Kazaklar ile Ruslar arasındaki hassas etnik ilişkilerin bozulup, düşmanlık hislerinin artmasından endişe ettiğinden ölüm vakalarının üzerine fazla gitmemiştir. Şahanov, 1990'ların kritik günlerinde ölüm vakalarıyla uğraşmanın zamansız olduğu inancını taşımış olmalıdır. Ancak, zamanla bu ölüm vakalarının da araştırılıp ortaya konması elzemdir.

III. BÖLÜM

OLAYLARDA ŞİDDET KULLANILMASININ SEBEPLERİ

GLASNOST VE PERESTROYKA POLİTİKALARININ KARAKTERİ

17 ve 18 aralık 1986 günü cumhuriyet alanında Kolbin'i protesto için gösteri yapan gençleri dağıtmak için şiddet kullanılmasına gerek olmadığı olayların seyrinden anlaşılmaktadır. Zira gösterilerin başlangıcında şiddet kullanılmasını gerektirecek herhangi bir aşırılık veya taşkınlık yapıldığı, etrafa zarar verildiği kaydedilmiyor. Emniyet güçlerinin müdahalesine kadar göstericiler sakin bir biçimde sloganlar atıyor ve şarkılar söylüyordu. Böyle durumda şiddet kullanmaya ihtiyaç yoktu. Almatı olaylarını araştıran Kazakistan parlamento komisyon başkanı M. Şahanov da olayları şiddet kullanmadan bastırmanın mümkün olduğu kanaatindedir²²⁰.

Zaten Kazak gençlerinin Kolbin'i protesto eden gösterileri Gorbaçov'un perestroyka ve glasnost politikalarına karşı değildi. Aksine, onlar bu politikalara inandıkları ve destekledikleri için alanda toplanmışlardı. Çünkü, perestroyka demokratikleşme ve halkın ülke yönetimini katılımını, bu fikirlerini açıkça belirtmeyi destekliyordu. Eğer Moskova, bu politikalarda samimi olsaydı, gençlerin Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçilen Kolbin'e

---

²²⁰ Ustyugov, s. 89.

itiraz eden görüşlerini dikkate alır ve bu doğrultuda tedbirler alırdı.

Fakat Moskova'da bu anlayış yoktu. Zira, SBKP MK yetkilileri Kazakistan'ı perestroyka ve demokratikleşme politikalarını kavrayacak seviyede olduğuna inanmıyorlardı. Onun için Konayev'in yerine yerli bir idareciyi tayin etmeyip, dışarıdan birini, Kolbin'i Kazakistan'a lider tayin etmişlerdi. Gençlerin Kolbin'i protestolarının da demokratik maksatlarla yapıldığına ihtimal vermiyorlardı. Onlara göre, yeni liderin Kazakistan'daki düzenlerini bozacağından endişe eden Konayev'in siyasî mafyası gençleri organize edip, alanlara salmıştı²²¹. Bu sebeple göstericileri şiddetle ve acımasızca bastırma yoluna gidildi.

Oysa Kazak gençleri perestroyka konusunda basında yer alan yazılar ile televizyon ve radyolarda söylenenlere inanmıştı. Bu inançla, Kazakistan'ın yeni lideri konusunda fikirlerini açıkça ve toplu olarak beyan ederlerse, dikkate alınacağını zannediyorlardı²²².

Bu açıdan 1986 Almatı olayları, 20. ayını dolduran perestroyka politikalarında demokratik hak ve taleplerde bulunan ilk toplu hareketti. Moskova'nın bu ilk harekete yeni politikalarının gerektirdiği şekilde davranmayıp, onu KP kararına itiraz telakki ederek, eskisi gibi şiddetle cevap vermesi, onun kendisinin yeni politikalara adapte olamadığını göstermektedir.

---

²²¹ a.g.e., s. 92.

²²² a.g.e., s. 99.

Böylece, 1986 Almatı olaylarında ilk imtihanını veren perestroyka, bu imtihanda başarısız oldu²²³.

Demokratikleşmeden devamlı söz eden Gorbaçov, Kazakistan'a yeni I. sekreter seçileceği zaman, Kazakistanlı idarcilerin fikrini sormadı. Bu demokratikleşme konusunda Gorbaçov'un Brejnev'ten geride kaldığını göstermektedir. Brejnev 1964 kasım ayında, Kazakistan KP MK I. sekreteri Yusupov görevden alınıp, yerine yenisi tayin edileceği zaman Kazakistan idarecilerini Moskava'ya çağırılmış ve yeni sekreter olarak kimi uygun gördüklerini sormuştu. Toplantıda ilk olarak söz alan Yusupov, SBKP MK Prezidiyum üyelerinden birisinin seçilmesinin uygun olacağını, böylece Kazakistan Parti teşkilatını güçlendirmenin yerinde olacağını söyledi. Brejnev bu fikre karşı çıkarak, bir bölgeye, onun millî kadrolarına böyle bir itimatsızlık göstermeye haklarının olmadığını ifade etti. Bunun üzerine diğer Politbüro üyeleri Konayev'i aday gösterdiler. Brejnev, SBKP MK buna karşı olmadığını belirttiikten sonra, Parti Genel Kurul toplantısı için hazırlık yapılması direktifini verdi. Bu direktif üzerine 2 aralık 1964 toplanan Kazakistan KP MK Konayev'i I. sekreter olarak seçti²²⁴.

1964'te Brejnev, Kazakistan'ın KP MK I. sekreterliğine aday konusunda mahalli idarecilerin fikrini almakta ve Kazakistan dışından birini aday göstermenin mahalli kadrolara itimatsızlık olacağını düşünmektedir. 22 Yıl sonra devamlı demokratikleşmeden bahseden Gorbaçov ise, daha katı ve dikta bir tutum sergileyerek, bu konuda yerli idarecilerin fikrini

---

²²³ a.g.e., s. 106.

²²⁴ Konayev, s. 258.

sormaya gerek görmemektedir. Hatta bu konuda aldığı kararı, onlara önceden bildirmeye de lüzum duymamıştır. Emekliye sevk edilen Konayev'in yerine Kazakistan KP MK I. sekreterliğine G. Kolbin'in aday olduğunu KP MK üyeleri, 15 Aralık 1986 günü onu SSCB MK personelden sorumlu başkanı G. P. Razumovskiy Almatı'ya getirdiğinde ancak öğrendi²²⁵. Burada Gorbaçov'un kendisinin demokratikleşme politikalarına ters düştüğü aşikardır. Yerli idarecileri hiçe sayan Gorbaçov yeni sekreter adayı olarak, Kazakistan'ı hiç tanımayan birini belirlemiş ve böylece ikinci büyük hatayı işlemiştir²²⁶.

Fakat Kazak gençlerinin Almatı ayaklanması Gorbaçov için iyi bir ders olmuştu. 1989'da SSCB Halk Temsilciler Meclisinin Kolbin'i Moskova'da Halk Kontrol Komitesinin başkanlığına atanmasından sonra, Kazakistan KP MK'nin yeni genel sekreter adayını belirlemede Gorbaçov, sadece Kazakistan Parlamentosu'nun önde gelen temsilcilerinin bu konudaki görüşlerini almakla kalmadı. Aynı zamanda, Kazakistan aydınlarının ve hatta sokaktaki vatandaşın yeni sekreterliğe kimi uygun gördükleri hususunda görüşlerine müracaat etti. Bunların neticesinde, N. Nazarbayev'i 1989 haziranında Kazakistan KP MK I. sekreter adayı olarak gösterdi²²⁷.

Bunun üzerine Kazaklar çok sevinip, düğün-bayram yapmadı. Aynı şekilde Ruslar da, alanlara toplanıp, protesto etmeyi düşünmediler. Her zamanki gibi normal, halkın hepsine anlaşılır bir karar oldu. Halk artık şöyle diyordu: "Taa başta onu

---

²²⁵ Nazarbayev, a.g.e., s. 198; Ustyugov, s. 94.

²²⁶ Konayev, s. 367

²²⁷ Nazarbayev, s. 220.

seçmek gerekirdi. O zaman kargaşa diye bir şey olmazdı”²²⁸. Konayev te bu görüştedir. Nazarbayev'in seçilmesinden bir-iki gün sonra görüşü sorulduğunda, “daha önce güvenilerek Nazarbayev bu göreve getirilseydi, 1986 aralık olaylarındaki tezatlar ortaya çıkmazdı” demiştir²²⁹.

Kazakistan'ın yüksek kademedeki idarecilerinin fikrini dikkate almayan Gorbaçov ve onun belirlediği Kazakistan genel sekreteri Kolbin'den öğrencilerin demokratik taleplerini anlaması ve değerlendirmesi beklenemezdi. Zaten olayların ilk gününde protestolar milliyetçilerin provokasyonu ile yapılmış tahribat olarak değerlendirildi. Sovyet basın organlarının olaylardan sonra yaptıkları yorumlarda, gösterileri Konayev yandaşlarının gizli olarak desteklemiş olma ihtimaline yer vermesi bu görüşü desteklemektedir. Resmi beyanlara göre, Konayev taraftarları tecrübesiz ve siyasî bilgileri kısıtlı olan gençleri tahrik ederek, sokağa dökmüştür²³⁰. Konayev'in iktidardan uzaklaştırılmasıyla, ayrıcalıklarını kaybeden Konayev'in akrabaları, işbirlikçileri ve kabilesinin mensupları gençleri örgütleyerek sokağa salıvermişlerdi. Böylece, Konayevsiz Kazakistan'da disiplinsizlik ve kargaşanın olacağını göstermek istiyorlardı²³¹. Gençlerin hareketini böyle önyargılı değerlendiren Kolbin hükümeti, göstericilerin perestroyka ve demokratikleşme politikalarına uygun hareket ettiklerini göremedi ve onları şiddet yoluyla bastırma yoluna gitti. 1986 Aralık olayları sırasında başbakan

---

²²⁸ V. Yanelis, “Okşañtaydan Şıqqan Adam”, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Literaturnaya Gazeta, 20.11.1990'dan naklen), s. 124.

²²⁹ Savitskaya, s. 166

²³⁰ White, s. 157-158

²³¹ D'encausse, s. 33.

görevini ifa etmekte olan Nazarbayev'in görüşüne göre de, Moskova'nın gençlerin gösterilerinin gerçek sebeplerini araştırmadan kendilerince yorumlaması, onu sert tedbirler almaya yöneltmiştir²³².

Göstericilerin demokratik ve siyasî maksattaki gösterilerini bastırmak için gizli "Tipi-86" operasyonunun kullanılmasının da perestroyka politikaları ile bağdaşır bir yanı yoktur. Çünkü operasyon, sakin gösterilerin provoke edilerek, suç işlenmesi veya milliyetçilik hareketleri gibi istenilen tarafa yönlendirilmesini, sonra silah kullanılmasını öngörüyordu²³³. Operasyon gereği emniyet kuvvetlerinin asayişini teminden ziyade, göstericileri sindirmek ve yaralamak maksadıyla insafsızca yaptığı saldırıları perestroyka politikaları ile izah etmek mümkün değildir. Bu konuda O. Süleymanov'un söylediği sözler manidardır: "Aralık olaylarının doğmasına SSCB'de siyasî durumun değişmesi, başlayan demokratikleşme süreci etki etti. Olaylar gençlerin çoğunluğun iradesinin hükümet için birinci şart olduğunu ifade eden beyanlara inandığı sırada oldu. Yeni sözler ile icraatların birbirine tezat olması, bilhassa perestroykaya inanan gençleri isyan ettirdi. Fakat onlara karşı 1937'lerde veya 1966'larda geçerli olan tedbirler kullanıldı"²³⁴.

Almatı olaylarında şiddet kullanılması sadece perestroyka politikalarına aykırılık teşkil etmiyordu. O aynı zamanda Kazakistan Cumhuriyetinin anayasasına da aykırı idi. Çünkü, Kazakistan anayasasına göre, hiçbir parti organı ve onun lideri ve

---

²³² Nazarbayev, s. 204.

²³³ Şahanov, s. 31.

²³⁴ Mursaliyev, aynı makale.

hatta partinin genel sekreteri, herhangi bir isyanı veya halk direncini şiddete baş vurarak kırma kararını tek başına veremez. Böyle bir karar ancak hükümetin hukuki organları, bilhassa parlamento ve Meclis başkanlığının onayı alındıktan sonra yürürlüğe gider. Bu onay olmadan olağanüstü hal ilan etmek anayasaya aykırıdır. Bunun gibi partinin herhangi bir yüksek organının Savunma bakanlığına, KGB'ye, İçişleri Bakanlığına, savcılığa talimat vermeye ve bu talimatı zorunlu olarak uygulatmaya hukuku yoktur²³⁵.

Yani Almatı gösterilerinin şiddet kullanılarak bastırılması kararını veren Moskova Kazakistan Cumhuriyetinin anayasasını da çiğnemişti. Çünkü, olayları araştıran parlamento komisyonunun tespitlerine göre, gösterileri şiddet kullanılarak bastırılması kararını Moskova vermişti. Olayların başlangıcından itibaren Kazakistan'ın yerli idarecileri gelişmelere müdahale etme imkanından mahrum kaldı. Göstericileri zor kullanarak dağıtma dahil, bütün kararlar, Kolbin'in kapalı odasında alındı²³⁶.

Kolbin, Almatı'daki gösterilerin perestroyka ruhuna uygun biçimde yapılmış demokratik hareket olduğunu görebilseydi ve göstericileri ikna yoluna gitseydi, olaylar çıkmayabilirdi. Nitekim, 1979'da Akmola şehrinde Kazak gençlerinin ayaklanması bu şekilde olaysız sona erdirilmişti. İlginçtir, bu olay bir çok yönlerden 1986 Almatı olaylarına benzemektedir. SBKP 1979 ilkbaharında bir karar alarak, II. dünya savaşından sonra Kazakistan'a sürgün edilen Almanlara Kazakistan'ın Akmola

---

²³⁵ Ustyugov, s. 105.

²³⁶ İsabayevev, s. 46.

eyaletinde otonom cumhuriyet tesis edilmesini kararlaştırmıştı²³⁷. Ancak karar alınırken Akmola'da yaşayan ne Kazaklara, ne de Almanlara fikirleri sorulmamıştı ve onlar Alman Otonom cumhuriyetinin niçin Akmola'da kurulması gerektiğini de bilmiyorlardı²³⁸. Bu kararı protesto eden Kazak gençleri 16 haziran 1979'da Akmola şehrinde Lenin alanında toplandılar. Elllerinde "Kazakistan bölünemez" ve "Alman otonomisine hayır" yazılı pankartlar taşıyan gençler, Kazakistan parlamentosu ile halkına danışmadan SBKP'nin aldığı kararı kabul etmeyeceklerini bildirdiler²³⁹. Eyaletin Alman asıllı I. sekreteri A. G. Braun'un haziran 1988'de Kazakistan KP MK'nin 12 Genel Kurulunda yaptığı konuşmada Kazak gençlerinin bu hareketini, 1986 Almatı olaylarının öncüsü olarak değerlendirmenin yanlış olacağını söyledi. Braun'a göre Akmola olayları milliyetçilik değildi. Olay, o zamanki Sovyet idarecilerinin içinde etnik meselelerinde bulunduğu bir takım acil sorunlara kısa görüş ve sorumsuzlukla yaklaşmalarından kaynaklanmıştı²⁴⁰. 1986 Almatı olayları da öyle değil mi? Braun bu konuşmayı 1988'de Almatı olaylarının gerçekleri gün ışığına çıkmadığı, Sovyet propaganda mekanizmasının olayı Kazak gençlerinin milliyetçilik hareketi olarak gösterdiği sıralarda yapmıştı. Fakat, bu günkü gerçekler ışığında açıkça görüldüğü gibi, 1986 Almatı olayları da, 1979'daki Akmola olayları gibi Moskova'nın halkın ve yerli idarecilerin görüşlerini gözardı ederek, tek taraflı aldıkları karara tepki idi.

²³⁷Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 65.

²³⁸Tselinograd Disturbances in 1979, Central Asian Newsletter, Volume 7, No: 4, November 1988, s. 6.

²³⁹Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 65.

²⁴⁰Tselinograd..., s. 6.

Akmola'da 19 Haziran 1979 günü tekrar gösteri düzenleyen gençler, eyalet parti komitesi başkanı Cumahmetov'un Akmola eyaletinde Alman otonom cumhuriyeti kurulmayacağına ikna edici sözlerinden sonra dağıldı. Hakikaten bu konu bir daha gündeme gelmedi. Ancak Kazakistan hükümet yetkilileri ile eyalet yöneticileri gösterilerin basına yansımamasını ellerinden gelen bütün imkanları kullanarak, temin ettiler²⁴¹. Bu sebeple bu olaylar 1987 tarihine kadar basında yer almadı. Olaylar hakkında ilk haber 16 haziran 1987 tarihli Pravda gazetesinde yer aldı²⁴². Bu olaydan da görüldüğü gibi, Brejnev dönemi, ülke idaresinde halkın görüşlerini dikkate almakta ve halkın tepkisine yol açan kararlardan geri adım atmakta, Gorbaçov'un perestroyka ve demokratikleşme devrinin hiç olmazsa başlangıç yıllarına göre çok daha demokratikti.

Perestroyka gibi, Gorbaçov'un hiç bir şeyin gizli olmayacağı, toplumda olup biten her şey hakkında geniş ve objektif bilgi verilmesini öngeren glasnost yani açıklık politikasında da söz ile uygulamanın farklı olduğu Almatı olaylarının önce ortaya çıkmıştı. 26 Nisan 1986 tarihinde Ukrayna'da Kiev şehrinin yakınlarında bulunan Çernobil Nükleer enerji santralinde meydana gelen tarihin en büyük kazalarından birini Moskova'nın saklamaya çalışması, Gorbaçov'un açıklık politikasına gölge düşürdü. Olaydan kısa bir süre sonra milyonlarca insan bu konuda kendilerine yalan söylendiğinin de farkına varacaktı²⁴³. Çernobil olayından sonra Sovyet yönetimi ile

---

²⁴¹ Nürpeyisov-Ayaganov-Caksılıkov, s. 65-66.

²⁴² Tselinograd..., s. 6.

²⁴³ J. Miller, Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power, New York 1993, s. 44.

toplum arasındaki ilişkiler aynı kalamadı²⁴⁴. Çernobil'den alınan ders dolayısıyla, Almatı olaylarını gizleme yoluna gidilmedi. Hemen ertesi günü olaylar Sovyet haber ajanslarıyla bütün dünyaya duyuruldu. Ancak, olayların veriliş biçimi glasnostun prensiplerine uygun değildi²⁴⁵. Olaylar, daha önce bölümlerde ifade edildiği gibi tamamıyla çarpıtılmıştı. Gerçekler kamuoyuna çarpıtılarak duyurulmuştu. Dahası, Almatı olayları hakkında resmi veya gayri resmi araştırma yapılması da yasaklandı. Halbuki açıklık politikası Gorbaçov'un açıklamalarına göre, bütün gerçeklerin konuşulması, objektif bilgi alınmasıydı.

1986 Almatı olayları ile ilgili gelişmeler, Gorbaçov'un perestroyka ve glasnost politikaları adına söylediklerinin hemen hemen tümüyle tezat teşkil etmiştir. Batılı araştırmacıların tespitlerine göre, perestroyka ve glasnost politikalarında Orta Asya'nın müslüman cumhuriyetlerinin aleyhine çifte standart uygulanmıştır. Özellikle kültürel alanda glasnost Ruslar için doğru tatbik edilmiştir. Ruslar böylece kendi millî tarih ve kültürlerini gittikçe artan bir serbestlikle araştırırken, gayri Ruslar ve bilhassa müslüman Türkler millî edebiyatları ve tarihleri konusunda kısıtlamalarla karşılaşmışlardır²⁴⁶. 1986 Almatı olayları ve ondan sonra Kazakistan'da vuku bulan gelişmeler bu çifte standardı açıkça ortaya koymaktadır.

---

²⁴⁴ J. Miller, a.g.e. s.44.

²⁴⁵ Yalçın, A., "Gorbaçov'un Demokrasi Şovü Karşısında Kazak Ayaklanmaları", Forum, No. 181, 15.03.1987, s. 11.

²⁴⁶ M. Olcott, "Gorbachev's Nationalities Policy and Soviet Central Asia", Limits to Soviet Power, Ed. by R. Menon-D. N. Nelson, Lexington 1989, s. 87.

GORBAÇOV'UN ORTA ASYA POLİTİKASI

1985 Martında SSCB MK I. sekreterliğine seçilen M. Gorbaçov'un milliyetler politikası incelemek, 1986 Almatı olaylarının gelişmelerini daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Aslında kadro politikası ve ekonominin bilhassa tarım sektörü konusunda iyi yetişmiş olan Gorbaçov'un iktidara gelene kadar milliyetler konusunda tecrübesi olduğu söylenemez²⁴⁷. Hatta onun iktidara gelişinden sonra, ekim 1985'te yayınlanan SBKP'nin yeni parti programında SSCB'de milliyetler meselesinin çözüldüğü belirtildi²⁴⁸. Gorbaçov'un nazarında Kazakistan SSCB anayasasında belirtildiği gibi özerk bir devlet değildi. Gorbaçov'un nazarında Kazakistan basit bir eyalet statüsünde idarî birimdi ve onun KP de SBKP'nin bir ilçe teşkilatı deresinde idi²⁴⁹. Bu sebeple Kazakistan'a yeni bir lider atarken, Kazakistan'dan hiç kimsenin fikrini sormaya, görüşünü almaya gerek duymamıştı.

SBKP'nin yeni programında ayrıca SSCB'de yaşayan milletlerin birbiryle olan ilişkilerindeki yeni öncelikler açıklanarak, üç özel hedef açıklanmakaydı. Birinci ve en önemli hedef çok uluslu Sovyet devletinin yapısının sağlamlaştırılması ve geliştirilmesi idi. Bunun için SBKP bir taraftan cumhuriyetler ve otonom bölgelerin rolü ve bütün ulusların işçilerinin yönetime aktif katılımı desteklenirken, diğer taraftan millî veya şahsi tüm kısır görüşlere karşı koyarak SSCB'nin üniter yapısını kuvvetlendirmeye devam edecekti. Burada diğer bir deyişle

---

²⁴⁷ a.g.e., s. 72.

²⁴⁸ a.g.e., s. 73.

²⁴⁹ İsabayev, s. 43.

cumhuriyetler ile daha küçük birimlerin sorumluluklarının merkez tarafından belirlenen işleri yapması doğrultusunda arttırılması, ancak millî menfaatler adına hiçbir işe kalkışmaması isteniyordu. Yeni programın ikinci hedefi bütün cumhuriyetlerin maddi ve manevi imkanlarının tek bir Sovyet ekonomik çatısı altında toplanmasını ve ona hizmet etmesini öngörüyordu. Üçüncü ve ideolojik olan hedef, Sovyet halkının sosyalist muhtevadaki mono kültürünün geliştirilmesi²⁵⁰. İşte bilhassa bu hedef Almatı olaylarıyla merkezin gerçekleştirmek istediği maksadı ortaya koymaktadır. Çünkü, Kazaklar 1970'lerde itibaren millî kültür ve tarihlerine sahip çıkmada dikkatleri çekmeye başlamıştı. Böylece Kazakistan'da Stalin devrinden beri uygulanmakta olan enternasyonalizm, yani Sovyet mono kültürü politikalarının neticeleri bozulmaktaydı. Kazak aydınları Sovyet sisteminin açıklarından faydalanarak, halkı millî kültür ve tarih konusunda bilinçlendirmekteydi. Bu gelişmelerin önlenmesi ve Sovyet mono kültürünün kuvvetlendirilmesi için, SBKP'nin Kazakistan'da bir takım radikal tedbirler alması kaçınılmazdı.

1985 ekim ayında yayınlanan SBKP'nin yeni programı ayrıca SSCB'de yaşayan tüm halkların kendi millî dillerini geliştirme haklarının var olduğunu belirtiyordu. Fakat, bununla birlikte ulusların Rus diline de vakıf olmalarını şart koşuyordu²⁵¹. Burada millî dillerin gelişmesi zikredilmekle beraber, esas amaç Rus dilinin yaygınlaştırılması idi. Zaten bunu Kolbin'in Kazakistan'da uyguladığı dil politikasından açıkça görmek mümkündür. Kolbin, 1987 martında Kazakistan'da Kazak Türkçesinin konuşulmasını ve

---

²⁵⁰ Olcott, Gorbachev's..., s. 74.

²⁵¹ a.g.e., 74.

öğretilmesini teşvik eden kanun çıkardı²⁵². Hatta Kolbin yaptığı konuşmalarda, Kazakistan'da Kazaklar ile diğer etnik grupların çift dilli olduklarını, fakat Rusların bu konuda çok geri olduklarını ifade ederek, kendisinin de en kısa zaman Kazak Türkçesini öğreneceğini taahhüt etti²⁵³. Ancak Kazakistan'da iki buçuk yıl görev yapan Kolbin, bu süre içinde doğru-dürüst Kazakça selam vermeyi bile öğrenememişti²⁵⁴. Görüldüğü gibi millî dillerin geliştirilmesi ve öğretilmesi konusu, Rusçanın teşvik edilmesine muhalefeti önlemek için yapılan bir aldatmacadan ibaretti. Aksi halde Kolbin'in asgari derecede Kazakça öğrenmesi için 2.5 sene yeterli bir zamandı.

Gorbaçov'un iktidara geldiği günlerde özellikle Orta Asya'nın müslüman liderlerine ve islam dinine karşı şiddetli eleştirilerde bulunduğu dikkatten kaçmamaktadır²⁵⁵. Ancak bu eleştirilerde etnik gruplararası ilişkilerden doğan problemlerden ziyade leninist kadro siyasetinde yapılan hatalar bahis konusu oldu. SBKP MK üyesi ve partinin 2 numaralı adamı olan Y. Ligaçev, şubat 1986'da büyük ihtimalle Orta Asya Sovyet Cumhuriyetlerine hedefleyerek yaptığı bir konuşmada, bazı bölgelerde kısır millî menfaatlerin yaygınlaşmasını eleştirdi. Ligaçev bu meyanda merkezin otoritesini kuvvetlendirmek için bütün millî bölgelerde kadrolara hem içten ve hem dıştan atamalarla değişiklikler yapacağını vurguladı²⁵⁶. Bu sözlerin Kazakistan'a niçin bir yerli idarecinin tayin edilmeyip, Rusya

---

²⁵² Hasanulı, s. 41.

²⁵³ Kuvanişev, s. 134-135.

²⁵⁴ Konayev, s.416.

²⁵⁵ Devlet, s. 160.

²⁵⁶ Olcott, Gorbachev's..., s. 74-75; D'Encausse, s. 7.

Federasyonunun Ulyanovsk bölgesindeki parti lideri Kolbin'in tayin edildiğini açıklamaktadır. Maksat, Kazakistan'daki millî gelişmeleri durdurmaktır.

Tabii Moskova'nın hedefi yalnızca Kazakistan değildi. Kazakistan ile birlikte tüm Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri hedeflenmişti. Nitekim, merkezin 1985 yazında bu bölge liderliğine eleştirilerin dozunu yükselttiği görülmektedir. Bilhassa Ligaçev ağustos 1985'te bir dergide yayınlanan makalesinde Kazakistan ve Kırgızistan'ın KP teşkilatları ağır bir dille tenkit etti. En ağır eleştiriler Konayev'e yöneltilmesine rağmen, tecrübeli ve güçlü politikacı Konayev Kazakistan KP MK I. sekreteri görevini sürdürmeye devam etti. Fakat, 1985 kasım- aralık tarihlerinde Kırgızistan I. sekreteri T. Usubaliyev, Türkmenistan I. sekreteri Gapurov ve Tajikistan I. sekreteri Nabiyev görevlerinden alındı²⁵⁷.

Konayev 1985 senesi temizliğinden kurtulmuştu, fakat merkezin kendisine soğuk davrandığını hissediyordu. 25 Şubat - 6 mart 1986 tarihlerinde yapılan SBKP 27. kongresinde Konayev'e yapılan eleştiriler tekrarlandı²⁵⁸. Bu şartlar altında görevi sürdürmektense, emekliye ayrılmanın doğru olacağına karar veren Konayev, 1986 Kasım ayının ikinci yarısında Moskova'da Gorbaçov'a bu kararını bildirdi. Gorbaçov, Konayev'e şimdilik görevini devam ettirmesini, Hindistan ziyaretinden dönüşte konuyu ele alacağını ifade etti²⁵⁹. Aradan bir ay kadar zaman geçtikten sonra bu istek yürürlüğe konarak, Konayev 15 aralık

²⁵⁷ Olcott, a.g.e., s. 78-79; Özbekistan KP MK I. sekreteri Osmanhocayev görevini 1988 şubatına kadar sürdürmeyi başarabilecekti.

²⁵⁸ Olcott, a.g.e., s. 81.

²⁵⁹ Konayev, s. 398.

1986'da emekliye sevk edildi. Yerine Kazakistan dışından Kolbin tayin edildi. Böylece Ligaçev'in gerekirse dışarıdan atama yapılacağı tedbiri Kazakistan'da uygulanmış oldu. Bu tedbirin Orta Asya Cumhuriyetleri içinde sadece Kazakistan'a uygulanması da manidardır. Zira Kırgızistan, Türkmenistan ve Tajikistan'da bir yıl evvel vuku bulan I. sekreter değişiklikleri yerli kadrolar arasından gerçekleştirilmişti. Belki de bu, Kazakistan'daki millî gelişmelerin derecesinin diğer komşu cumhuriyetlere nazaran daha büyük boyutlarda olması durumuyla izah edilebilir.

Bu durumu Gorbaçov'un, Khruşçev gibi Kazakistan'ı enternasyonalizm için en uygun yer olarak görmesiyle de açıklayabiliriz. Khruşçev döneminde Kazakistan'da siyasî kadroları geniş ölçüde ruslaştırıldı. Bakir toprakları tarıma açma ve işleme bahanesiyle yüzbinlerce Rus Kazakistan'a yerleştirildi. Böylece Kazakistan'ın kuzeyinde yer alan, ahalisinin çoğunluğunu Rusların teşkil ettiği ve ülkenin en verimli topraklarına sahip bu bölgedeki 5 eyaleti Rusya Federasyonuna katılması ve hatta Kazakistan'ın birlik cumhuriyeti statusünü, Rusya Federasyonuna bağlı otonom cumhuriyet statusüne indirilmesi ihtimali dahi gündeme geldi. Kazaklar Khruşçev döneminin sona ermesinden sonra, bilhassa Konayev'in liderliği sırasında Ruslara kaptırılan mevkileri tedricen geri aldı²⁶⁰. Gorbaçov, büyük ihtimalle, Kolbin vasıtasıyla bu kaybedilen konumu tekrar kazanmak amacını güdüyordu.

---

²⁶⁰ D'Encausse, s. 44-45.

Gorbaçov kasım 1986'da Konayev kendisine emeklilik istemini bildirmesinden sonra, Hindistan yolunda uğradığı Taşkent'te yaptığı konuşmada dine karşı mücadele etmeyi teşvik etmiştir. Bu sözlerin etkileri Özbekistan'da kısa zamanda görülmüş ve halk kahramanı Mahmut Taberi'nin mezarı tahrip edilmişti. Hatta o sıralarda bir dergide yayınlanmakta olan Shakespeare'in "Macbeth" isimli eserinden "Allah" lafzı geçen yerlere sansür konmuştu. Milleti millet yapan değerlerin başında dinin geldiğini göz önünde tutarsak, Gorbaçov iktidarının Almatı olayları öncesi dine karşı yoğunlaştırdığı saldırılardan, bilhassa millî siyasî gelişmelere imkan vermeyeceği belli olmaktadır²⁶¹. Bu vaziyetten Kazak gençlerinin Kolbin'i protestosunu merkezin dikkate almayacağı ve hatta onu bastırmak için elden gelen her çareye başvuracağı anlaşılmaktadır.

SOVYET İDARECİLERİNİN TECRÜBESİZLİĞİ

1986'da Almatı'da sakin geçen siyasî gösterilerin kanlı olaylara dönüşmesinde Sovyet yetkililerinin bu konulardaki tecrübesizliğinin rolü olduğu inkar edilemez. Zira SSCB'de siyasî gösteriler yapmak yasaktı. Bu sebeple siyasî miting ve gösteri yapmak, SSCB tarihinde ender görülen vakalardandı. 1979'da Kazakistan'ın Akmola eyalatında olduğu gibi meydana gelen bir-iki vaka da gizleniyordu. Bunlardan kimsenin haberi olmadığı için, Sovyet yetkililerinin de bu bir-iki vakadan tecrübe sahibi olduğunu söyleyemeyiz. Hatta Almatı olayları esnasında Kazakistan KP yetkililerinin meydana gelen olayların bir

---

²⁶¹ Devlet, s. 160.

benzerinin 1979'da Akmola'da geldiğinden ve ikna edici konuşmalardan sonra göstericilerin sessizce dağılıp gittiğinden habersiz olduklarını muhakkaktır.

Bu sebeple 17 aralık 1986 günü ellerinde pankartlarla Kazakistan KP MK kararını protesto eden göstericileri cumhuriyet alanında gören Kazakistan KP MK'nin yeni seçilmiş I. sekreteri Kolbin ve maiyeti şaşırmışlardı. Gerçi o sıralarda perestroyka ve glasnost politikalarının verdiği serbestlik ortamında SSCB'nin her yerinde her gün gösteriler ve yürüyüşler olmaktaydı. Fakat bunların hiç birinde KP kararına itiraz edilmiyordu. Aksine KP'nin yeni politikalarını destekleyen görüşler beyan ediliyordu²⁶². Kazakistan KP MK eski I. sekreteri Konayev'te olayların şiddete dönüşmesine, yetkili kimselerin acemiliğinin yol açtığını belirtmektedir²⁶³.

Kazakistan parlamentosunun 1986 Almatı olaylarını araştıran komisyonun bulgularına göre, gösteriler hakkında alınacak tedbir konusundaki kararı Gennady Kolbin'in bizzat kendisi vermiştir. Bu konuda komisyona ifade veren Kazakistan KGB'sinin başkanı V. M. Miroşnik, Gürcistan'daki vazifesi esnasında milletler meselesinde engin tecrübeye sahip olmuş Kolbin'in olayların değerlendirmesini yapıp, hangi tedbirlerin alınması konusunda kimseden görüş sormadığını belirtti²⁶⁴.

Gerçi yetkililer, gençlerin alana niçin toplandıkları belli olmadan önce güvenlik kuvvetlerini acele çağırmışlardı. Fakat yine de göstericiler ile bir diyalog içine girmek için çaba

²⁶² Savitskaya, s. 156-157.

²⁶³ Konayev, s. 403.

²⁶⁴ Şahanov, s. 22.

sarfettiler. Bundan bir netice alınamadı. Zira göstericiler ile konuşmaya gelen yetkililer onları anlamaya çalışmaktan ziyade, yaptıkları işin kanunsuz olduğunu söylemeye çalıştılar. Hatta dağılmadıkları takdirde, zor kullanacaklarını söyleyip tehdit de ettiler. Fakat göstericilerin temsilcilerini MK'ne veya başka sakin bir ortama davet ederek, KP MK'nin kararlarını izah etmek gerekli görülmedi. Çünkü MK'nin kararının partinin iç işleri olarak gören parti yetkilileri göstericilerin bu kararın nedenlerini açıklanmasını talep etme ve halk adına konuşma haklarının olduğu göz ardı ettiler²⁶⁵.

Hatta göstericilerin MK'nin kararını izah etmek üzere Konayev'in alana davet edilmesi isteği de yerine getirilmedi. Aynı şekilde Kazakistan KP MK'nin yerli idarecilerininin göstericilerle fazla yakın ilişkiye girilmesi de istenmedi. Kolbin, Konayev ve diğer yerli idarecilerin göstericilerle diyalog içine girmesinin kendi iktidarı için tehlike oluşturacağından endişe ediyordu²⁶⁶. Bu yüzden onların göstericilerle MK'nin kararı hakkında diyaloga girmesini önledi. Zaten Kolbin göstericilerin taleplerine önyargılı yaklaşmaktaydı. Ona göre gösteriler demokratik maksatta yapılmamaktaydı. Bunlar iktidarı kaybeden Konayev taraftarlarının organize ettiği gösterilerdi.

Şahanov'un fikrine göre, sakin geçen olaylarda şiddetin meydana gelip kan dökülmesine, Kazakistan'daki Sovyet idarecilerininin siyasî beceriksizliği, karışık durumdan çıkmanın çözümünü bulamaması ve hatta bulmaya çalışmaması, şuurlu ve

---

²⁶⁵ İsabayev, s. 47.

²⁶⁶ Ustyugov, s. 93.

sabırlı bir politika değil şiddete dayanmayı yeğlemesi sebep olmuştur²⁶⁷.

Bunun dışında Sovyet birliklerinin Afgan mücahitleriyle çarpıştığı bir sırada, Almatı'da meydana gelen gösterilerin Afganistan'a yapılan Sovyet müdahalesine karşı daha yaygın bir protesto hareketine dönüşmesinden de endişe ediliyordu²⁶⁸. Sovyet yetkilileri böyle bir ihtimale meydan vermemek için gösteriler derhal bastırılması yönünde karar almış olabilirler. Ancak bu çok uzak bir ihtimaldir.

Sovyet idarecilerin siyasî miting ve gösteriler konusundaki tecrübesizliği, onların Almatı gösterilerini bir isyan telakki etmesine yol açmış olma ihtimali daha mantıklı görünmektedir. Bu sebeple, Kazak gençlerinin gösterilerinde SSCB'de herhangi bir yerinde çıkabilecek isyanlar halinde uygulanması için önceden planlanmış olan "Tipi-86" hareketi uygulanmaya konmuştur.

---

²⁶⁷ Şahanov, s. 21.

²⁶⁸ Raşid, a.g.e., s. 140.

IV. BÖLÜM

OLAYLARIN ETKİLERİ

KAZAKLARIN MİLLİYETÇİLİKLE SUÇLANMASI

Kazak gençlerinin demokratik gösterilerini, Ruslara karşı yapılmış milliyetçilik hareketi olarak göstermek olaylardan sonra yaygın bir hal aldı. Kazakistan KP gençlerin hareketini enternasyonalizm terbiyesinin eksikliğinden doğan Kazak milliyetçiliği olarak değerlendirdi. Bu sebeple, Kazakistan KP'nin 9 Ocak 1987'de yapılan toplantısında agitasyon ve propaganda bölümünde etnik gruplar arası ilişkiler komisyonu kuruldu. Ayrıca, Kazakistan KP MK etnik gruplar arası problemler konusunda bir komite tayin etti ve bu yetkili birim ile bölgesel parti organları arasında enformasyon bağlantısı kurulmasını sağladı²⁶⁹.

Bu konuda ikinci önemli adım 10 Ocak 1987'de Kazakistan KP MK'nin VI. toplantısı oldu. Bu toplantıda alınan kararlardan biri, MK'nin Milli ve halklar arası Münasebetler Komisyonu'nun kurulması idi. Bu komisyon, Kazakistan'daki türlü etnik ulusların birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirmekle görevlendirildi. Aslında hedeflenen Kazak Türkleri ile Ruslar arasındaki ilişkileri Moskova'daki merkezin belirlediği yönde geliştirmek ve düzenlemektir. Aynı toplantıda Kazakistan KP MK ikinci sekreteri Rus asıllı O. S. Miroşhin görevden alınarak yerine, Kazak

---

²⁶⁹ D'Encausse, s. 39.

Saidullah Kubaşev tayin edildi²⁷⁰. Bu kararla Kazakistan'da etnik siyasî dengenin sağlanmak istendiği açıktır. Zira Sovyet cumhuriyetlerinde I. sekreterin yerli idarecilerden ve II. sekreterin bir Rus olması gelenek idi. Fakat, Kazakistan'a Rus asıllı Kolbin'in tayin edilmesiyle, hem I. sekreter ve hem de II. sekreter Rus olmuştu. Konayev döneminden beri Kazakistan KP MK II. sekreterliği görevini yürütmekte olan Miroşhin'in görevden alınarak, yerine Kazak Kubaşev'in getirilmesiyle bozulan denge kısmî de olsa yerine getiriliyordu.

Ayrıca basının kamuoyundaki etkisini çok iyi bilen Kolbin, Kazakistan KP MK'nin 10 Ocak 1987 günkü VI. toplantısında ülkenin Rusça yayınlanan etkili gazetesi Kazakhstanskaya Pravda'nın yazı işleri müdürü değiştirip, yerine F. İgnatov'u tayin etti²⁷¹. Bu tayin, Kolbin'in basına ne derece önem verdiğini göstermektedir. Nitekim Almatı olayları ile ilgili olarak KP yetkililerin Kazakları milliyetçilikle suçlayan görüşlerini Kazakistan'da propaganda etmede, Kazakhstanskaya Pravda gazetesi öncü rol oynayacaktı. Merkezî yani Moskova'da yayınlanan gazete ve dergilerde de 1986 Aralık olaylarını Kazak milliyetçiliğinin tezahürü olarak göstermede aktif rol üstlendiler. Moskova'da çıkan merkezi yayınlar, bilhassa "Pravda", "İzvestiya", "Komsomolskaya Pravda", "Leninskaya Pravda", ve Almatı'da Rusça yayınlanan "Kazakhstanskaya Pravda" gazeteleri Kazak milliyetçiliğini vurgulamak için özel çaba gösterdiler²⁷².

---

²⁷⁰ Engin, s. 42-43.

²⁷¹ a.g.e., s. 43.

²⁷² İsabayev, s. 63.

Moskova'da çıkan Sovyet basınında Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçilmesinden itibaren Kazakistan hakkında yorumlar yapılmaya başlanmıştı. Kazakları milliyetçilikle suçlayan bu makaleler Kazakistan KP'nin talimatıyla Kazak gazetelerinde tercüme edilerek basılıyordu²⁷³. Bu sebeple, Moskova gazetelerinin aralık olayları hakkında koro halinde yazdıkları o zamanlar Kazakistan'ın millî ve mahalli gazetelerinin de onları koro halinde yayınlaması alışkanlık olmuştu. Burada gazetelerinin isteyip istememesi diye bir şey yoktu. Makale çıkar çıkmaz, Kazakistan resmi haber ajansı Kaz Tag'a onu bütün gazeteler için tercüme ederek vermesi hususunda talimat verilirdi. O gün bütün gazeteler, hazırlamakta oldukları sayfaları değiştirerek, o makaleyi yayınlamak zorundaydılar. Zaten bu, bağımlı Sovyet basının her zamanki durumu idi. Üstelik birde buna, yüzdecilik kampanyasının hüküm sürdüğü, Kazakları milliyetçilik yaptığı iddiasıyla işten çıkarmaların, yer değiştirmelerin yaygın olduğu bir zamanı eklersek, özel talimatlarla gönderilen o makaleleri basmamak mümkün değildi²⁷⁴. Bu konuda yapılan resmi yorumlara karşı çıkanlar olursa, milliyetçi damgasını hemen yerdirdi²⁷⁵.

İşin enteresan yanı Kazakistan'da yayınlanan Rusça ve Kazakça basın organlarının konu hakkında tutumu birbirinden farklıydı. Kazakça yayın yapan organlar Aralık olayları ile ilgili çarpıtmaları yayınlamaktan kaçınan tavır sergiliyordu. Ayrıca

---

²⁷³ Kuvanişev, s.130.

²⁷⁴ C. Beysenbayulı, "Celtoqsannın Izgarı", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Ana Dili Gazetesi, 10 Mayıs 1990'dan naklen), s. 178.

²⁷⁵ Kuvanişev, aynı makale

Kazaklarla ilgili bazı hassas konular sadece Rusça yayınlarda yayınlanıyordu. Meselâ, Kazakistan KP MK 14 mart 1987 günkü VIII toplantısında Kazakistan Yazarlar Birliği başkanı, meşhur şair ve yazar O. Süleymanov D. Kovinko adlı bir suğluyu koruyan tavırları ve Konayev'in 70 yaşına girmesi dolayısıyla ęevrilen bir filmle ilgili olarak soruşturmaya tutulması istendi. Bu haber Kazak Trkęesinde yayınlanan gazetelerde yer almadı, sadece Rusça yayınlanan "Kazakhstanskaya Pravda" gazetesinde yayınlandı. Bundan Kolbin hükümetinin Konayev ve Süleymanov gibi seğkin simaları açık bir şekilde suğlayarak, yerli halkı karşlarına almak istemedikleri sonucuna varabiliriz. Süleymanov ile Konayev'in Kazakistan'da diğer milletlerin oranını hesaba katmaksızın yüksek mevkilere ęoęunlukla Kazakları getirmek suretiyle milliyetçilik yaptığı üstü örtülü söylenmişse de direkt suçlama yapılamamıştır. Konayev ve Süleymanov'un yaptıkları 1920'de Kazakistan'da kurulan Milli Alaş Orda hükümetinin liderlerinden Ahmet Baytursunov ve arkadaşlarının yaptıklarını andırmaktadır. Alaş Orda liderleri, Bolşeviklerle baş edemeyeceklerini anladıkları zaman, onlarla işbirliğine giderek, Sovyet hükümetinde görev almışlar ve kilit mevkilere Kazakları getirmeyi, millî eğitimi Kazak halkının menfaatlerine uygun şekilde yürütmeyi prensip edinmiřlerdi²⁷⁶.

Kazakları milliyetçilikle suçlayan Moskova gazetelerinin yayınlaraının tipik bir örneğini SBKP'nin yayın organı Pravda'nın 11 şubat 1987 günkü sayısında yayınlanan makaleden açıkça görmek mümkündür. Makalede Almatı'da meydana gelen olaylardan Kazak basını sorumlu tutularak, millî egoizmi teşvik

---

²⁷⁶Engin, s. 44.

etmekle suçlanmaktaydı²⁷⁷. Pravdada yer alan yazıda Kazakistan'da Kazak Türkçesinde yayın yapan gazete ve dergiler isim isim zikredilerek, tenkit edildi. Pravda'nın saldırısına hedef olan "Qazaqstan Äyelderi", "Mädeniyet cäne Turmıs", "Culdız", "Bilim cäne Eñbek" ve "Qazaq Ädebiyeti" gibi yayınlar, enternasyonalizm eğitimine yeterli yer ayırmamakla suçlandı²⁷⁸.

Kazak gençlerinin demokratik hareketini, 1917'lerde millî devlet kurmak için gayret sarfeden Alaş Partisi ve liderleriyle ilişkilendirenler Komünist partisi görevlileri de vardı. Meselâ Kazakistan Parlamento başkanı Z. K. Kameleddinov, Kazakistan Komünist Partisinin 1988'de yapılan XII. genel kurul toplantısında yaptığı konuşmada, göstericilerden birisinin "Kazakistan Kazaklar için" yazılı pankart taşıdığına dikkat çekerek, bunun Kazakistan'daki gayri Kazakların hepsini kovmayı amaçlayan Alaş Partisi ve Alaş Orda hükümetinden farkı olmadığını söylemiştir²⁷⁹. Oysa, Alaş liderleri hiçbir zaman Kazakistan'da yaşayan başka milletlere düşmanlık göstermemişlerdi. Onlar sadece kendi ülkelerinin kaderini kendileri tayin etmek için çaba sarfetmişlerdi. Bu uğurda gerektiğinde Çar taraftarı beyaz Ruslar ile ve gerektiğinde ihtilalci kızıl Ruslarla işbirliğine girmekten çekinmemişlerdi. Bolşeviklerin üstün gelmesinden sonra, ülke menfaatleri için Sovyet hükümetinde de görev alarak, Ruslarla birlikte çalışmışlardı.

Kazakları milliyetçilikle suçlamalarda bazen o derece ileri gidiliyordu ki, suçlamanın mantıklı olup olmadığına bakılmıyordu.

---

²⁷⁷ Yalçın, a.g.m., s. 11.

²⁷⁸ Oraltay, a.g.m., s. 118.

²⁷⁹ Kâkişev, a.g.m., s. 125.

Meselâ, böyle yazılarda Kazak aydınları Kazak tarihinin gelmişini-geçmişini kurcalamakla suçlandı. Kazak tarihçileri feodal örf-adetlerle ve boy, urug tarihleriyle fazla ilgilendikleri, bunlarla ilgili tiyatrolarda oyunlar sahneledikleri söylenerek eleştirilere maruz kaldı. Hatta Kazak antropolog O. Ismagulov, “Etničeskaya Antropolgiya Kazakhstana” (Kazakistan’ın Etnik Antropolojisi) isimli eseri tenkitlere maruz kalarak, genler seviyesinde boylar ile urugların özelliklerini ispatlayan kitap dendi. Yazar’ın siyasî koğuşturmaya uğramaktan alıkoyan, Moskova’dan V. P. Alekseyev gibi meşhur bir ilim adamından olumlu ilmi değerlendirme gelmesi oldu²⁸⁰. Bu durum, Kazakları milliyetçilikle suçlamanın boyutlarının ne derece ileri gittiğini göstermektedir. Bu suçlama 1987 temmuz ayında SBKP MK’nin kararıyla doruk noktasına çıktı. SBKP MK Kazakistan’da Parti görevlilerinin işçilere enternasyonalizm ve vatan sevgisi hususunda eğitim vermeleri ile ilgili aldığı kararda, 1986 Almatı olaylarını Kazak milliyetçiliğinin bir göstergesi olarak kabul etti²⁸¹. Böylece Kolbin’in başında bulunduğu Kazakistan KP’nin Almatı olaylarını milliyetçilik olarak değerlendiren görüşü, merkezden kuvvetli bir biçimde desteklenmişti. Bu destek Kolbin’e milliyetçi unsurları temizleme bahanesiyle Kazakistan Kazak kadrolarını geniş çaplı temizlemesine imkan veriyordu.

---

²⁸⁰ Kuvanişev, s. 131.

²⁸¹ Nurpesiov, s. 91.

KOLBİN'İN KAZAK KADROLARINI TASFİYESİ

Aralık olaylarından sonra, Kazak milliyetçiliği bahanesiyle, Kazakistan'da etnik grupların oran hesabı yapılarak, yüksek okullarda, yüksek idari mevkilerde Kazakların tasfiyesi başlatıldı²⁸². MK ideoloji ile ilgili sekreteri Kamelidenov, yüksek okullarda hangi milletten ne kadar çocuk okuduğunu hesaplatıp, orana vurdu. Neticede, yerli halkın çocuklarının üniversitelerde daha çok olduğu anlaşıldığını söyledi. Bundan sonra, üniversiteler ile enstitülerin başkanları devamlı baskı altında tutuldu²⁸³. Ayrıca Kolbin de Ocak 1987'de bütün kurumlarda adil etnik temsilcilik olması konusunda bir plan hazırladı²⁸⁴.

Yüzdeleri korumanın kadro siyasetinin tabii maksatlarından biri olduğunu söyleyen Kolbin bu konudaki düşüncesini dışa vurmuştur. Yüzdecilik kampanyası genellikle Kazakları hedef alarak, parti, meclis, komsomol, mahkeme, savcılık, yüksek okullar, büyük işletmeler gibi kuruluşlarda yönetim, onların işten atılmasını sağladı. Bilhassa Kazakistan KP MK'nin 21 Şubat'ta VII. ve 14 Mart'taki VIII. toplantılarında yüksek dereceli Kazak idarecilerin bir kısmı tasfiye edildi²⁸⁵. Bundan sonra, Kazak kadrolarını koğuşturma başladı. Onların hataları ısrarla aranarak, işten ve partiden attılar²⁸⁶.

1987'de, Kazakistan'da 1920 ve 1930 senelerindekine benzer temizleme kampanyaları, o zamanki gibi şiddetli yürütüldü. Aradaki fark, Kazak kadrolarının temizliğinin 1930'larda kanlı

²⁸² İsabayevev, s. 62.

²⁸³ Konayev, s. 337.

²⁸⁴ I. Svanberg, "Kazakhs", The Nationalities Question in the Soviet Union, Ed. by Graham Smith, London, 1990, s. 206.

²⁸⁵ Engin, s. 44.

²⁸⁶ Kuvanişev, s. 147-148.

olarak, 1980'ler de ise kansız olarak yürütülmesiydi²⁸⁷. Hedef Kazakları Kazakistan'ın idarî ve yetkili makamlarından uzaklaştırmaktı. Bu yüzden bu devreye, halk "küçük 37" diye isim takmıştır²⁸⁸.

Kolbin'in yüzde hesaplarıyla Kazak kadrolarını tasfiye etmesinde en büyük dayanağı SBKP MK'nin 1987 senesinde Kazakistan parti teşkilatlarının işçilere enternasyonal ve vatanseverlik eğitimi vermesi ile ilgili yayınladığı kararında bütün Kazak halkını milliyetçilikle suçlaması idi. Kolbin'in Aralık olayları ile ilgili olarak aldığı karar ve tedbirlere itiraz etmek isteyenlere Kolbin SBKP'nin bu kararını öne sürerek, bu kararın olaylardan siyasî ders almaya yardımcı olduğunu ifade etmiştir²⁸⁹.

Kazakları hedef alan yüzdecilik kampanyası, Kazakistan parti teşkilatları, meclis, komsomol, mahkeme, savcılık, yüksek okullar, büyük kamu kuruluşları gibi devlet hizmet sektörünün her kademesinde yürütüldü. Yüzdecilik kampanyasında sadece 1987 senesinde, içişleri bakanlığından 1200 kişi, yüksek okullardan 12 rektor işinden edildi. Kongre ve seçimler vasıtasıyla parti komiteleri ile bürolarında 1836 kişinin yeri değiştirildi. Parti teşkilatlarının 450 sekreteri yeniden seçildi, vilayet ve ilçe komitelerinin büroları temizlendi. Eyalet Parti komitelerinin sorumlu memurlarının % 28'1, şehir ve ilçe parti komiteleri görevlilerinin % 33'ünden fazlası değiştirildi. 1988 senesinin ortalarına değin parti görevlilerinin % 78.2'1 ve meclis görevlilerinin % 98'1, sendika görevlilerinin % 94'ü ve Komsomol

---

²⁸⁷ Engin, s. 41.

²⁸⁸ Konayev, s.393.

²⁸⁹ Kuvanişev, s. 147.

görevlilerinin % 66'sı eğitim seminerinden geçirildi²⁹⁰. Bütün bu tedbirlerin Kazakistan'da millî kadroları sindirmeye yönelik olduğuna şüphe yoktur. Hedef vatanını ve milletini seven kadroların bilinenlerini temizlemek ve bilinmeyenlerini de eğitim seminerlerinden geçirerek enternasyonalizm maskesi altında rejimin sadık kulları haline dönüştürmekti. Kazakistan'da tek bir Rus'un bile yaşamadığı ilçelerde yöneticilerden birinin muhakkak Rus olması geleneği yüzdecilik kampanyası sırasında daha da kuvvetlendi. Bunun için gerektiğinde Kazakistan dışından Ruslar getirilerek idari mevkilere yerleştirildi²⁹¹.

Yüzdecilik kampanyasının en sıkı uygulandığı alanlardan birisi de yüksek okullardı. 1985 senesinde Karagandı'da SSCB İçişleri Bakanlığı Yüksek Polis Okuluna kayıt yaptıran öğrencilerin % 61'i Kazak idi. 1988'de bu oran % 27'5'a kadar düştü²⁹². Karagandı vilayeti Komünist Partisi komitesi Genel Kurulunda I. Sekreter V. Lokotunin de, eyalette % 14.6 civarında Kazak olduğunu fakat eyaletteki 20 bin öğrencinin yarıdan fazlasını Kazak öğrencilerin teşkil ettiğinden şikayetçi olmuştur²⁹³. Kazakistan'da 1986 senesinde Yüksek Okullara kayıt yaptıran öğrencilerin oranı % 59.6 iken, bu oran 1987'de % 54'e düşmüştür²⁹⁴. Kazak öğrencilerinin yüzde hesaplarına dahil edilmesi büyük haksızlıktı. Çünkü Kazakistan'ın Rus öğrencileri SSCB'nin en büyük cumhuriyetini oluşturan Rusya Federasyonuna giderek okuyabilmekteydi. Fakat, Kazak öğrencilerin bu şansı

---

²⁹⁰ a. g. e., s. 148.

²⁹¹ a. g. e., s. 149.

²⁹² a. g. e., s. 149.

²⁹³ Mursaliyev, aynı makale

²⁹⁴ Kuvanişev, s. 149.

onlara göre çok azdı. Kazakların Kazakistan'da öğrenim görmek en tabii haklarıdır. Ayrıca Kazak öğrencilerinin yüzdecilik kampanyasında sırf Kazak oldukları için eğitimden mahrum bırakılması sadece Sovyetlerin herkese eğitim prensibine değil, aynı zamanda insan haklarına da aykırı bir uygulama teşkil ediyordu.

Sovyet yetkililerinin Kazakları daha çok sindirmek için yüzdecilik kampanyasında bazı kurnazlıklara gittiği de görüldü. Yüzde hesapları yapılırken, Kazakistan'ın bölgelere göre değişen etnik nüfus oranları ustaca kullanıldı. Kazakistan'ın Kazakların % 80'lere varan yoğunlukta yaşadığı güney eyaletlerindeki okullardaki öğrencilerin oranları devamlı surette tartışma konusu yapıldı. Fakat, Kazakların % 10'lar civarında azınlıkta kaldığı ve Rusların çoğunlukta olduğu kuzey eyaletlerindeki öğrenci oranları hiçbir zaman konu edilmedi²⁹⁵. Bu da gösteriyor ki, Kolbin'in yüzdecilik kampanyası Kazakistan'da her etnik grup için adaleti sağlamak için değil, fakat Kazakların hakları kısıtlamak için icra edildi. Bu tip saptırmaların sonucunda Kazakların yoğun olduğu güney eyaletlerinde 90 bin kadar Kazak işsiz kalarak, Kazakistan dışında iş aramak mecburiyetinde bırakılmıştır²⁹⁶.

Kadroları tasfiye Kazakistan'da aşikâre ve hatta bazen Kazakları aşağılayıcı bir biçimde yürütüldü. Meselâ, 1988 nisan ayında Almatı'da Kazakistan Devlet Üniversitesinde Hukuk fakültesinden mezun olanların İçişleri Bakanlığı ile Savcılığa işe alınmalarında Kazaklara açıkça haksızlık yapıldı. "Yüzde adaletini" gerçekleştirme bahanesiyle sadece Kazak olmayan

---

²⁹⁵ aynı yer.

²⁹⁶ aynı yer.

mezunlar işe alındı²⁹⁷. Çimkent'te yapılan uygulama ise daha alçaltıcı idi. Şehirdeki iç işleri idaresinin kapısına şöyle bir yazı asılmıştı: "Kazakları iç işleri organlarına kabul etmiyoruz"²⁹⁸. Bu tamamen Kazakların kendi vatandaşlarında ikinci sınıf vatandaş muamelesine tabi tutulduğunun açık bir göstergesidir. İnsanların yabancı ülkelerde bu tip davranışlara maruz kalması görülmüşse de, kendi öz vatanında savaşlarda düşman işgaline uğramanın dışında, böyle muamele gören halk herhalde olmamıştır.

Ancak bu yüzde kampanyası her sahada tatbik edilmedi. Sovyet yetkililer işlerine gelen alanlarda Kazakların sayısını yüzdelere vurmadı. Bu sebeple Kazak gençlerinin askere alınmaları eskisi gibi 1987'den sonra da yüksek oranlarda oldu. Nedense yetkililerden, Kazaklardan oranlarına göre fazla genci askere alıyoruz, onların sayısını azaltalım diye bir talep gelmedi²⁹⁹. Çünkü SSCB'nin askere ihtiyacı vardı. Böylece yüzdecilik kampanyasında çifte standard uygulandığı tartışmasız bir biçimde ortaya çıkıyordu.

Ocak 1988'de Sovyet Komünist Partisi ve KGB tarafından yürütülen soruşturmanın neticeleri açıklandı. Soruşturma neticelerine göre 184 hakim, 18 savcı ve 1800 polis işten uzaklaştırılmış. 19 profesör, dekan ve fakülte başkanları gibi yüksek öğretim görevlileri suçlu bulunarak hapsedildi. Bunlar Alma-Ata ayaklanması ile ilgili 1987 senesinden Kazakistan'da yapılan tasfiye ve temizlik kampanyasının ne kadar şumüllü olduğunu göstermektedir³⁰⁰. Kolbin yaptığı bir konuşmada

²⁹⁷ aynı yer.

²⁹⁸ aynı yer.

²⁹⁹ Mursaliyev, aynı makale.

³⁰⁰ Engin, s. 48.

"ekstremistlerin olduğunu biliyoruz, onların çaresine baktık. Provokatörler de oldu, onların da çaresine baktık. Artık, bizler, hep enternasyonalistler kaldık" diyerek Kazak kadrolarını tasfiye işleminden memnuyeti dile getirdi³⁰¹. Bu sözlerden Almatı olaylarından sonra Kazakistan'da yürütülen kadro siyasetinin amacının millî kadroları sindirmek ve yerlerine Rus veya enternasyonalist yani millî değerleri önemsemeyen kadroları yerleştirmek olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz.

OLAYA KARIŞANLARIN CEZALANDIRILMASI

Almatı olaylarından sonra gözaltına alınanlardan 99'u mahkemeye sevk edildi. Bunların 80'i millî ve ırki eşitliği bozmakla veya huzursuzluk çıkarmakla suçlanarak, Kazak SSC suçlar kanununun 60 ve 65. maddelerine göre hükmedildi³⁰². Mahkeme sonucunda, 99 kişinin ikisini idama, 83 kişi 1.5 yıldan 15 yıla arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldı³⁰³. Mahkum olanların 23'ü kadın ve 5'i de bulğ çağına ermemiş gençlerdi³⁰⁴.

1986 Aralık olaylarının sorumlularını bulmak için bir hükümet komisyonu kuruldu. Komisyonun başkanlığına Kazakistan KP Kontrol Komitesi başkanı M. S. Solomentsev tayin edildi³⁰⁵. Kazak gençlerinin 17-18 Aralık günü yaptıkları ve sakin geçen demokratik gösterilerini şiddet dönüştüren yetkililerden

³⁰¹ Ustyugov, s. 103.

³⁰² İsabayev, s. 58.

³⁰³ Yanelis, s. 113.

³⁰⁴ Cumahanov, aynı makale; Mahkum olanların tam listesi için ekler bölümüne bkz.

³⁰⁵ Savitskaya, 158.

birisi olan Solomentsev'in komisyon başkanlığına seçilmesi, komisyonun tarafsız olmayacağına bir göstergesidir. Nitekim bu komisyon ve hükümetin diğer birimlerinin çalışmaları neticesinde Kazak gençleri haksız yere okuldan ve işten atıldılar, çeşitli cezalar aldılar. Almatı olayları ile ilgili olarak 707 kişi geçici olarak hapsedildi. 1400 kişiye ihtar cezası verildi. 53 Kişinin Komünist Partisi üyeliği feshedildi. Parti disiplinine uymadığı için 210 kişi ceza aldı. Kazakistan KP Gençlik örgütü Komsomoldan 758 kişi ve Yüksek Okullardan 266 öğrenci atıldı. 1164 Kişi Komsomol örgütünde çeşitli cezalar aldı³⁰⁶.

Almatı olayları ile ilgili olarak yapılan mahkeme kararlarının tarafsız olmadığı görüldü. Bunun en büyük delili, cezaya çaptırılanların tamamının daha sonra cezalarını tamamlamadan aklanarak, salıverilmeleridir³⁰⁷. Aslında, göstericilere ağır ve taraflı cezalar verileceği Aralık olaylarına, daha olaylar bitmeden demokratik özelliği çarpıtılarak, Kazak milliyetçiliğinin ortaya çıkışı olarak resmî değerlendirme yapılmasından belliydi³⁰⁸.

Mahkemenin taraflı olacağına diğer bir işareti Kazakistan Başsavcısı G. Elemesov, olayların devam ettiği 17 aralık 1986 günü, toplu kargaşa çıkaranları soruşturmak ve cezalandırmak için soruşturma komitesi kurulmasına talimat vermesiydi. Komitenin başkanı olarak Kazakistan başsavcı yardımcısı A. Miznikov ve onun yardımcısı olarak Kazakistan SSC savcılığı soruşturma bölüm başkanı V. Voltunov tayin edildi. Komiteye savcılık, İçişleri Bakanlığı ve KGB'nin 98 uzman savcısı dahil edildi³⁰⁹.

³⁰⁶ Mursaliyev, aynı makale.

³⁰⁷ Yanelis, 113.

³⁰⁸ İsabayev, s. 58.

³⁰⁹ a.g.e., s. 58.

Mirzinkov'un olaylarla ilgili olarak dava açılması için verdiği dilekçeden onun tarafsız tutumunu görmek mümkündür. Onun görüşüne göre, mitinge katılanların hareketi kargaşa ve etnik gruplarası düşmanlık çıkarmaya yöneliktir. Fakat, emniyet güçleri ile hükümet birimlerinin çalışmalarının asayişini sağlamak amacı doğrultusunda olduğu ifade edildi³¹⁰. Böylece, olayların şiddete dönüşmesinde emniyet güçlerinin birinci derecede oynadığı rolü gizleyen Mirzinkov, bütün suçların göstericilerin üzerinde olduğuna mahkeme başlamadan evvel hükmetmiş bulunuyordu.

Mahkeme esnasında hakimlerin de göstericilere ceza verme konusunda baskı altında olduğu hakim K. Cünisov'un olayından açıkça görülmektedir. Hakim Cünisov, görmekte olduğu A. Şabarov ile K. Esimbayev'in davalarında suçlayıcı delillerin yetersiz olduğundan soruşturmanın devam etmesi için mahkemeyi erteledi. Ancak, Hakim Cünisov bu kararıyla, Kazakistan Adalet bakanı İ. Teterkin'in gazabına uğradı.

Şabarov ile Esimbayev'in hakimleri değiştirilerek yapılan ikinci duruşması, hapis cezalarıyla neticelendi. Hakim Cünisov ise, Almatı Şehir Mahkemesi komünistlerinin toplantısında tenkite düşer oldu. Toplantıda Teterkin, Aralık olaylarına katılanların mahkemelerinin en kısa zamanda bitirilerek, cezalarının verilmesi gerektiğini söyledi³¹¹.

Aynı şekilde bazı tarafsız savcılar da, göstericilerin sorgusu esnasında kanunsuz muamele yapılmasından şikayetçi oldular. Bu meyanda Almatı'da Kalinin ilçesi savcıları B. Telibekov, K.

---

³¹⁰ a.g.e., s. 58.

³¹¹ a.g.e., s. 59-60.

Kisarev ve S. Uykasbayev ilçede gözaltında bulunan göstericilere yapılan muameleden rahatsız olduklarını bildirerek, sorguların kanunî çerçeve içinde yürütülmesini talep etti. Ancak, bu talepler dikkate alınmadığı gibi, şikayetçi görevlilerin birinin işine son verildi, diğerlerinin dereceleri düşürüldü³¹².

Buna benzer şikayetler daha olaylar devam ederken de yapılmıştı. Meselâ, Kazakistan İçişleri Bakanlığı Siyasî Bölüm başkanı M. D. Kalmatayev, askerler ile polislerin göstericileri insafsız bir şekilde soğukta karlar üstüne yatırarak saldırıda bulunmasının doğru olmadığını, İçişleri bakanı Knyazev vasıtasıyla Kazakistan KP MK II. sekreteri Miroşhin'e bildirdi. Kalmatayev'e II. sekreterin cevabı, "belki onlara evinden sıcak yorganlar getirirsin" şeklinde alaylı sözler oldu. Daha sonra Kalmatayev, milliyetçilik suçlamalarına maruz kalacaktı³¹³. Bu vakalar, gösteriye katılanlara olayların başlangıcından mahkemeye kadar olan süreç boyunca haksız ve kanunsuz muamele yapıldığını göstermektedir.

Bu sebeple, 1986 Almatı olaylarını araştıran Kazakistan Parlamento Komisyonunun mahkemenin tarafı olarak aldığı kararların bazılarının fıkralara konu olacak kadar gülünç olduğunu tespit etmesine hayret etmemek lazımdır. Meselâ, "Lenin ideali yaşasın" yazılı pankart taşıyarak gösteriye katılan A. Bekbosinov'ı Almatı Mahkemesi 2 sene hapse mahkum etmiş. "Her milletin kendi lideri olsun" yazılı pankart taşıyan C. Avezov

---

³¹² a.g.e., s. 60.

³¹³ a.g.e., s. 60.

5 yıl, "Hiçbir millete ayrıcalık tanınmasın" yazılı pankart taşıyan E. Biysenbayev 7 sene hapisle cezalandırılmış³¹⁴.

Mahkeme kararlarının bazısı ise çok mantıksızdı. Meselâ, C. Ävezov 16 araba yakmak, 152 arabayı hasara uğratmak ve bir çok adamı yaralamakla suçlu bulunmuş. Mahkemeye sunulan iddiaya göre, Ävezov bunların hepsini bir günde işlemiş. Oysa bir kişinin bir günde bu kadar tahribat yapması mümkün değildir. İkinci örnek C. Tilegenov'un durumudur. O da 89 otobüs, 13 öğrenci yurdunu ve 3 taksiyi yakmakla suçlanarak 5 yıl hapse mahkum olmuş. Bundan anlaşıldığı gibi mahkeme olaylar esnasında meydana gelen tahribatı rastgele gençlere yükleyerek, ceza vermiştir³¹⁵.

Aralık olayları ile ilgili mahkemeler Almatı dışında da görüldü. Karagandı eyalet ve şehir mahkemesi 5 kişiyi, Aktöbe eyalet mahkemesi 3 kişiyi, Doğu Kazakistan Eyalet mahkemesi 5 kişiyi, Taldıkorgan şehir mahkemesi 6 kişiyi, Akmola şehir mahkemesi 1 kişiyi Aralık olaylarında suç işlediği gerekçesiyle mahkum etti³¹⁶.

Aralık olaylarında mahkum olanlar sadece göstericiler değildi. Onların yakınları da cezalandırıldı. Meselâ, "Her milletin kendi lideri olsun" şeklinde pankart taşımak ve araba yakmak suçundan 5 yıl ceza alan A. Ävezov'un Cezkazgan eyaletinde yaşayan yakınları da koğuşurmaya uğradı. Ävezov'a bu cezalar, kendisine verilen 5 yıl hapis cezasından daha ağır gelmişti. Ävezov'un babası Ävez İsabekov hizmeti esnasında "şeref

³¹⁴ Şahanov, s. 30.

³¹⁵ Mursaliyev, aynı makale.

³¹⁶ Cumahanov, aynı makale.

belgesi” ve “Emek Kızıl Tuğu” gibi ödüllere layık görülecek derecede başarılı olmasına rağmen Sovhoz müdürlüğünden azledilerek, işsiz bırakıldı. Ävezov’un ağabeyi Daniyal Priozerniy Komsomol Komitesi sekreterliğinden alınarak, başka ilçeye göç etmeye mecbur edildi. Ancak 1989 ağustosunda C. Ävezov suçundan aklandıktan sonra, onun babası ve ağabeyi eski görevlerine iade edildi³¹⁷. Bu gibi olayların Aralık olayları ile ilgili olarak mahkum olan diğerlerinin de başından geçmiştir. Zira, o dönemde Kazakistan’da Aralık olaylarına katılanlarına yapılan muamele vatana ihanet edenlere yapılan muamelenin aynısıydı.

RISKULBEKOV’UN ÖLÜM CEZASINA TEPKİLER

Mahkemeye çıkarılanlar arasında Kayrat Riskulbekov, 16 Mayıs 1987 günü, S. Savitskiy’i öldürmekle suçlanarak idam cezasına çarptırıldı. İdam kararını, Kazakistan SSC Yüksek Mahkemesinin Suç İşleri ile ilgili baş hakimi E. Grabarnik verdi³¹⁸. Ancak Riskulbekov Savitskiy’in katili olmakla haksız yere suçlandı³¹⁹. Riskulbekov, kendisine yüklenen suçu kabul etmediği gibi, bazı şahitlerin ifadesine göre, Riskulbekov, Savitskiy öldürüldüğü zaman alanın başka bir yerindeydi. Ancak ne var ki, Savitskiy'nin katillerinin derhal bulunması konusunda yukarıdan emir gelmişti. Riskulbekov, bu emrin uygulanması için kurban edildi³²⁰. Riskulbekov’un Savitskiy’in katili olduğunu

³¹⁷ C. Ävezulı, “Men Qalay Cazıqsız Cazalı Atandım”, Egemen Qazaqstan, 17.12.1996.

³¹⁸ Cumahanov, aynı makale.

³¹⁹ Şahanov, s. 34; İsabayev, s. 50.

³²⁰ Şahanov, s. 34.

söyleyen şahit de daha sonra, parlamento araştırma komisyonuna, kendisine yapılan işkenceler neticesinde yalancı şahitlik yapmak zorunda kaldığını beyan etmiştir³²¹. Savitskiy'in katilinin bulunması yolunda yukarıdan gelen talimatın kurbanı böylece Rıskulbekov olmuştu³²².

K. Rıskulbekov, Kazakistan SSC Yüksek Mahkemesi ve SSCB Yüksek Mahkemesine müracaatta bulunarak, suçsuz olduğunu ve tekrar mahkeme edilmesini istedi. Fakat onun bu isteği kabul edilmedi. Ölüm cezasını veren mahkeme Rıskulbekov'u suçlu gösteren delillerin yeterliliği ve verilen cezanın yerinde olduğu konusunda ısrar etti³²³.

Haziran ayının 20'sinde batı haber ajansları Almatı ayaklanmasından ilk ölüm cezasının çıktığını bildirdiler³²⁴. Rıskulbekov'un ölüme mahkum edilmesi, dünyanın çeşitli ülkelerinde tepkilerle yol açtı. Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, ABD ve daha bir çok ülkelerin devlet adamları, şairleri, yazarları ve ilim adamları SSCB MK Genel Sekreteri M. Gorbaçov ile SSCB Parlamento Başkanı A. A. Gromiko'ya mektuplar yazarak, Rıskulbekov'un idam cezasının affedilmesini istediler. Macaristan'da 20 temmuz 1987'de Macar aydını Miklos Harasztı'nın önderliğinde 41 kişinin imzaladığı bildiri SSCB Parlamento başkanı A. Gromiko'ya hitaben yazılarak, Budapeşte'deki Rus büyükelçiliğine teslim edildi. Çekoslovakya'da "Charter-77" isimli insan hakları savunucusu grup K. Rıskulbekov ile ilgili bir bildiri kaleme alarak, Rus

---

³²¹ a.g.e., s. 33.

³²² aynı yer.

³²³ İsabayev, s. 50.

³²⁴ Engin, s. 45- 46.

büyükkelçiliğine yolladı. Fakat, bildiriye götürülen şahsı Çek polisi yolda yakalayıp tutuklamıştır. Bu bildiriye aralarında Çekoslovakya eski dışişleri bakanı H. Hajek'in de bulunduğu 77 kişi imza koymuştu. 6 Temmuz 1987 günü de Polonya'da başta Lech Walesa olmak üzere 70 kişi Rıskulbekov'un affını isteyerek bildiri yayınladılar. 18 Ağustos 1987 tarihinde Batı Almanya dışişleri bakan yardımcısı Helmut Schaefer, Almanya'nın Moskova'daki büyükelçisi vasıtasıyla Moskova'dan Rıskulbekov'un affedilmesini istediklerini bildirdi. ABD'nin New York şehrindeki "Freedom House" teşkilatı Gorbaçov'a telgraf çekerek, Rıskulbekov'un affını istedi³²⁵. Fakat, bunlardan Sovyet kamuoyu ve bilhassa Aralık olaylarının acısını yüreğinde hisseden Kazakistan halkının hiç haberi olmadı³²⁶. Bu durum yalnız Kazakistan değil, tüm SSCB çapında 1986 Aralık olayları hakkında sıkı bir sansürün uygulandığını göstermektedir. Diğer taraftan dünyanın belli başlı ülkelerinden gelen tepkiler üzerine, SSCB Parlamento Başkanlığı 28 Nisan 1988 günü aldığı bir kararla Rıskulbekov'un ölüm cezasını 20 yıl hapse çevirmek zorunda kalıyordu³²⁷.

Ancak, aradan bir ay geçmeden 21 Mayıs 1988 günü hapisane yetkilileri Rıskulbekov'un hücrelerinde intihar ettiğini bildirdi. Fakat Aralık olaylarını araştırma komisyonu başkanı Şahanov'un araştırmalarına göre bu şüpheli bir intihar vakasıdır. Çünkü, Rıskulbekov'un intiharı esnasında Semey hapisanesinde

---

³²⁵ Rıskulbekov'un idam cezasına tepkiler konusunda geniş bilgi için bkz. 17-18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları, Haz. C. Kazakbalası, İstanbul 1988, s. 29-36.

³²⁶ Şahanov, s. 34.

³²⁷ İsabayev, s. 50.

bulunması gariptir. 20 yıl hapis cezasını çekmek üzere Karagandı üzerinden Sverdlovsk hapishanesine sevkedilmekte olan Rıskulbekov, yolda karar değiştirilerek Karagandı yerine Semey'e gönderildi. 13 Mayıs 1988 günü, Rıskulbekov'tan bir gün önce özel statüdeki bir hapishaneden Semey hapishanesine getirilmiş olan ve 6 defa adam öldürmekten mahkeme edilmiş K. Vlasenko'yla aynı hücreye kondu³²⁸. Bir hafta sonra, 21 Mayıs 1988'de Rıskulbekov'un hücre arkadaşının iç çamaşırına asılı cesedi bulundu³²⁹. Kayrat öldüğünde, KGB memurları, onun anne-babasına giderek, çocuklarının ölümü hakkında mahkemeye müracaatta bulunmamalarını, hiçbir taraftan yardım talep etmemelerini ve çocuklarının cenazesini de istememelerini ikaz ettiler. Diğer yandan, KGB görevlileri, Kayrat'ın anne-babasının adını kullanarak, hapishane müdürlüğüne sahte mektup yollayarak, üzüntülü olduklarını, ancak cenazeyi almaya gelemeyeceklerini bildiren bir haber saldılar³³⁰. Bu yüzden Rıskulbekov'un mezarı Semey'dedir. KGB görevlilerinin baskısı neticesinde, Rıskulbekov'un anne-babası oğullarının ölümünden uzun süre başkalarına bahsetmemek zorunda kalmıştır³³¹. 28 Eylül 1988'de Semey "Qazaq Tili" cemiyeti Rıskulbekov'un yetkililerin rastgele yaptıkları mezarını düzenleyerek, tören yaptılar. Mezar taşının üzerine Rıskulbekov'un kendi yazmış olduğu şu dörtlük yazıldı: " Kayrat diye adım var / Kazak diye zatım var / Erkek

³²⁸ a.g.e., s. 53; N. Muftah, "Kayratın Ölimi", Celtoqsan Qurbandarın Coqtay, Almatı 1992, s.34.

³²⁹ A. Mursaliyev, aynı makale.

³³⁰ Ustyugov, s. 102.

³³¹ a.g.e., s. 102.

koç kurbanlık / Asacaklarsa assınlar³³². Komisyon başkanı şair M. Şahanov gözlerinden mertlik ve yiğitlik okunan Rıskulbekov yaşasaydı, Kazakların önde gelen şair ve şahsiyetlerinden biri olabileceğine inamaktadır. Onun hapisyanede yazdığı şiirler, denemeler ve günlüğü Şahanov'tadır³³³. 21 Şubat 1992 tarihinde Kazakistan Parlamentosu aldığı kararla mahkeme kararını geçersiz ilan ederek, Kayrat Rıskulbekov'u akladı³³⁴.

Kazakistanlı bir yazar K. Rıskulbekov'un kaderindeki 21 sayısının rolü hakkında şöyle ilginç bir tesbitte bulunmaktadır: Rıskulbekov'un başı, Kazakistan'da görev yapan 21. liderin yönetimi esnasında derde girdi ve 21 yaşında tutuklandı, 21 gün mahkemede kendini müdafaaya çalıştı, Semey'de 21 numaralı hücrede, mayıs ayının 21'inde ölüsü bulundu ve beş yıl sonra şubat ayının 21'inde Kazakistan parlamentosunun kararıyla aklandı³³⁵.

Rıskulbekov, Aralık olaylarının sembol kahramanıdır. Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev, Aralık olaylarının 10. yıldönümünde, 9 aralık 1996'da yayınladığı bir kararname ile Kayrat Rıskulbekov'un Aralık olaylarıyla ilgili olarak "Halk Kahramanı" olarak ilan etmiştir³³⁶. Böylece Rıskulbekov'un sembolik kahramanlığı resmi sıfat da kazanmıştır.

---

³³²M. Vakov, "Halıq Ulına Qurmet", Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, s. 31; Şiirin orjinali şöyledir: Qayrat degen atım bar / Qazaq degen zatım bar / Erkek toqtı qurbandıq / Atam deseñ atıñdar.

³³³Şahanov, s. 33.

³³⁴Muftah, aynı makale, s. 34.

³³⁵K. Tabey, "Celtoqsan Culdızı", Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, s. 36.

³³⁶Egemen Qazaqstan, 11.12.1996.

V. BÖLÜM

OLAYLARIN İÇYÜZÜNÜN ARAŞTIRILMASI

OLAYLARI ARAŞTIRMA YASAĞINI KALDIRMA ÇABALARI

Almatı olayları hakkında resmi veya gayriresmi araştırmalar yapmak, bu konuda KP'nin getirdiği resmi yorumlara ters görüşler beyan etmek olaylardan hemen sonra yasaklanmıştı. Bu sebeple Kazakistan'da uzun bir süre Sovyet yetkililerinin olaylar hakkında çarpıtarak verdiği bilgi ve yorumlara karşı kimse ses çıkaramadı. Bu yüzden 1986 Almatı olaylarının gerçeklerini uzun bir süre pek kimse bilemedi³³⁷. Buna Almatı sakinlerinin de dahil olduğunu söylemek mümkündür. Zira olayı yaşayanlar ile olaya şahit olanların dışında kalan şehir sakinleri 17-18 aralık 1986 günleri cumhuriyet alanında ne olup bittiğini KP'nin kontrolünde yayın yapan medyadan öğrendi. Bunun sonucunda Kazakistan'da yaşayan Kazaklar, Ruslar, Almanlar ve Uygurlar gibi her etnik gruptan insanların zihninde olaylara esrarkeşler, sarhoşlar ve milliyetçilerin sorumlu olduğu düşüncesi yerleşti³³⁸.

Aralık olaylarının gerçekleri ile ilgili olarak televizyon ve diğer basın araçlarına demeç vermeğe imkan yoktu³³⁹. Rejimin bu konudaki katı tutumunu delip, gerçekleri dolaylı da olsa topluma ilk olarak yansıtanlar Kazak sanatçıları oldu. Bilhassa şairler bunu şiirlerinde ustaca dile getirmeyi başardılar. Bunun en güzel

³³⁷ Diuk-Karatnycky, s. 183.

³³⁸ Yanelis, s. 118.

³³⁹ Ustyugov, s. 87.

örneğini E. Ravşanov'un şiirlerinde görüyoruz. Yazar, aralık olayları ve Konayev'e konuşma yasağının devam ettiği 1988 yılında Almatı'da yayınlanan şiir kitabı "Şolpan Culdız Tuvganşa"da şöyle demektedir:

Bindiğin de atı siyah mı imiş, boz mı imiş,
Geldi nevruz, gecikti benim nur-babam.
Aladağ -dedem niçin konuşmuyor, yoksa
Sonun hayırlı olacağını biliyor mu imiş³⁴⁰ ?

Burada yazar dedem diye işaret ettiği Konayev'in sessiz kalmasını hayra yormaktadır. Yazar aynı kitapta yer alan diğer bir şiirinde daha cesur davranarak, Kolbin'in Kazakistan'a faydalı olamayacağına işaret etmektedir:

Bağrı kara ördek, ördeğim geri dön,
Seyrelmiş ormana üzülme diye teselli ver!
Yuva kalmışsa sahipsiz, derya için odur kaygı,
Yolunu şaşırılmış yavru ördek gölün gülü olamaz³⁴¹.

Şiirde ördek Konayev'i ve yavru ördek de Kolbin'i ima etmektedir. Kitabın yayınlandığı tarihte Kolbin iktidardadır. Hatta şiir kitapta yayınlanmadan evvel, 1987 senesinde "Culdız" dergisinde de yayınlanmıştır³⁴². Şair şiir diliyle Kolbin'i

³⁴⁰ Kuvanişev, s. 146; şiirin orijinali şöyledir:

Mingen de atı qaraker me eken, sur ma eken,
Kezikti navrız, keşikti meniñ nur-kökem.
Alatav- atam nege ündemeydi, coq älde
Soñı qayırlı boların bilip tur ma eken?

³⁴¹ Kuvanişev, 147; şiirin orijinali şöyledir:

Qara bavır qasqaldaq, qasqaldağım kerı qayt,
Siyrep ketken togayga qamıqpa dep könıl ayt!
Uyañ qalsa iyemiz, aydın üşin sol qaygı,
Adasıp kelgen şüregey köldiñ säni bolmaydı.

³⁴² Ä. Iskakov, "Qara Bavır Qasqaldaq", Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, s. 57.

hicvetmektedir. O devirde bunu açıkça ifade etmek mümkün değildir. Çünkü Sovyet sistemi çatırdamakla birlikte henüz ayaktadır. Bu sebeple ülke liderini herhangi bir sebepten eleştirmek, eleştirinin sahibiyle birlikte yayını basan görevlilerin hepsinin en ağır cezalara çarptırılmasına yol açar. Hatta “Culdız” dergisinde şiiri gören amatör şarkıcı Lesbek Amanov besteler. Şarkı tutulur ve 1988 sonlarına bütün Kazakistan’da popüler şarkı olarak televizyonlardan verilmeye başlanır³⁴³. Böylece sanat gerçeği ifade etmede siyaseti yenmiştir. Siyasetçiler ile aydınların halka açıkça ifade edemediği gerçeği sanat ifade etmiştir. Kolbin ve diğer Sovyet yetkililerin gücü sanata yetmemiştir.

Kazakistan aydınları Almatı olayları hakkında sansür ve yasakların sürdüğü dönemde Kolbin’e gerçeklerin ortaya çıkarılması gerektiğini ifade ettiler. Meselâ, Yazarlar Birliğine yaptığı ziyaret esnasında Kolbin’e, Cuban Moldagaliyev, Safvan Şaymerdenov ve Äzilhan Nurşayıkov gibi Kazak yazarları, Aralık olaylarının yanlış değerlendirildiğini ve bazı durumların çarpıtıldığını ifade ettiler³⁴⁴. Ancak, bunlar Kolbin’in Aralık olayları hakkındaki tutumunu değiştiremedi.

17-18 Aralık 1986 tarihindeki olaylarda neler olup bittiğinin araştırılması yolundaki ilk teşebbüsler 1989’da yapıldı. Aralık olayları ile ilgi gerçeklerin konuşulması ve sorumlulardan hesap sorulması yolundaki talep ve ifadeler ilk defa yine Aralık olaylarını başlatanlar tarafından geldi. Aralık olaylarına karıştıkları için ceza alıp hapiste yatıp çıkanlar, işten veya okuldan atılanlar veya başka şekildi haksızlığa uğrayanlar

³⁴³ Iskakov, aynı makale s. 57.

³⁴⁴ İsabayev, s. 61.

haklarını aramak için Kazak Türkçesinde aralık ayını ifade eden “Celtoqsan” cemiyetini kurdular. Aralık olayları ile ilgili gerçeklerin araştırılmasını ve haksızlıkların düzeltilmesini, hapiste hala yatmakta olan Aralık kurbanlarının salıverilmesini talep etmeye başladılar³⁴⁵.

1989 Nisan’ında Almatı olaylarına benzer olaylar, Gürcistan’ın başkenti Tiflis’te de meydana geldi. Tiflis’teki olaylarda emniyet güçlerinin göstericileri dağıtmak için kürek ve zehirli gaz kullanması, Kazakistan aydınlarının Almatı olayları arasında benzerlik kurmasına yol açtı³⁴⁶. Onlar, Almatı olayları taraflı ele alınmayıp, objektif biçimde sebep ve neticeleri araştırılarak ortaya konmuş olsaydı, Tiflis’teki olayların olmayacağını savundu. Bu vesileyle, Kazakistan parlamentosu mensubu M. Esenaliev nisan ayında parlamentoya teklif vererek, Almatı olaylarının araştırılmasını istedi³⁴⁷. Ancak bu teklif dikkate alınmadı.

Bu arada SSCB’nin merkezi idarî yapısında değişiklik olmuş, SSCB Halk Temsilciler Meclisi kurulmuş ve 1989 martında seçimler yapılmıştı. Bu organa Kazakistan’dan seçilen milletvekilleri arasında Kazak aydınlarının önde gelenlerinden Muhtar Şahanov ve Olcas Süleymanov da vardı. Bu iki şair, meselenin Kazakistan’da çözülemeyeceğine, onun ancak SSCB çapında halledilebileceğini anlamışlardı. Zira Kazakistan gibi Sovyet Cumhuriyetleri görünüşte bağımsız devlet statüsünde

---

³⁴⁵ AHİHG, s. 49.

³⁴⁶ A. Kesici, “Kazakistan Olaylarının Bilinmeyen Yönleri”, Yeni Forum, Sayı 238, 1-15 Ağustos, s. 38.

³⁴⁷ C. Korgasbekov, “Aygaq Käne, Kuvä Kim?” Qazaq Ädebiyeti, 22 Eylül 1989.

görünmelerine rağmen, hakikatte Moskova'ya bağımlı, iradesi yok kukla devletlerdi. Bu sebeple Kazakistan hükümetinin olayların gidişatına etkisi yok gibiydi. Ancak merkezi etkilemekle, Kazakistan'da ters giden işler düzeltilebilirdi.

Bu maksatla Şahanov, SSCB Halk Temsilciler Meclisinin mayıs ve haziran aylarında yapılan ilk toplantılarında, Almatı olayları hakkında konuşma yapmak istedi. Fakat, Kazakistan milletvekillerinin başkanı Kolbin ona müsaade etmedi. Bunun üzerine Şahanov, Gorbaçov'u aldatmak zorunda kaldı. Şahanov, Gorbaçov'tan kendisine söz verilmesini istedi ve onun ne hakkında konuşacaksın sorusuna, ekoloji hakkında diye cevap verdi. Bunun üzerine Gorbaçov Şahanov'un kürsiye gelerek konuşma yapmasına müsaade etti. Çünkü, Gorbaçov, Şahanov'un Aral ve Balkaş gölünü kurtarma cemiyetinin başkanı olduğunu biliyordu. Fakat Şahanov çevre ile ilgili meseleleri değil, fakat Aralık olayları ve ilk demokratik güçlerinin cezalandırılması konusunda konuştu. Güvenlik güçlerinin olaylar esnasında şiddete dayanan kanunsuz uygulamada bulunduğu söyledi ve olaylarla ilgili gerçeklerin ortaya çıkarılması için SSCB Halk Temsilciler Meclisinin bir komisyon kurmasını talep etti³⁴⁸. Meclise ara verildiği bir zamanda, Şahanov'un odasına telefon açan Gorbaçov, "Muhtar ne yaptın, sen beni öldürdün!", demekten kendini alamadı³⁴⁹.

Şahanov'un SSCB Parlamentosunda söylediği sözler Rus demokrat ve insan hakları savunucuları arasında destek buldu. Şahanov'u destekleyen Rus milletvekilleri arasında A. Saharov,

³⁴⁸ Kesici, aynı makale.

³⁴⁹ Yanelis, s. 114.

B. Yeltsin, C. Aytmatov, E. Evtuşenko, A. Voznesenskiy, R. Hamzatov, D. Kugultinov gibi Sovyetlerin ileri gelen aydınları vardı³⁵⁰. Halk Temsilciler Meclisinde konuşma yapan Olcas Süleymanov'un sözleri de tesirli oldu. Süleymanov konuşmasında Almatı olaylarını Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te 9 Nisan 1989'da meydana gelen hadiseler ile karşılaştırdı. Ve onun gibi Almatı'daki gösterilerin de sakin başladığını belirtti ve olayın bütünüyle ve kamuoyunun önünde gözden geçirilmesini istedi³⁵¹.

Olcas ile Muhtar'ın konuşmalarından sonra SSCB Halk Temsilciler Meclisinde 1986 Almatı olaylarını araştırma komisyonu kurulmadı, ama Kolbin Halk Temsilciler Meclisinin haziran ayındaki toplantısında SSCB Halk Kontrol Komitesinin başkanlığına seçildi ve Kazakistan'daki görevinden alındı. Onun yerine Kazakistan KP MK I. sekreterliğine Nursultan Nazarbayev seçildi³⁵². Böylece Almatı olaylarının gerçeklerinin önünde duran en büyük engel ortadan kalkmıştı. Zira Kolbin'in kendisinin baş sorumlu olduğu olayların gerçeklerinin ortaya çıkmasını hiç bir zaman istemeyeceği muhakkaktı. Nitekim, Nazarbayev'in Kazakistan liderliğine seçilmesinden sonra, 1986 Almatı olayları gerçeklerinin ortaya çıkması yolunda resmi çalışmalar yapılmaya başlandı.

N. Nazarbayev, Kazakistan KP MK I. sekreteri olarak, 1989 senesi eylül ayında SBKP Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, 1987 yılında SBKP'nin Aralık olaylarını Kazak milliyetçiliği olarak değerlendirmesinin haksızlık olduğunu belirtti. Kazakistan

---

³⁵⁰ Ustyugov, s. 88-89.

³⁵¹ Diuk-Karatnycky, s. 184.

³⁵² M.B. Olcott, "Perestroika in Kazakhstan", Problems of Communism, July-Aug 1990, s.67.

SSC Parlamentosu da aldığı bir kararla, SBKP MK'ne bu hatalı değerlendirmenin 1987 yılındaki karardan çıkarılmasını teklif etti³⁵³. Böylece Aralık olayları ile ilgili çarpıtmaların düzeltilmesi ve gerçeklerin meydana çıkarılması yönünde resmî çabalar da başlamış oldu.

CELTOQSAN CEMİYETİ'NİN ÇALIŞMALARI

1986 Aralık olayları gerçeklerinin araştırılması ve sorumlularının cezalandırılması yolundaki ilk cesur teşebbüsler Celtoqsan cemiyeti tarafından 1989 senesinde başlatıldı³⁵⁴. Kazak Türkçesinde aralık ayını ifade eden "celtoqsan" cemiyetini Aralık olayları esnasında cebir ve cefa görenler, suçsuz yere ceza alıp, hapishanelere yatıp çıkanlar kurdu. Cemiyetin maksadı Aralık olaylarının sebep ve etkilerini araştırmak ve hapishanelerde yatan Aralık kurbanlarının hürriyete kavuşmasını temin etmektir³⁵⁵. Cemiyetin eş başkanlığı görevini Hasan Kocakmetov ile Amancol Nalibayev yürüttü³⁵⁶. Olaylar esnasında göstericilere liderlik eden Hasan Kocakmetov, olaylardan sonra mahkeme tarafından 4 yıl hapisle cezalandırıldı. Kazak SSC Yüksek Mahkemesi başkanlığının 16 şubat 1989'daki kararıyla affa uğrayarak hapisten çıktı. Bu Kocakmetov'un ilk hapse girip çıkması değildi. 1977 senesinde de anti-sovyet broşürler dağıtmaktan suçlu

³⁵³ D. Kişibekov, "Qazaq Ultşıldığı Degen Qaydan Şıqtı", Qazaqstan Kommunisti", Şubat 1990, s. 62.

³⁵⁴ AHİHG, s. 49.

³⁵⁵ C. Aupbayev, "Bul Ömirge Bir-aq Ret Kelemiz...", Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, s. 67; AHİHG, s. 43; Olcott, Perestroyka..., s. 67; Qazaq Ädebiyeti, 28.12.1990

³⁵⁶ Qazaq Ädebiyeti, 28.12.1990

görülerek 2 yıl hapis cezasına çaptırılmıştı. Aralarında meşhur şarkıların da bulunduğu 100 kadar şarkının bestesini yapan Kocakmetov'un bestekar mesleğinin siyaset ile ilgisi yoktu. Fakat 1969 senesinde askerlik görevini ifa ederken Rus askerlerinden Asyalı olması dolayısıyla maruz kaldığı hakaretkar davranışlar, onu Sovyet sistemine ve enternasyonalizm politikasına muhalif yapmıştı. Askerlikten sonra 1972-1977 senelerinde "SSCB vatandaşlarının hürriyetleri ile ilgili gerçekler", "Uyan Kazak, uyan halkım!", "Sovyetler Birliği mi, yoksa Sovyetler sömürgesi mi?" ve "Gelişme mi, Batma mı?" gibi Sovyet rejimine muhalif konularda 600 kadar broşürü kaleme alarak üniversite ve okul önlerinde gizli gizli dağıtmıştı³⁵⁷. Ancak 1977 yılında yakalanarak, 2 yıl hapis hanesinde yatmıştı. 1986 olayları esnasında radyoda müzik bölümünde görev yapmaktaydı. Olayların birinci günü göstericilerle birlikte olan Kocakmetov, ikinci günü yani 18 aralıkta göstericilerle Almatı sokaklarında sloganlar atarak yürüyüş yaptığı sırada yakalanarak gözaltına alındı.

Kocakmetov 1989'da hapisten çıktıktan sonra, diğer Aralık kurbanlarıyla birlikte 1989 mayısında Celtoqsan cemiyetini kurdu. Onun fikrine göre, Kazakistan'da 1920'lerde kapatılan Alaş Partisinden sonra, ilk millî siyasî teşkilat Celtoqsan cemiyetidir. Cemiyet üyelerinin çoğunluğu Aralık olaylarıyla ilgili olarak ceza alıp hapse giren ve 1988-1989 yıllarında hapisten çıkan kimseler oluşturuyordu. Cemiyetin ilk hedeflerinden biri Aralık olayları ile ilgili olarak hala hapiste yatan arkadaşlarının serbest bırakılmasını sağlamaktı. Bu konuda cesur adımlar atıldı. Cemiyet 1989 senesinde Almatı Tıp Enstitüsünde yapılan büyük bir

---

³⁵⁷ Aupbayev, s. 61.

toplantıda, Aralık olayları ile ilgili olarak verdikleri cezaları haklı göstermeye çalışan yargıç ve savcı temsilcilerinin tezlerini çürüttü. Aynı sene Aralık olaylarının 3. yıldönümünü vesilesiyle çeşitli üniversite ve salonlarda anan toplantılar düzenledi. Bu toplantılarda aynı zamanda, 14 kasım 1989 tarihinde çalışması durdurulan Şahanov'un başkanlığındaki Kazakistan parlamentosu araştırma komisyonunun işine devam etmesi için hükümete talepler koyulmasına öncülük etti³⁵⁸.

Bu meyanda, 1989 senesi aralık ayında Celtoqsan cemiyeti, Kazakistan'daki 12 çeşitli dernek ve teşkilatlarla birlikte bir bildiriye imza koyarak, hükümetten Aralık olayları ile ilgili gizlenen hakikatlerin ortaya çıkarılmasını ve sorumluların cezalandırılmasını istedi³⁵⁹.

25 Mayıs tarihinde 1990 Celtoqsan cemiyeti üyelerinden Ä. Mülkibayev, K. Halmuratov, M. Köbekov ve K. Täşenov açlık grevi yaptı. Buna hükümetin hapishanedeki bazı Aralık kurbanlarının serbest bırakılacağı taahhütünü yerine getirmemesi sebep oldu. Kazakistan tarihindeki ilk siyasî açlık grevi Almatı sakinlerinin desteklemesiyle başarıya ulaştı ve 14 yıl hapis cezası olan K. Küzembayev ile 15 yıl cezası olan C. Taycumabayev serbest bırakıldı³⁶⁰.

Celtoqsan cemiyetinin faaliyeti sadece Aralık kurbanları ve gerçekleriyle sınırlı kalmadı. Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olması ve toplumun demokratikleşmesi yolunda da çabalar sarfetti. Bunun için 1990 senesinde bir kaç kere binlerce insanın

³⁵⁸ a.g.m., s. 67.

³⁵⁹ AHİHG, s. 43

³⁶⁰ Aupbayev, s. 67.

katıldığı mitingler düzenledi. Amaç Kazakistan halkının siyasî uyanışını sağlamaktı. Nitekim cemiyet, siyasî faaliyetlerini daha rahat yapabilmek için 20 Mayıs 1990 günü statüsünü cemiyetten partiye ve ismini “Celtoqsan Cemiyeti”nden “Celtoqsan Milli Demokrat Partisi”ne değiştirdiğini ilan etti³⁶¹.

24 Eylül 1990 günü Kazakistan Parlamentosu Şahanov'un araştırma komisyonunun raporu ile tekliflerini kabul etti. Artık Kazakistan'da Aralık olayları ile ilgili gerçekleri konuşmak, olayın sorumlularının ismini açıklamak mümkün olmuştu³⁶². Celtoqsan cemiyeti maksadına ulaşmıştı.

Fakat, Kazakistan SSC Parlamentosu Aralık olayları ilgili kararların bazılarını uygulamakta, büyük ihtimalle merkezden gördüğü baskılar sebebiyle, tereddüt gösterdi. Bunun üzerine, 17 Aralık 1990'da KP MK binası önünde Celtoqsan Millî Demokrat partisi üyeleriyle birlikte 20 bin kişi toplanarak, 1986 olayları için hazırlanan plaketin açılışına katıldı. Topluluk, Kazakistan SSC Parlamentosunun komisyonun Aralık olaylarıyla ilgili yaptığı tekliflerini kesin olarak uygulanmasını, gösterileri insafsızca bastırılmasını kararlaştıran ve uygulayan yetkililerin görevden alınmasını ve siyasetten uzaklaştırılmasını talep etti³⁶³. Ancak, hükümetin kabul edilen teklifleri aradan bir yıl geçmesine rağmen icra etmekte gecikmesi, Celtoqsan Milli Demokrat Partisi üyelerini eyleme sevketti. Parti üyeleri 11 Eylül 1991 tarihinden itibaren Almatı'da Cibek Colı caddesinde eyleme başladılar. Eylemde hükümetten şunlar talep edildi: Aralık olaylarıyla ilgili

³⁶¹ Temiz, s. 19; Aupbayev, s. 68.

³⁶² Kuvanişev, s. 144.

³⁶³ Şahanov, s. 38.

olarak mahkum edilenlerin tamamen aklanması; olaylar esnasında göstericileri vurup-dövmeye özel gayret gösteren polis, asker, milis ve göstericilerin mahkum edilmesinde tarafgir davranan hakim ve savcılar SSCB ve Kazakistan SSC'nin nişan ve madalyalarıyla ödüllendiren kararların iptal edilmesi; hapisanede hala yatmakta olan Aralık kurbanlarından T. Tâşenov'un salıverilmesi. Daha sonra bu taleplerin çoğu yerine getirildi³⁶⁴. Kazakistan devlet başkanı N. Nazarbayev, 12.12.1991 günü bir kararname yayınlarak, 1986 olaylarına katıldığı için ceza alanların aklandığını ilan etti³⁶⁵. Böylece Aralık kurbanlarının suçsuzluğu devlet başkanı tarafından resmen ilan edilmiş oldu.

Aralık olayları ile ilgili gerçeklerin ortaya çıkmasında ve Aralık kurbanlarının hapisanelerden salıverilmesinde Celtoqsan cemiyeti ve Celtoqsan Millî Demokrat Partisi üyelerinin hayatlarını tehlikeye atacak derecede fedakarâne faaliyetlerinin rolü büyüktür. Cemiyetin Şahanov komisyonunun çalışmasına son derece büyük yardımları olmuştur. Celtoqsan gibi bir cemiyetin varlığı, Şahanov komisyonu için büyük bir talih olmuştur. Böyle bir cemiyet olmadan ne komisyonun çalışması ve ne de Aralık olayları ile ilgili gerçeklerin ortaya çıkarması mümkündür. Böylece Aralık olaylarının kurbanları Kolbin'i protesto için cumhuriyet alanına çıkarak başlatıkları olayların gerçeklerinin ortaya çıkması için de gayret sarfederek, Kazakistan'ın demokratik ve bağımsız bir devlet olması yolunda verilen siyasî mücadelede şerefli bir

---

³⁶⁴ Aupbayev, s. 68.

³⁶⁵ T. Beyiskulov, "Kolbin Kurbandarı", Cas Alaş, 7.4.1992; Bu konudaki devlet başkanı N. Nazarbayev'in yayınladığı kararname metni için bkz. Qazaqstan Respubliykası Preziyidentinin Carlığı, Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 162-163.

konuma sahip olmuşlardır. Onların bu mücadelesi, en demokratik ülkelerdeki sivil toplum örgütlerini bile kıskandıracak derecede demokratik, barışçı, cesur ve azimli idi.

AMERİKA-HELSİNKİ İNSAN HAKLARI GRUBUNUN ÇALIŞMALARI

Amerika-Helsinki İnsan Hakları Grubunun (AHİHG) üyeleri Jerry Loiber ve Kathy Cossman olayların içyüzünü araştırmak üzere 1990 senesi mayıs ayında Almatı ve Karagandı şehirlerinde bulundu. Amerika-Helsinki insan hakları grubunu bu araştırmayı yapmaya, olaylarla ilgili haberlerin eksikliği sevkettiği³⁶⁶. Bunun için grubun müdürü Loiber ve grubun Washington temsilcisi Cossman iki ay boyunca Kazakistan'da çalışmalar yaptı. İki görevli çalışmalara esnasında yüksek kademedeki görevliler ve sıradan vatandaşların yanısıra, olaylarla doğrudan ilişkisi olan 12 kişi ile görüşmeler yaptı. Olaylarla ilgili etraflıca malumat veren Aralık olaylarının içinde bulunmuş 12 kişinin 9'u Kazak, 3'ü başka milletendi. Bunların 9'u erkek ve 3'ü de kadındı³⁶⁷. Amerika-Helsinki insan hakları grubunun görevlileri 22 mayıs 1990'da Kazakistan parlamentosu aralık olaylarını araştırma komisyonu başkanı M. Şahanov ile de görüşme yaptı³⁶⁸. AHİHG üyeleri çalışmaları esnasında, Aralık olaylarını hiç bir kuruma bağlı olmaksızın bağımsız araştıran kimselere de tesadüf edip, görüşlerini aldı³⁶⁹.

---

³⁶⁶ AHİHG, s. 41.

³⁶⁷ a.g.e., s. 43.

³⁶⁸ a.g.e., s. 45.

³⁶⁹ a.g.e., s. 42.

AHİHG'in 1990 mayıs ayında Kazakistan'da yaptığı görüşmelerden elde ettiği izlenimler neticesinde hazırladığı rapor, Kazak ve Rusların dışında tarafsız bir grubun hazırladığı çalışma olması açısından önem arz etmektedir. Grubun çalışması 1990 mayısında Aralık olayları ile idari makamların baskılarını ortaya koyması bakımından da kıymetli olmaktadır. AHİHG üyeleri Kazakistan'da çalışmalarını esnasında olaylarla ilgili resmî evrakların gizli tutulduğunu ve onları incelemelerine müsaade edilmediğinden yakınmaktadır³⁷⁰. AHİHG, Sovyet yetkililerinin sadece kendilerine değil yerli gazeteciler ve bilhassa yurtdışından gelen gazetecilerin de olaylarla ilgili araştırma yapmalarına engel olduğunu ve hatta onların olayların vuku bulduğu bölgelere girmesine izin verilmediğini belirtmektedir³⁷¹. Bu durum Sovyetlerin Almatı olayları ile ilgili gerçeklerden ne denli çekindiğinin bir göstergesi olsa gerek. Zira AHİHG'in söz konusu ettiği durum olaylardan yaklaşık 4 sene sonra 1990 mayısında olmaktadır. Ayrıca olaylara sebebiyet veren Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliği görevinden alınmasının üzerinden de bir seneye yakın zaman geçmiştir. Bu yüzden olaylarla ilgili yasaklamanın Moskova'dan kaynaklandığını iddia edebiliriz. Hatta AHİHG raporunda o devrede Kazakistan Parlamentosu araştırma komisyonunun dahi Aralık olayları esnasında ölen, kaybolan ve yaralananlar ile ilgili vesikalara erişmesine izin verilmediği belirtilmektedir. AHİHG görevlileri bu konuda resmi mercilere başvuruda bulunarak, parlamento komisyonuna gerekli izinlerin verilmesini istemişlerdir³⁷².

---

³⁷⁰ a.g.e., s. 42.

³⁷¹ a.g.e., s. 43

³⁷² a.g.e., s. 42.

AHİHG raporunda olaylar ile ilgili gerçeklerin gizli tutulmasının çeşitli dedikodulara yol açtığı, ancak yine de olayların gerçeklerinin ortaya çıkarılması konusunda iyimser olunabilecek bir takım gelişmelerin varlığından da söz edilmektedir. Sovyet basınında taraflı yayınların yanısıra, o sıralarda bazı gerçeklerin yavaş yavaş da olsa Kazakistan basınında yer almaya başladığı ifade edilmektedir. Bu açıdan AHİHG raporunda Sovyet hükümetinin bundan sonra, glasnost yani açıklık politikasına uygun olarak yabancı basın temsilcilerinin olayların meydana geldiği bölgelere gitmesine izin vereceğine olan inanç belirtilmektedir. AHİHG raporuna göre, gizlilikleri ortaya çıkarmak Sovyet toplumu için de, bir çok karmaşaların yaşandığı Sovyet toplumunu yabancıların doğru anlaması için de elzemdir³⁷³.

AHİHG raporuna göre gösterilere katılanların ortalama yaşı 25 ve sayısı 30 bini bulmaktadır. Ancak, protestoların güvenlik kuvvetleri tarafından bastırılması esnasında 10 bin gösterici alanda bulunmaktaydı. Olaylar sırasında ne Merkezi hükümet ve ne de Kazakistan hükümeti sıkıyönetim ilan etmedi. Buna rağmen Almatı'da haberleşme ve ulaşım bazı kısıtlamalar getirildi. Meselâ, basına sansür kondu ve yabancı gazetecilerin başkente girmesine izin verilmedi. Ayrıca Almatı havaalanı uçuşlara kapatıldı ve demiryolu ulaşımı kesildi.

AHİHG çalışmalarının neticesi, Kazakistan hükümetinin 1986 aralığında Almatı'da meydana gelen olayları teferruatlı biçimde ve gerçekler açısından araştırmaya ve araştırmanın

---

³⁷³ a.g.e., s. 44.

neticelerini yayınlamaya bütün gayret ve çabalarını sarfetmesi gerektiği doğrultusundadır. Bununla birlikte raporda hükümetin yerli idarelerin ve yetkili kişilerin olaylarla ilgisini tespit edip, suçlular haklarında gerekli işlemleri yapmasının lüzumuna da işaret edilmektedir³⁷⁴.

AHİHG'nun 1990 mayısında Almatı ve Karagandı şehirlerinde yaptığı çalışmaların 1986 olaylarının gerçeklerini ortaya çıkarılmasına paha biçilmez katkılar sağladığı şüphesizdir. Böyle bir uluslararası kuruluşun Kazakistan'a gelerek çalışma yapması Sovyet idarecilerini gerçekleri daha fazla saklayamayacakları konusunda bir ikaz görevi görmüştür. AHİHG görevlilerinin çalışmaları esnasında hükümet yetkililerinden Şahanov komisyonuna yardımcı olmalarını talep etmesi faydalı olmuştur. Yetkili mercilerin resmî evrakları komisyona ibraz etmeye başlamasında bu grubun yaptığı baskıların tesiri olduğu muhakkaktır. Diğer yandan Kazakistan'a binlerce kilometre uzak bir ülke olan ABD'nden insan hakları savunucularının gelerek araştırma yapması ve destek vermesi, türlü tehdit ve baskılar altında çalışmalarını sürdüren Kazakistan parlamentosu komisyon üyelerine manevi destek verdiği de gözardı edilmemelidir. Ayrıca AHİHG'nun Aralık olayları ile ilgili hazırladığı rapor, SSCB dışından tarafsız bir kurum elinden çıkmış olması hasebiyle ayrı bir öneme haizdir.

---

³⁷⁴ a.g.e., s. 44.

KAZAKİSTAN PARLAMENTOSU ARAŞTIRMA KOMİSYONUNUN ÇALIŞMALARI

1986 Aralık olaylarını araştırmak için Kazakistan Parlamento komisyonunun kurulması ve çalışması kolay olmamıştır. Kazakistan parlamentosunda Komisyon kurulması M. Şahanov ve O. Süleymanov gibi Kazak politikacı aydınlarının SSCB Halk Temsilcileri nezdinde yaptığı faaliyetlerin sonucunda gündeme geldi. Ancak yine de komisyon türlü engellerle karşılaştı. Bu sebeple komisyonun kurulması 3 safhada gerçekleşti. Komisyon ilk olarak 1 ağustos 1989 günü kuruldu. Ancak bu komisyon gerçekleri araştırmaktan ziyade göstermelik bir komisyondur. Dolayısıyla halkın protestolarına sebep oldu. Çünkü, komisyon üyeleri arasında gerçeklerin ortaya çıkmasının engellenmesinde menfaatleri olan milletvekilleri vardı³⁷⁵. Bundan sonra üyelerin bazıları değiştirilerek ekim ayında komisyon ikinci defa kuruldu. Komisyon bir aydan biraz fazla zaman çalıştıktan sonra, 14 kasım 1989'da Komisyon başkanı Muhtar Şahanov parlamentoda çalışmalar hakkında bilgi veren konuşma yaptı. Şahanov'un konuşmasında Aralık olayları ile ilgili hakikatleri dile getirmesi KP'nin bazı milletvekillerini rahatsız etti. Onlar üç yıl evvel meydana gelen olaylar hakkında Şahanov tarafgir ele aldığını ve mesnetsiz karalama yaptığını söylediler³⁷⁶. Aralık olaylarında gösteri yapan serseriler ile sarhoşları

---

³⁷⁵ İsabayev, s. 39.

³⁷⁶ Ustyugov, s. 85.

aklamanın gereği olmadığını söyleyen muhaliflerin baskısı sonucu komisyonun çalışmasına son verildi³⁷⁷.

İşin enteresan yanı, parlamentodaki bu tartışmaya bile sansür konularak Kazakistan halkından gizlenmeye çalışılması oldu. Gazetelerde sadece Şahanov, parlamentoda konuşma yaptı denildi. Fakat Şahanov'un ne hakkında konuştuğu ve parlamentonun komisyonun görevine son vermesinin sebepleri yazılmadı. Olay sadece Almatı'daki muhabirinin gönderdiği haber dolayısıyla Moskova'da çıkan "İzvestiya" gazetesinde yer aldı³⁷⁸. Bu durum 1989 senesinin sonlarına gelindiği halde Aralık olayları hakkındaki yasakların devam ettiğini göstermektedir. Oysa, Kolbin'in Kazakistan KP I. sekreterliği görevini bırakmasının üzerinden 6 ay kadar bir zaman geçmişti. Fakat, Aralık olayları hakkında merkezin baskısı hale azalmamıştı.

Ancak, Aralık olaylarını araştırmakla görevli komisyonun böyle sebepsiz durdurulması Kazakistan'da halk nazarında tepkilere yol açtı. Kamuoyunun baskısı sonucunda Kazakistan Parlamentosu 31 ocak 1990'da komisyonun tekrar kurulmasını kabul etti³⁷⁹.

Komisyon'un eş başkanlığına M. Şahanov ile kendisi gibi şair ve milletvekili K. Mirzaliyev, katip olarak Almatı avukatlar bürosu başkanı T. Buvrabayev, üyeliklerine İnsan Hakları Komitesi başkanı N. K. Fokina, Komsomol Teşkilatının başkanı İ. N. Tasmagambetov, "Raboçaya Tribuna" gazetesi muhabiri Yu. İ. Kirinitsianov, Almatı İl Genel Meclis Başkan Yardımcısı S. Ä.

---

³⁷⁷ aynı yerde.

³⁷⁸ a.g.e., s. 86.

³⁷⁹ Mursaliyev, aynı makale.

Abdurahmanov, Üniversite öğretim üyesi Yu. E. Duberman, Hukuk Fakültesi öğretim üyesi S. Caksımbetov, milletvekili N. V. Zadorojniy, “Kazakhstanskaya Pravda” gazetesinin baş yazarı F. F. İgnatov, Kazakistan Bakanlar Kurulu Müsteşarı T. A. İzmuhametov, Kazakistan Cumhurbaşkanlığı müsteşarı S. A. Kasımov, Hukuk Fakültesi öğretim üyesi V. A. Kim, Hukuk Fakültesi Dekanı M. A. Särsembayev, SSCB Parlamentosu üyesi ve Kazakistan Ressamler Birliğinin Başkanı E. T. Mergenov ve Hukuk Fakültesi öğretim üyesi A. S. Stamkulov tayin edildi³⁸⁰.

Kazakistan Parlamentosunun Aralık olaylarını araştırma komisyonu çalışmaları esnasında da çeşitli engellemeler ile karşılaştı. Bilhassa resmi makamlar komisyon yetkililerini gerekli belgeleri göstermemek için büyük çaba sarfettiler. Meselâ, olaylar esnasında mensuplarının “hurralar” atarak özel bir gayretle göstericilere küreklerle saldıran KGB’nin sınır okulu Müdürü General Karpov, olaylarla ilgili belgeleri vermekten kaçındığı gibi komisyon görevlilerinin okula girmesine de izin vermedi. Bunun üzerine komisyon başkanı Şahanov Moskova’ya giderek SSCB KGB başkanı Kryuçkov ile iki defa görüşmek yapmak zorunda kaldı. Ancak yine de Karpov bazı evrakları komisyona ibraz etmedi³⁸¹.

Aynı şekilde Kazakistan İçişleri Bakan yardımcısı E. O. Basarov, arşivde saklanma süresi bitmeden bazı evrakları imha ettirdi. Bu evraklar arasında gizli Tipi operasyonunun planı ve göstericileri bastırma ve yakalama işinde görev yapanların listesi

---

³⁸⁰ Şahanov, s. 18.

³⁸¹ a.g.e., s. 29.

de bulunuyordu³⁸². Kazakistan SSC Yüksek Mahkemesi ve Savcılığı da 1990 senesinin ortalarına kadar, komisyon üyelerinin Aralık olayları ile ilgili olarak suçlanıp mahkum olanların dosyalarına ulaşmasına engel oldu³⁸³.

1986 Olaylarının temel sebebini teşkil eden ve olaylar esnasında Kazakistan'ın en yetkili kişisi konumundaki Kolbin komisyona ifade vermektan kaçındı³⁸⁴. Oysa olayları en yakından takip eden kişi olarak, Kolbin'in komisyona beyan edeceği hususlar, gerçeklerin tam olarak ortaya konması için çok önemliydi. Ancak Kolbin'in ifade vermektan kaçınması, onun olayların sorumlusu olduğu ve gerçeklerin ortaya çıkmasını istemediği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hatta 1990 kasımında Moskova'da M. Şahanov'un, komisyon raporunun neticeleri ilgili olarak Sovyet ve yabancı gazetecilerle düzenlediği basın toplantısına da Kolbin çağrılı olduğu halde icabet etmedi³⁸⁵.

Kazakistan KGB görevlileri komisyona evrak vermeyenler arasındaydı. Bunlar aynı zamanda komisyon başkanı Şahanov'u yıldırmaq için aleyhinde sahte deliller toplama işine girişti. Şahanov'un bu konuda SSCB KGB başkanı Kryuçkov ile görüşmesinden sonra Kazakistan KGB görevlileri Şahanov'a açıkça baskı yapmaktan vazgeçerek, gizli baskı yoluna gittiler³⁸⁶. Şahanov, peşinden plakasız arabaların dolaştığını çok kere hissetti. Telefon veya mektuplarla tehdit edildi. Bu tehditlerde Şahanov'a yukarıdakilerin korumasına güvenmemesini, her zaman

---

³⁸² aynı yer.

³⁸³ İsabayeve, s. 62.

³⁸⁴ Şahanov, s. 22

³⁸⁵ aynı yerde.

³⁸⁶ Ustyugov, s. 82.

başına bir iş gelebileceği, bu yüzden Aralık olaylarını kurcalamayı bırakmasının yerinde olacağı, aksi halde kendisinin ve yardımcılarının hayatının tehlikede olacağı söyleniyordu. Hatta bir tehditte “Şahanov! ölülerini diriltirsen, sonra kendin ölürsün” deniyordu³⁸⁷. Yoğun tahkikat çalışmalarının yanısıra ölüm tehditleri Şahanov’un sağlığını etkiledi. Bozulan sağlığı yüzünden Şahanov bir süre hastahane tedavisi görmek zorunda kaldı³⁸⁸.

Şahanov’u bu tehditlerden korumayı Almatı gençleri ve Celtoqsan cemiyetinin üyeleri üstüne aldılar. Bunun için özel gruplar oluşturdular ve Şahanov’u gece-gündüz koruma altına aldılar. Hatta Şahanov’u korumak üzere bir “Şahanov’u Koruma Komitesi” dahi teşkil edildi³⁸⁹. Şahanov, emniyet tedbiri olarak elde ettiği belgelerin bir kopyesini emniyetli özel bir yerde sakladı³⁹⁰.

Kazakistan parlamentosunun aralık olaylarını araştırma komisyonu çalışmaları esnasında 200’den fazla kişinin bilgi ve tecrübesinden faydalandı. Bunlar, hukukçu, doktor, politikacı, filozof, demograf, ekonomist, savcı, hakim, İçişleri Bakanlığı görevlileri, KGB’nin eski görevlileri, sendikacı, sosyal ve edebi sahanın üyeleri gibi çeşitli meslek ve görüşten insanlardı³⁹¹. Komisyon ayrıca Latviya İnsan Hakları Ligi, Kazakistan İnsan Hakları Komitesi ve Amerika-Helsinki İnsan Hakları Grubu, Nevada-Semey Anti-Nükleer Hareketi, Kazakistan Ekolojisi ve Aral, Balkaş Sorunları ile İlgili Sosyal Komite, Celtoqsan

---

³⁸⁷ Kesici, Kazakistan’da 58..., s. 55; Ustyugov, s. 82-83.

³⁸⁸ Kesici, aynı makale

³⁸⁹ aynı yerde.

³⁹⁰ Ustyugov, s. 82.

³⁹¹ Şahanov, s. 27

Cemiyeti gibi bir çok dernek ve kurumlardan hem destek gördü ve hem de onların uzmanlarının görüş ve tavsiyelerinden faydalandı³⁹².

Komasyon çalışmaları esnasında mektup ve raporlardan başka 2 bin kadar belge topladı. Bunlar 25 cilt tutuyordu. Komasyon bunlardan başka ceza ve idari işlere ait 500 cildi bulan dava dosyalarını, KGB ile savcılık arşivlerindeki vesikalarını, ilçe kaymakamlık evraklarını, sağlık müdürlükleri ile morgların kayıtlarını inceledi. Parti görevlileri, mahalli meclis ve başka organların memurları, yargı organları görevlileri, şahitler, milisler, olaya karışanlar, mahkum olmuşlar ve zulüm görmüşlerden oluşan 800'den fazla kişinin ifadesine başvurdu. Olayların geçtiği Cumhuriyet alanı çevresinde bulunan evlerde yaşayan 300 kişi ve o civardaki resmi dairelerde çalışan görevlilerin konu ile ilgili ifadelerine başvuruldu³⁹³.

21 Mayıs 1990'da Kazak aydın ve politikacılarının, bilhassa M. Şahanov'un çalışmaları neticesinde SBKP Kazakları milliyetçilikle suçlayan kararını iptal etmek zorunda kaldı³⁹⁴. Ancak orijinal karar, mahalli gazetelere deyin, hemen hemen bütün basında yer almasına karşın, kararın geri çekilmesi yalnızca SBKP Merkez komitesinin az tirajlı aylık organı "İzvestiya"da yayınlandı³⁹⁵.

---

³⁹² Şahanov, s. 27; Ustyugov, s. 81.

³⁹³ Şahanov, s. 27.

³⁹⁴ M. Olcott, "Central Asia's Post-Empire Politics", *Orbis A Journal of World Affairs*, Spring 1992, Volume 36, Number 2, s. 264.

³⁹⁵ *Soviet Analyst A Fortnightly Commentary*, 6 February 1991; Konayev, s.406; SOKP Ortalık Komiteti Sayasi Buyrosınıñ Qavlısı, Qazaqstan Kommunisti, Eylül 1990, s. 38-40.

Şahanov'un komisyonu 1990 senesi temmuz ayına gelindiğinde çalışmasını tamamlamış, olaylarla ilgili raporunu hazırlamıştı. Fakat komisyonun raporu yayınlamasına izin eylül ayına kadar izin verilmedi³⁹⁶. Zira raporda, Kazakistan tarihinde ilk defa SSCB merkez idaresi kanunsuzluk yapmakla ve suç işlemekle itham edilmekteydi³⁹⁷. Bağımsızlığını henüz ilan etmemiş ve merkeze hala bağlı durumda olan Kazakistan parlamentosunun böyle bir raporu tartışmaya açması ve tarafsız olması kolay bir iş değildi. Raporun akibetinden endişe eden Şahanov, raporu çoğalttırarak batıya gönderdi³⁹⁸. Böylece kendisine ve komisyonun diğer üyelerinin başına bir iş gelip, rapor imha edilse bile, batının hür ve demokratik ülkelerindeki nüshalar vasıtasıyla Almatı olaylarının gerçekleri yine de ortaya çıkacaktı. Ancak buna gerek kalmadı.

Komisyon raporu ve olayla ilgili teklifleri Kazakistan SSR parlamentosunun 24 eylül 1990 günkü oturumunda kabul edildi³⁹⁹. Kazakistan halkı Kazakistan SSC Parlamentosunun Araştırma Komisyonunun raporunu onaylamasını adaletin yeryüzüne inmesi şeklinde büyük bir hadise telakki etmişlerdir⁴⁰⁰. Kazakistan parlamentosu bu vesileyle aldığı kararda Aralık olayları ile ilgili alınan mahkeme kararlarına tekrar bakılmasını da talep etti⁴⁰¹. Aralık olayları ile ilgili gerçekleri konuşmak, olayın sorumlularının ismini açıklamak da Kazakistan SSC

---

³⁹⁶ AHİHG, s. 50.

³⁹⁷ Kesici, aynı makale;

³⁹⁸ AHİHG, s. 43.

³⁹⁹ Qazaq SSR Cogargı Soveti..., s. 5; Şahanov, s. 19.

⁴⁰⁰ Şahanov, a.g.m., s. 35.

⁴⁰¹ Qazaq SSR Cogargı Soveti..., s. 5.

parlamentosunun bu kararı ile mümkün oldu⁴⁰². Artık Aralık olayları ile yasaklar ortadan kalkmıştı. Zaten bu karardan bir kaç ay sonra 1990 Ekim ayında, Kazakistan egemenliğini ilan edecekti⁴⁰³.

Böylece 1986 aralık olayları ile ilgili Kazakistan parlamentosu araştırma komisyonunun görevi sona erdi. Komisyon çeşitli tehdit ve engellemelere karşılaşmasına rağmen görevini hakkaniyetle yapabilmişti. Konayev de, komisyonun kendisine yüklenen görevi layıkıyla yerine getirdiği görüşündedir. Konayev komisyonun raporuyla Aralık olaylarının içyüzünün ortaya çıktığını ve böylece olaylarla ilgili spekülasyonlar ile dedikoduların sona erdiğini söylemektedir⁴⁰⁴. Hakikaten de Şahanov komisyonu Aralık olayları ile birçok dedikoduların hangisinin gerçek ve hangisinin gerçek dışı olduğunun ayırdedilmesine yardımcı olmuştur. Komisyonun değerlendirmesi ile teklifleri yayımlandıktan sonra, komisyonun tarafsız hakkaniyetle çalıştığını görerek, güven duyan bazı kimseler Aralık olayları ile ilgili ellerindeki belgeleri Şahanov'a getirmeye başladılar⁴⁰⁵. Bundan çalışmaları esnasında komisyonun halkın güvenine tam mazhar olamadığı anlaşılmaktadır. Halkın Şahanov'a güvenmekle birlikte, Sovyet hükümetinin komisyonun gerçekleri ortaya çıkarmasına izin vereceğine inanmamış olmaları muhtemeldir. Bu durumun bazı gerçeklerin komisyona iletilmesine engel olduğu şüphesizdir.

---

⁴⁰² Kuvanişev, s. 144.

⁴⁰³ Nurpesiov, s. 94.

⁴⁰⁴ Konayev, s.410-411.

⁴⁰⁵ Ustyugov, s. 108.

Nitekim, Şahanov'un kendisinin de itiraf ettiği gibi, komisyonun elde ettiği bulgular buzdağının görünen kısımlarıdır. Buzdağının suyun altında kalan kısımları gibi olaylarla ilgili gerçeklerin büyük bir bölümü ortaya çıkarılamamıştır⁴⁰⁶. Meselâ, Komisyon Aralık olaylarının Almatı'da cereyan eden bölümlerini inceledi. Fakat olaylar sadece Almatı'da meydana gelmemiştir. Bunun yanısıra Kazakistan'ın Cezkazgan, Kökşetav ve Taldıkorgan gibi başka şehirlerinde de vuku bulmuştu. Komisyon raporunda buralardaki olaylar hakkında inceleme yoktur⁴⁰⁷.

Komisyonun çalışmasının başarılı olmasında komisyon başkanı M. Şahanov'un şahsi gayret ve fedakarlıklarının rolü büyüktür. 1989 haziranında SSCB Temsilciler meclisinde Aralık olaylarının hakikatını ortaya çıkarmak için bir komisyon kurulması doğrultusunda yaptığı konuşmadan itibaren 1.5 seneye yakın bir müddet gerçeklerin bulunması için gayret sarfetti. Bu uğurda kendisine yapılan tehdit ve engellemelere de göğüs gerdi. Komisyon raporunun yayınlanmasından sonra, çeşitli dernek ve teşkilatlar Şahanov'u "millî kahraman" olarak ilan ettiler⁴⁰⁸.

---

⁴⁰⁶ aynı yer.

⁴⁰⁷ Kozıbayev, aynı makale.

⁴⁰⁸ Kesici, aynı makale.

V. BÖLÜM

OLAYLARDA KULLANILAN GİZLİ TİPİ OPERASYONU

OPERASYONUN MAHİYETİ

Kazakistan Parlamentosunun 1986 Almatı olaylarının içyüzünü araştıran komisyonunun çalışmaları, Kazak gençlerinin gösterilerini bastırmak için Sovyet yetkililerinin gizli "Metel' (Tipi) - 86" adlı bir operasyonu tatbik ettiklerini ortaya çıkardı. Sovyetler Birliğinde herhangi bir yerde isyan çıkması halinde uygulanması için önceden tasarlanmış olan bu plan ilk defa Almatı'da tecrübe edildi. Tipi-86 operasyonunun maksadı, isyana teşebbüs eden halkı şiddet kullanarak bastırmak ve isyancı halkı sindirip, sisteme bağımlı hale getirmek için idarî ve hukukî zeminin oluşturulmasını sağlamaktır. Operasyon, bunun için önce olayların suç işlenmesi veya milliyetçilik hareketleri gibi istenilen tarafa yönlendirilmesi, hatta provoke edilmesini, sonra silah kullanılmasını öngörüyordu⁴⁰⁹. Tipi operasyonu Almatı'da SSCB İçişleri Bakanlığının 0385 sayılı talimatıyla gerçekleştirildi. Fakat, daha sonra bu talimat ve operasyonla ilgili diğer belgeler Kazakistan İçişleri Bakanlığındaki görevliler tarafından imha edilerek, operasyonu gerçekleştirenlerin suçlanması önlenmeye çalışıldı. Ancak bu durum, Kazakistan parlamento araştırma komisyonunun Tipi operasyonunun emniyet güçlerinin

---

⁴⁰⁹ M. Şahanov, s. 31.

göstericileri dağıtma esnasında kullandıkları yöntemleri gün ışığına çıkarmasına engel olamadı⁴¹⁰.

Almatı'da Kazak gençlerinin demokratik gösterilerini bastırmakta kullanılan Tipi Operasyonu daha sonra Baku, Erevan ve Tiflis'de meydana gelen gösterileri bastırmak için de kullanıldı⁴¹¹. Tipi operasyonu sadece göstericileri dağıtmakla sınırlı bir operasyon değildir. O çok yönlü ve uzun süre tatbik edilen çok kapsamlı bir operasyondur. Göstericilerin dağıtılmasından sonra vuku bulan siyasî, hukukî, ideolojik ve idarî sahalardaki gelişmeler de bu operasyona göre şekillenmiştir. Hatta bu operasyon kamuoyuna çarpıtılmış yalan haberler vermeyi, olayın hakiki sebep ve etkilerini gizlemeyi ve buna benzer hile ve tedbirleri kullanmayı da kapsıyordu⁴¹². Bu plan Almatı olaylarında başarıyla tatbik edilmiştir. Meselâ, gençlerin demokratik amaçlarla ve sakin geçen gösterileri, Rus düşmanlığı ve Kazak milliyetçiliği olarak gösterilmiş ve gösteri esnasında gençlerin sağa-sola saldırarak zarar verdiği ifade edilmiştir. Bu söylenenler de Kazakistan dahil bütün dünya kamuoyunda 1990'da komisyonun araştırmalarına kadar gerçek olarak kabul edilmiştir.

Kazakistan Parlamento araştırma komisyonu başkanı Şahanov'un beyanına göre, Almatı olaylarının demokratik vasfının gizlenerek, Rus düşmanlığı olarak çarpıtılması ilk defa KP ekonomik kurul üyelerinin 17 aralığı 18'ine bağlayan gece yapılan toplantısında ifade edildi. Toplantıda kamu kuruluşlarının

---

⁴¹⁰ İsabayev., s. 44.

⁴¹¹ a.g.e., s. 45.

⁴¹² aynı yer

temsilcilerine, fabrika başkanlarına gösterileri cemiyetin asosyal, suçlu unsurlarının, sarhoşların ve esrarkeşlerin yaptıkları söylendi. Olayların siyasî ve demokratik mahiyeti çarpıtılarak, milliyetçilik hareketi olarak gösterildi⁴¹³.

Parlamento araştırma komisyonunun tespitlerine göre, KP'nin bu yalan haberlerini etrafa ilk yayan görevlileri Kolbin, Bobkov ve Razumov idi⁴¹⁴. Onlar böyle haberleri Moskova'ya da gönderdiler. Adı geçen yetkililerin 18 aralık 1986 günü Moskova'ya çektikleri gizli telgrafta şöyle deniyordu: "17 aralıktan itibaren göstericiler milliyetçi sloganlar attılar... yanlarından geçmekte olan Kazak olmayan insanları yakalayıp dövdüler. SBKP MK ve Kazakistan KP başkanlığına hakarete varan sloganlar attılar"⁴¹⁵.

Olayları çarpıtma çalışmalarına Kazakistan KP MK I. sekreteri G. Kolbin'in bizzat kendisinin öncülük ettiği görülmektedir. Meselâ, Kazakistan KP MK 23 aralık 1986 günü eyalet parti komiteleri ve ideoloji bölüm başkanları ile toplantı yaptı. Toplantıda konuşma yapan Kolbin, olaylardan sonra gözaltına alınanların yarısından fazlası sarhoşlar ile esrarkeşler olduğunu söyledi⁴¹⁶. Bu sözlerin gerçekte hiçbir ilgisi yoktu. Zira, Kazakistan Parlamentosu araştırma komisyonunun daha sonra Sağlık Bakanlığından aldığı bilgilere göre, gözaltına alınanların arasında bir tane bile esrarkeş veya sarhoş yoktu⁴¹⁷.

---

⁴¹³ aynı yer

⁴¹⁴ aynı yer

⁴¹⁵ aynı yer

⁴¹⁶ aynı yer

⁴¹⁷ M. Şahanov, s. 25.

Operasyonun haberleri çarpıtmakta o derece başarılıydı ki, Kazakistan halkı iki gün süren olayların gerçek yüzünü, olayların üstünden 4 yıl geçtikten sonra ancak öğrenmek imkanına sahip olmaya başlamışlardı⁴¹⁸.

Bu gerçekler 1986 Almatı olaylarında tatbik edilen Tipi operasyonunun ne denli kapsamlı ve iyi düşünülmüş bir plan olduğunu göstermektedir. Ancak plan SSCB'nin katı disiplinini gözönüne alınarak yapılmıştı. Bu disiplin Sovyet cumhuriyetlerinde fikir hürriyeti dahil her türlü demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayıp, hükümetin cemiyetin ekonomik, siyasî ve içtimaî bütün sahalarını kontrol altında tutmasına imkan veriyordu. 1990'lara doğru temelleri sarsılarak, çökmeye başlayan SSCB'nin bu disiplinin bozulması, Tipi operasyonunun çözülmesine yol açtı ve 1986 Almatı olaylarının çarpıtılan gerçekleri ve Tipi operasyonunun kendisi dahil gizli yönleri ortaya çıktı. Eğer, 1990'lara doğru SSCB dağılma sürecine girmeyip, demir disiplinini eskisi gibi devam ettirseydi, Tipi operasyonu ve Almatı olayları ile ilgili diğer gerçeklerin ortaya çıkmasının mümkün olmayacağı muhakkaktı.

OPERASYONUN AMACI

Operasyonun hedeflerinden biri yerli halk ile bölgenin Rus halkını birbirine düşman etmektir. Böylece böl, parçla, yönet taktiği uygulanmak isteniyordu. Bunun için yerli halka, yani Kazaklara "Kazak Milliyetçiliği" yapıyorlar şeklinde kara leke

---

⁴¹⁸ İsabayevev, s. 49.

yapıştırıldı. Diğer taraftan "düşmana" haddini bildirelim delinerek Ruslardan halk milisleri teşkil edilerek silahlandırıldı⁴¹⁹. Bu surette oluşturulan halk milislerinin sayısı 16 bini buluyordu⁴²⁰.

Göstericilere karşı halk milislerini kullanma fikrini ilk Kolbin ortaya attı. Kolbin bu teklifini 18 aralık günü KP yetkililerinin ekonomik kuruluşların yöneticileriyle yaptığı toplantıda ileri sürdü. Toplantıda halk milisleri kurma görevi M. Mendibayev ile G. Şuliko'ya verildi. Hemen hareket geçildi. Gece fabrikalarda göstericileri karşı kullanmak üzere demir borular, zincirler ve sopalar kesilerek, halkı milislerinin kullanacağı silahlar hazırlandı. Sonra bu silahlar eyalet parti komiteleri vasıtasıyla halk milislerinde görev yapacak ve çoğunluğunu Rusların oluşturduğu kimselere dağıtıldı. Böylece 18 aralık sabahı ellerinde demirler, zincirler ve sopalar olan halk milisleri göstericilere hadlerini bildirmek üzere yola koyuldu⁴²¹. Halk milisleri teşkil etme görevini yüklenen Mendibayev ile Şuliko'nun Kazaklar ile Rusları birbirine düşürmeyi amaçlayan emirlerine itaat etmeyen görevliler az da olsa vardı. Onlardan biri KP Frunze ilçe teşkilatı I. sekreteri N. Abıkayev idi. Abıkayev, Şuliko'nun halk milisleri hazırlama emrine yerine getirmeyerek, bunun yanlışlığını ispat etmeye çalıştı⁴²².

Kolbin Kazak Türklerinden de halk milisleri hazırlanması için teklifte bulundu. Fakat, tatbikatta bu teklifin göz boyama olduğu anlaşıldı. Zira, uygulamada milis olarak hazırlanan işçiler

---

⁴¹⁹ Ustyugov, s. 107.

⁴²⁰ Şahanov, s. 30.

⁴²¹ İsabayev, s. 48.

⁴²² a.g.e., s. 61.

ile memurlar arasından Slav asıllıların tercih edildiği ve Kazakların yok denecek kadar az olduğu görüldü⁴²³. Dolayısıyla halk milislerinin göstericilere karşı saldırıları, Ruslar ile Kazaklar arasındaki etnik çatışmaya benzer bir hal aldı. Diğer taraftan bu, yetkililerin isyancılara cezasını halkın kendisi verdiği görüntüsünü ortaya koymak için de gerekli idi. Böylece yeterli derecede enternasyonal terbiye alamamış gençlerin disiplinsizlik hareketlerini, halk hoş görmediği gibi emniyet güçlerinin isyancılarını bastırma çabalarına bilfiil yardımcı olduğu propagandası yapıldı⁴²⁴.

Aslında alana toplanan göstericileri dağıtmak için yeterli sayıda güvenlik kuvvetleri mevcuttu. SSCB'nin çeşitli şehirlerinden Almatı'ya getirilen İçişleri bakanlığına bağlı özel askerlerle güvenlik kuvvetlerinin sayısı 70 bini buluyordu⁴²⁵. Bunların alandaki çeşitli kaynaklara göre 5 bin ile 10 bin arasında gösterilen gençleri dağıtmak için yeterli olduğu açıktır. Hatta 70 bin emniyet görevlisi az bulunuyorsa, Moskova'nın bunun bir kaç misli askeri daha sevkedecek kudreti de mevcuttu. O halde bir gece içinde 20 bin kadar halk milisi hazırlamanın sebebini emniyet tedbiri olarak izah etmek güçtür. AHİHG raporunda bu milislerin olaylara etnik çatışma süsü vermek için hazırlandığı belirtilmektedir⁴²⁶.

Nitekim milislerin olaylardan sonraki hareketleri bu görüşü desteklemektedir. Çünkü, milislerin sokaklarda insan avına

---

⁴²³ Ustyugov, s. 97; C. Kuvanişali, "Cartıkeş Carlıq Caraspas", Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 165.

⁴²⁴ Ustyugov, s. 97.

⁴²⁵ Kozıbayev, a.g.m., Egemen Qazaqstan, 5.12.1996.

⁴²⁶ AHİHG, s. 48.

dönüşen göstericileri arama çalışmaları, etnik özelliklere göre yapıldı. Gösterici olup olmadığına bakılmaksızın sokakta karşılaşılan her Kazak milislerin saldırılarına uğradı⁴²⁷. Halk milisleri önüne gelene vurup-dövmede yaşlı-genç, kadın-erkek ayrımı yapmıyordu, hatta hamile kadınlara bile saldırıyorlardı⁴²⁸.

Ancak olaylardan sonra bu silahlı milislerin varlığı gizlemek hem kolay ve hem de maksada uygun düştü. Olaylardan sonra milislerin rastgele etrafa bıraktıkları silahların fotoğrafları çekildi ve bunlar kamuoyuna, resmi yetkililere ve hatta mahkemeye göstericilerin kullandıkları silahlar olarak gösterildi⁴²⁹. Bu tip çarpıtmaların tipik bir örneğini Kazakistan KP MK'nin 23 aralıktaki toplantısında M. Solomentsev'in yaptığı konuşmadan görebiliriz. Konuşmasında Solomontsev göstericilerin kullandığı demir çubuklardan ele geçenlerin bir tepe gibi yığıldığını televizyondan gördüğünü ifade ederek, bunun insafsızlık olduğunu ve bu silahları görenlerin alanda neler olduğunu anladıklarını belirtti⁴³⁰.

Halk milisleri arasında az da olsa Kazaklardan seçilmiş insanlar da vardı. Amerika-Helsinki insan hakları grubunun görüştüğü bir şahidin ifadesine göre, Sovyet yetkililer göstericilere karşı kullandığı halk milisleri içine Kazakları da alarak, Kazakların da göstericileri desteklemediğini göstermek istiyordu⁴³¹. Milis Kazakları Kazakistan KP gençlik örgütü Komsomol'un aktif üyeleri ve araştırma enstitüleri görevlileri

---

⁴²⁷ İsabayev, s. 49.

⁴²⁸ a.g.e., s. 61.

⁴²⁹ a.g.e., s. 49.

⁴³⁰ a.g.e., s. 49

⁴³¹ AHİHG, s. 47.

arasından özellikle seçilmişti⁴³². Yetkililer milis için seçtiği Rusları fabrika işçilerinden alırken, Kazakları inanmış komünistler ile yukarıya bağımlı kimselerden almıştı. Burada yetkililerin Kazakların itaatsizliğinden endişe duydukları farkediliyor.

OPERASYONUN SORUMLULARI

1986 Almatı olaylarını araştıran Kazakistan Parlamento komisyonunun tespitlerine göre, göstericileri dağıtmak ve olaylara karışanlara cezalandırmak gibi olaylarla ilgili bütün önemli kararları Kazakistan KP MK I. sekreteri Kolbin'in idaresindeki grup ile Moskova'dan gelen SBKP MK üyeleri birlikte aldı. Onlar bu kararları alırken Kazakistan KP MK'nin diğer üyelerinin görüşlerine başvurmak gereğini duymadılar⁴³³. Hatta, komisyonun tespitlerine göre, o sırada başbakanlık görevini yürütmekte olan N. Nazarbayev'in bile bu kararlar alınırken görüşü sorulmadı. Nazarbayev komisyona verdiği ifadesinde, Kazakistan'ın yerli idarecilerinin olayların başından sonuna kadar gelişmelerin seyrine müdahalede bulunmak imkanından mahrum bırakıldığını söylemektedir. Göstericileri içişleri bakanlığına bağlı askerlerin dağıtması dahil, bütün kararlar Kolbin'in kapalı odasında alındı. Nazarbayev'in fikrine göre, Moskova'dan gelen yetkililerin, yerli idarecileri cumhuriyet alanında yapılan gösterileri kontrol etmesini tamamıyla önlemesi, onların kalabalığın duygu ve düşüncelerini kendi menfaatlerine faydalanmasından endişe

---

⁴³² a.g.e., s. 47.

⁴³³ a.g.e., s. 46

etmelerinden kaynaklanıyordu. Zira, göstericiler Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliği görevinden alınmasını ve yerine yerli idarecilerden birinin getirilmesini istiyordu⁴³⁴. Kısacası, Tipi operasyonu gibi önemli bir planın uygulanmasında çok dikkatli davranan Moskova, yerli idarecilere güvenmiyordu. Zaten, operasyon başarıya ulaşmasının şartlarından biri, harekate katılan tüm birimlerin emir-kumanda zincirine sıkı bir biçimde itaatini öngörüyordu⁴³⁵.

Operasyonun gösterileri kontrol altına alarak yönlendirme ile ilgili kısmını 17 Aralık günü akşamına kadar Kazakistan içişleri bakanı Knyazev yönetti. Ondan sonra bu yönetimi aynı günün akşamı Moskova'dan Almatı'ya gelen SSCB İçişleri bakanı birinci yardımcısı B. Elisov eline aldı. Operasyonu yürüten grubun içinde Elisov'tan başka I. sekreter Kolbin, SSCB başsavcı yardımcısı O. Soroka, SSCB KGB başkan yardımcısı F. Bobkov idare etti. Bu grubun bulunduğu odaya, gelişen olaylar hakkında malumat vermek maksadıyla, sadece Kazakistan İçişleri bakanı G. Knyazev ile Kazakistan KGB başkanı V. Miroşnik girip çıkıyordu⁴³⁶. Kazakistan parlamentosu araştırma komisyonunun tespitlerine göre, olaylar esnasında I. sekreter Kolbin SBKP MK ile devamlı telefonla irtibatta oldu. Ancak onun SBKP KP MK'nden kiminle muhatap olduğu tespit edilemedi⁴³⁷.

Operasyon'un en önemli özelliği, operasyon hakkında daha sonraki araştırma ve soruşturmalarda delil olarak kullanılacak hiçbir belgenin oluşmasına izin vermemektir. Bunun için operasyon

---

⁴³⁴ a.g.e. s. 46

⁴³⁵ a.g.e. s. 45

⁴³⁶ Mursaliyev, aynı makale

⁴³⁷ Şahanov, s. 21.

esnasında bütün kararlar, talimatlar ve emirler şifahi alındı. Meselâ, Kazakistan KP MK Bürosunun ricası üzerine askerler alana gönderildi; 17 aralık 1986 günü yürüyüş yapan göstericileri kovalama esnasında kürek kullanarak acımasızlıklarıyla dikkat çeken SSCB KGB Sınır Meslek Okulu Kursiyerleri şifahi talep üzerine harekate katıldı; Elisov'un şifahi talebi üzerine 20 itfaiye aracı kullanıldı; İçişleri Dairesi Başkanlığının şifahi ricası üzerine alandaki göstericiler gözaltına alınarak, sorgu hücrelerine yerleştirildi; Almatı eyalet, şehir ve ilçe parti başkanlarının sözlü talimatıyla işyerlerinde demir çubuklar hazırlandı ve halk milisleri teşkil edildi⁴³⁸. Bu tip yazılı olmaksızın sözlü emir ve talimatlarla yapılan işleri çoğaltmak mümkündür.

OPERASYONA KATILANLARIN ÖDÜLLENDİRİLMESİ

17 ve 18 Aralık günleri göstericileri dağıtma ve yakalamada başarılı görev yaptıkları için binlerce kişi nişan ve madalyalar ile ödüllendirildi⁴³⁹. Ödüllendirmeler nişan, madalya, şilt, para, terfi ettirme, teşekkürname ve sicilde eskiden mevcut cezaları affetme şeklinde gerçekleşti⁴⁴⁰. Ancak bu ödüllendirmelerde normal olmayan bir durum vardı. Kazakistan'da geleneksel ödüllendirmelerde ödül sahiplerine törenle verilir ve isimleri çeşitli yerlerde ilan edilirdi. Fakat, Aralık olaylarını bastırmakta başarı gösterenlerin ödüllendirilmelerinde öyle olmadı. Onların ödül törenleri de, isimleri de gizli tutuldu⁴⁴¹. Bunun sebebi belki

⁴³⁸ a.g.e. s. 25

⁴³⁹ Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 3.

⁴⁴⁰ aynı yer.

⁴⁴¹ Mursaliyev, aynı makale

yerine getirilen emirlerin özelliğinde aramak gerekir⁴⁴². Çünkü emirler gizli Tipi operasyonunun doğrultusunda verilmişti. Yapılan iş kanunlara ve kamu vicdanına tersti. Bu yüzden ödüller aşikare değil, bir suç işler gibi gizli verilmişti. Bu sebeple Kazakistan parlamentosu araştırma komisyonu başkanı M. Şahanov, Kazak gençlerinin 17-18 aralık 1986 olaylarını bastırmaya katılanları ödüllendirilmesini, SSCB tarihinin en rezil sayfalarından biri olarak değerlendirmektedir⁴⁴³.

Aralık olaylarını bastırma çalışmalarına katılanlara ödül verilmesi kararı olaylardan hemen sonra aralık ayının son günlerinde alındı. Sovyet yetkilileri ödüller dağıtarak, görevlilerin bastırma esnasındaki çalışmalarını kıymetlendirmeyi, kendilerinin kanunsuz tedbirlerinin gizli kalmasını sağlamayı ve göstericileri dağıtma işleminin halkın yararına yapıldığı intibaini uyandırmayı amaçladıkları şüphesizdir⁴⁴⁴.

Bu meyanda Kazakistan SSC'nin parlamento, İçişleri bakanlığı ve başsavcılık gibi idari birimleri ödül dağıttı. Ödüller yalnız Kazakistan'ın idarî birimleri tarafından değil, SSCB'nin merkezi yönetimi tarafından bilhassa SSCB İçişleri bakanlığı tarafından da dağıtıldı. Kazakistan parlamento araştırma komisyonunun tespitlerine göre, Aralık olaylarını bastırılmasında gösterdiği fedakarane çalışmaları için Kazakistan SSC İçişleri bakanı G. N. Knyazev "kızıl yıldız" nişanına layık görüldü. Onun yardımcısı E. O. Basarov ve emniyet güçlerinin diğer yönetici kademesindeki memurları devlet nişanları ve şeref payeleri ile

---

⁴⁴² aynı makale.

⁴⁴³ Şahanov, s. 30.

⁴⁴⁴ Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 3.

ödüllendirildi⁴⁴⁵. Kazakistan SSC İçişleri bakanlığının 1596 memuru “şeref belgesi”, “başarılı hizmet belgesi”, “başarılı polis belgesi” “teşekkürname” ve para ödülleri ile taltif edildi. Bunun dışında 250 kişiye madalyon takıldı ve 250 kişi Kazakistan SSC Yüksek Sovyeti (parlamento) Başkanlığı şeref nişanlarıyla ödüllendirildi⁴⁴⁶.

Ödül alanlar arasında S. A. Savitskiy’i öldürmekle suçlanan K. Rıskulbekov’u bulan polisler de vardı. Bu meyanda Kazakistan SSC başsavcılığı emniyetin 5 görevlisi nişanlar ve terfi ödülleriyle taltif edildi⁴⁴⁷. Bunun gibi aralık ayının buz gibi soğuk havasında, göstericileri suyla ıslatarak, etkisiz hale getiren itfaiye görevlileri de ödüllendirildi. Bunun için Kazakistan SSC İçişleri bakanlığının 25 aralık 1986 tarih ve 354 sayılı kararıyla, Almatı İtfaiye meslek yüksek okulu mensuplarından 358 kişiye ödül verildi. Bu konuda talimat SSCB İçişleri bakanlığından gelmişti⁴⁴⁸.

Gizli verildiği için verilen ödüllerin hepsini tespit etmek mümkün değildir. Moskova ve Almatı’da yüksek idarî makamlarda görev yapanlara, SSCB’nin çeşitli şehirlerinden Almatı’ya getirilen özel askerler ile bunların komutanlarına verilen nişan, madalya ve şeref belgeleri tespit edildiği takdirde, Aralık olayları ile ilgili olarak ödül alanlarının sayının çok fazla olacağı aşikardır⁴⁴⁹.

---

⁴⁴⁵ Şahanov, s. 30.

⁴⁴⁶ aynı yer.

⁴⁴⁷ Şahanov, s. 34.

⁴⁴⁸ Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 3.

⁴⁴⁹ aynı yer.

Almatı olayları ile ilgili olarak çok sayıda insana ödül dağıtılması, Sovyet yetkililerin Tipi operasyonuna verdiği önemden kaynaklansa gerek. Aksi halde silahsız göstericileri dağıtma ve yakalama gibi basit bir asayiş tedbirinde görev aldığı için binlerce insana ödül dağıtılması mantıklı görünmemektedir. Ayrıca ödüllerin kamuoyundan gizli dağıtılması, işin hak ve hukuka aykırı bir biçimde yapıldığının en açık kanıtıdır.

SONUÇ

Kazakistan'ın başkenti Almatı'da Kazak gençlerinin 1986 senesi 17 ve 18 aralık günleri yaptığı protesto gösterileri mahiyet itibariyle millî olmasına rağmen milliyetçilik değildi⁴⁵⁰. Gösterilere Ruslara karşı düşmanlık ve milliyetçilik sıfatı, olayların bastırılmasını ve daha sonra Kazak kadrolarını sindirme tedbirlerini haklı göstermek isteyen Sovyet yetkilileri tarafından verildi. Gösteriler aslında en az Çinli öğrencilerin 1989'da Tienanmen alanında yaptığı gösteriler kadar demokratikti. Ancak Sovyetlerin güçlü propagandası Almatı gösterilerinin demokratik mahiyetini gizlemekte başarılı olmuştur.

Kazak gençleri gösterilerinde Kazakistan KP MK'nin 16 aralık 1986 günkü toplantısında Gennady Kolbin'i I. sekreter olarak seçmesini protesto etti. Protestonun sebebi Kolbin'in Rus asıllı olması değildi. Tepkilere yol açan Kolbin'in Kazakistan dışından ve ülkeyi hiç tanımayan birisi oluşuydu. O sıralarda SSCB'de yürütülen halkı yönetime katılmaya ve fikirleri açıkça ve toplu olarak bildirmeyi teşvik eden perestroyka ve glasnost politikaları da ülkeye yabancı birinin liderliğine seçilmesini protesto etmeye teşvik eder mahiyette idi. Bu sebeple Kazak gençlerinin protestosu, yeni politikaları kavradıklarının bir göstergesiydi. Fakat, bu politikaları ortaya atan ve uygulayan başta M. Gorbaçov olmak üzere Sovyet yetkilileri Kazak

---

⁴⁵⁰ İsabayevev, s. 39

gençlerini susturmakla, perestroykayı kendilerinin anlamadıklarını ortaya koydular. Bu da tabiiydi. Zira SSCB’de politikalar değişmesine rağmen, politikayı uygulayacak idari kadrolar değişmemişti. Bu yüzden yeni değişimler karşısında eski tutumlar sergilendi ve göstericilerin maksat ve niyetlerini dikkate almak yerine, onları susturmak tercih edildi.

Ancak Kazak gençleri 1986 aralık ayında KP MK’sinin kararını protesto etmekle, SSCB’de yaşayan diğer milletlerin de gözünü açtı. Kazak gençleri, onlara Gorbaçov’un SSCB’sinde KP’nin kararlarına itiraz edilebileceğini gösterdi.

1986 Almatı olayları, gençlerin protesto gösterilerinin vuku bulduğu 17-18 aralık 1986 günleriyle sınırlı değildir. Bu süreç olaylarla ilgili gerçeklerin meydana çıkıp, Aralık kurbanlarının aklandığı ve SSCB’nin yıkıldığı 1991 aralığına kadar olan gelişmeleri de kapsamalıdır. Kazak gençleri 17-18 aralık 1986 günlerindeki Kolbin’i protesto gösterileri demokratik hak arama hareketi idi. Bundan sonra ise, Sovyet yetkililerinin gizlediği ve çarpıttığı gerçeklerin gün ışığına çıkarılması için mücadele verilmiştir. Bu mücadele olmadan Aralık olaylarının hakikatini anlamamız ve bilmemiz mümkün olmayacaktı.

Almatı olayları öncesi Kazakistan’da demografik ve kültür gelişmeleri yerli Kazak halkının lehine olmaktadır. Bu durum Kazakların olduğu kadar, SSCB’nin Moskova’daki idarecilerinin de gözünden kaçmadığı muhakkaktı. Bilhassa Konayev’in Kazakistan’ın 1986’ya kadarki son 22 yılını kesintisiz ve güçlü adam olarak idare etmesi, cumhuriyette siyasî kadroların da Kazaklar lehine dolmasına yol açmıştı. Oysa Kazakistan Sovyet

liderleri tarafından SSCB cumhuriyetleri içinde enternasyonalist politikalar için örnek olarak görülüyordu. Fakat 1980'li yıllardaki gelişmeler bu ümitleri yok ediyordu. İşte bu kaygılar SSCB'nin merkezî yönetimini Kazakistan'da enternasyonalist yani Ruslaştırma politikalarını kuvvetlendirmeyi ve bu amaçla Kolbin'i Kazakistan liderliğine tayin etmeye sevketmiş görünmektedir. Kolbin'in idaresinde tüm imkanlar kullanılarak, Kazakistan enternasyonalist bir cumhuriyet olarak tekrar kazanılmak istendi. Bunun için Konayev'in cumhuriyetteki olumlu imajını zedelemek, Kazakistan'da yaşayan etnik gruplar, bilhassa Kazaklar ile Ruslar arasında düşmanlıkların körüklenmesi ve çift dillilik adı altında Rusçanın teşvik edilmesi gibi radikal çareler öngörüldü.

Ancak, SSCB'nin eski dönemlerinde geçerli olan bu tedbirler, geri tepti. Kolbin döneminde Kazakistan'da uygulanan tutarsız politikalar, Kazakların enternasyonal değerlerden kendi millî kimliklerine dönüşünü hızlandırdı. Kazakların Sovyetlerin enternasyonalizm ve çift dillik siyasetine olan inançları daha çok sarsıldı.

Bir batılı araştırmacı, Çernobil kazasının Sovyet tarihini Çernobil'den önce ve Çernobil'den sonra olarak ikiye böldüğüne işaret etmektedir. Zira, uzun süre gizli tutulamayan Çernobil kazası, Gorbaçov'u açıklık konusunda daha tutarlı olmaya zorlamıştı⁴⁵¹. Aynı şekilde Almatı olayları da, Gorbaçov'u Rus olmayan milletlerin kaderi konusunda daha sorumlu davranmaya mecbur etmiştir. Almatı olaylarından önce, SSCB'de milletlerin sorunları olmadığına inan ve herşeyi ekonomik açıdan bakan

---

⁴⁵¹ D'Encausse, s. XI-XII.

Gorbaçov, Almatı olaylarından sonra sadece ekonominin değil milletlerin de SSCB'nin ciddi sorun olduğunu kanaat getirmek zorunda kalmıştır. Nitekim, 1987 şubatında SBKP MK'ni olağanüstü toplantıya çağırarak, milletlerin kaderi konusunu görüşmüştür⁴⁵². Böylece Almatı olayları Gorbaçov'ta Çernobil'den sonra II. dönüm noktasını oluşturmuştur.

Ancak Almatı olayları Gorbaçov'un milliyetler sorununa doğru teşhis koymasını sağlayamadı. 1989'dan itibaren Tiflis, Bakû ve Erevan gibi şehirlerde meydana gelen olaylarda Almatı'da olduğu gibi Tipi operasyonlarını uygulamaya koymaktan geri kalmadı. Gorbaçov, Almatı olaylarını doğru değerlendirip, daha sonraki olaylara değişik açıdan yaklaşıyorsa, belki SSCB'nin tarihi başka şekilde gelişebilirdi.

1986 olayları milliyetler meselesinin sosyalist ideolojilerle hiç bir zaman çözümlenemeyeceğini açık bir şekilde göstermiştir. Almatı olayları ile Sovyetlerin sınıf menfaatleri, millî menfaatlerden önce gelir şeklindeki ideolojilerinin hayatın hakikatleriyle bağdaşmadığını ortaya koydu. Kazak gençlerinin ayaklanması Sovyetlerin millî duygu ve düşünceleri bastırarak, yerine enternasyonalizm veya Sovyet adamı kavramları adı altında Rus dili ve kültürünü empoze etme çabalarının boşa gittiğini de ispatlamıştır. Çünkü Sovyetlerde Kazakistan'ın enternasyonalizm eğitimi konusunda özel bir yeri vardı ve bu sahada epey mesafe katedildiğine de inanılıyordu. Bu inanca göre, perestroyka ve demokratikleşme politikalarının verdiği serbestlikte en son olarak Kazakistan'ın millî ve demokratik haklarını talep ederek ortaya

---

⁴⁵² Olcott, "Gorbachev's...", s. 76-77.

çıkması bekleniyordu. Ancak, hiç umulmadık biçimde, ilk ciddi demokratik talep Aralık olaylarıyla Kazakistan'dan gelmişti.

Belki de bu hayal kırıklığının neticesi olsa gerek, SBKP 70 yıllık tarihinde hiç yapmadığı bir şeyi yaparak, Almatı olayları ile ilgili olarak bütün bir halkı, Kazak halkını milliyetçilik yapmakla suçladı. Oysa toplumun bir kesiminin hareketini bütün bir halka maledilemeyeceği genel bir kaidedir. Nitekim, SBKP aradan 4 yıl geçtikten sonra 1990 yılında bu kararının hatalı olduğunu kabul etmek zorunda kalacaktı.

Almatı gösterileri Gorbaçov'un perestroyka ve glasnost politikalarının hiç olmazsa ilk yıllarının tutarlı olmadığını açık bir şekilde göstermiştir. Çünkü, bu politikalarda söylenenler ile uygulamalar birbirini tutsaydı, Aralık olayları esnasında gizli Tipi-86 operasyonu uygulanmaya konmazdı. Çünkü Tipi operasyonu Sovyetler Birliğinin herhangi bir yerinde isyan çıkma ihtimaline karşı perestroyka politikalarından önceki dönemlerde hazırlanmış bir plandı. Bu yüzden planın tüm safhaları perestroyka ve glasnost politikalarına aykırılık teşkil etmektedir. Çünkü plan göstericilerin insafsızca dövülmesi, etnik düşmanlıkların körüklenmesi ve sansür gibi yeni politikaların esaslarıyla bağdaşmayan uygulamaları ihtiva etmektedir. Bu sebeple Tipi planı SSCB'nin perestroyka ve glasnosttan önceki devirlerinde uygulanması mümkün bir plan olsa bile, Gorbaçov'un yeni döneminde uygulanmaması gereken bir plandı. Nitekim gizli kalması gereken plan, 4 yıl sonra ifşa olacaktı.

Aralık olayları gizli Tipi operasyonunun ortaya çıkarmasıyla da önemlidir. Aslında bu tip operasyonların XX. yüzyılda

dünyanın bir çok ülkesinde istihbarat örgütleri tarafından uygulanmakta olduğu hakikattir. Ancak bunların çoğu gizli kalmakta, varlığı hissedilse bile ortaya çıkarılamamaktadır. Bu bakımdan Kazakistan Parlamentosu Aralık olaylarını araştırma komisyonu, gizli Tipi operasyonunu ifşası ender rastlanan olaylardandır. Kazak komisyonunun bu başarısını, Tipi operasyonunu gerçekleştiren birimlerin bağlı olduğu SSCB'nin bir nevi fetret devrine girdiği sırada çalışmalarını yürütmesine borçlu olduğu muhakkaktır.

Aralık olayları ilgili gerçekleri araştırma çalışmaları sonucunda gizli Tipi operasyonu dahil bir çok hakikatlerin ortaya çıkması, Sovyet sisteminin nasıl çalıştığı konusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu açıdan Almatı olaylarının gelecekte SSCB'nin yönetim mekanizması konusunda araştırma yapacaklar için önemli bilgiler sağlayacağı muhakkaktır. Bilhassa Almatı olayları merkez ile birlik cumhuriyetlerinin ilişkilerinin gerçek mahiyeti hususunda çarpıcı misaller sergilemektedir. Sovyet cumhuriyetleri liderlerinin seçilmediği, gerçekte merkezden tayin edildiği ve cumhuriyetler ile merkezin ilişkilerinin iddia edildiği gibi demokratik ve eşit şartlar altında olmadığı tersine kolonyal bir ilişkinin olduğunu Kolbin'in Kazakistan KP MK I. sekreterliğine seçilmesinde bütün çıplaklığıyla görmek mümkündür.

Almatı olayları mahiyeti ve sebepleri açısından evrensel ehemmiyete sahip olmuştur. Kazak yazar Ä. Kekilbayev'in görüşüne göre, Aralık olayları milletin kendi kenidini tanıma duygusunu uyandırması açısından Kazakistan'ı, Sovyet

cumhuriyetlerinin bağımsızlık sürecini hızlandırması açısından SSCB'ni, sosyalist grubun dağılma sürecini başlatması açısından dünyayı etkilemiştir⁴⁵³.

Aralık 1986 olaylarının Bulgaristan'da yaşayan Türklere baskıların yoğunlaştığı bir döneme denk gelmesi, Türklüğün yok edilmesi konusunda Rus-Bulgar işbirliğini gündeme getirdi. Zira Kazakistan ile Bulgaristan birbirinden çok uzak ülkeler olmasına rağmen, Kazak Türkleri ile Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları baskıların hedefi aynı idi. İkisinde de mazlumlar millî kimlikten arındırılarak, slavlaştırılması söz konusu olmaktaydı⁴⁵⁴. Bu hususta Moskova ile Sofya arasında bir dayanışmanın olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak Türk dünyasının doğu ve batısında en uç noktalarını temsil eden iki ülkede benzer hadiselerin meydana gelmesini sadece bir tesadüf ile açıklamak da tatmin edici olmamaktadır.

17-18 Aralık 1986 tarihindeki Almatı'da yapılan gösterilerde kan dökülmesinin suçlusu Moskova yani merkezî yönetimdir. Olaylarda şiddet kullanılması dahil bütün kararları Kolbin ile birlikte Moskova'dan gelen idareciler almıştır. Kazakistan'ın yerli idarecilerinin alınan kararlarda fikri sorulmamıştır.

Kazak gençlerinin 1986 aralık ayındaki ayaklanması, Kazak halkının bir asırdan fazla bir zamandır gönlünde yaşattığı millî bağımsızlık özleminin fiilliyata yansımadır. Olaylar 150 sene evvel 1837-1847 senelerinde Kenesarı Kasımoğlu'nun Çarlık Rusyasına karşı yürüttüğü millî mücadele hareketinin bir uzantısı

---

⁴⁵³ Kozıbayev, a. g. makale.

⁴⁵⁴ "Türklüğü Yoketmek İçin Bulgar-Rus Dayanışması", Yeni Forum, No. 178, 1 Şubat 1987, s. 10-11.

olarak telakki edilebilir. Sovyet idaresinin Kazak halkının yeni nesillerinden gizlemeye çalıştığı Kenesarı hareketini önce Kazak tarihçisi E. Bekmahanov'un araştırmasıyla ortaya koydu. Daha sonra bu eser yasaklandı. Fakat İ. Esenberlin Kenesarı Kasımoğlu'nu "Qahar" isimli romanında hatıralarda canlı tuttu. 1986 Aralık olaylarına katılan gençler, muhakkak ki, bu roman vasıtasıyla Kenesarı ve onun hareketini bilmekteydi. Olaylardan beş yıl sonra 16 aralık 1991'de Kazakistan'ın bağımsızlığın ilan etmesiyle Kazakların bağımsızlık özlemi de gerçekleşmiş oldu.

Gerçi bu bağımsızlık tek kurşun atmadan, bir damla kan dökmeden, SSCB'nin yıkılmasıyla kendiliğinden kolayca gelivermiş gibi gözüküyorsa da, aslında onun altında asırlar süren silahla değil ama kalem ile ideolojiyle yapılan uzun bir mücadele yatmaktaydı. Kazaklar gibi bugün bağımsız olan eski Sovyet Cumhuriyetlerin hepsinde böyle millî mücadeleler vardır. Bu mücadeleler yapılmıyorsa, belki bugün SSCB hala dimdik ayakta olacaktı.

Kazakistan'da 1986 Aralık olaylarının önemi gün geçtikçe daha iyi kavranmaktadır. Kazakistan Devlet Başkanı N. Nazarbayev, olaylardan 10 yıl sonra, 16 aralık 1996'da Kazakistan'ın bağımsızlık günü dolayısıyla yaptığı konuşmada bu konuyu vurgulayarak, 1986 olaylarının çapı ile tarihî mana ve önemini zaman ilerledikçe dahak iyi anlamakta olduklarını ifade etmiştir⁴⁵⁵. Çünkü 16 aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan'da 1986 Almatı olaylarının bağımsızlık yolunda atılmış ilk adımlar olduğuna şüphe yoktur. Bu sebeple

---

⁴⁵⁵Egemen Qazaqstan, 17.12.1996.

bağımsız Kazakistan'ın millî devlet tarihinde bu olayların öneminin zamanla daha da artacağı muhakkaktır.

ÖZET

Kazakistan Kommünist Partisi Merkez Komitesi'nin 16 Aralık 1986 günü yapılan genel kurul toplantısı Aralık olaylarının başlangıcı oldu. Toplantıda Kazakistan Kommünist Partisi Merkez Komitesi I. sekreteri görevinden alınan D. A. Konayev'in yerine G. V. Kolbin seçildi. Ertesi günü, Kazak gençleri Kazakistan dışından Rus asıllı bir parti görevlisi olan Kolbin'in tayini protesto amacıyla Merkez Komitesi binasının önünde toplandılar. Gösteriler sakindi ve başka halklara saldırı yoktu. Gençler taşkınlık veya kanunları bozacak bir hareket yapmadı. Onlar sadece genel kurul kararının kendileri izah edilmesini istediler ve bu karara razı olmadıklarını bildirdiler.

Fakat, yetkileler bu demokratik gösterileri kanuna aykırı tedbirlerle acımasızca bastırdılar. Sovyet Birliği'ndeki tüm basın organları, olayı serserilerin, sarhoşların, esrarkeşlerin ve milliyetçilerin hareketi olarak duyurdu. Aslında gençlerin bu hareketi bu tanımlamalardan çok uzaktı. Hareket Ruslar dahil hiçbir halka düşmanlık değildi. Gerçekte, bu gösteriler, Gorbaçov'un SSCB'de başlattığı yeni politikaları perestroyka ve glasnostan bu yana yapılan ilk siyasî ve demokratik hareketti.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi temmuz 1987'de Aralık olaylarını değerlendirmesini yaptı ve bütün Kazak halkını milliyetçilik yapmakla suçladı. Kolbin de Sovyetler Birliği Komünist Partisinin bu kararını Kazakistan'daki Kazak

kadrolarını tasfiyede ustalıkla kullandı ve Kazakları Ruslaştırmaya gayret sarfetti.

Aralık olayları ile ilgili olarak yüzden fazla kişi mahkum edildi. Kazakistan Yüksek Mahkemesi K. Rıskulbekov'u ölüm cezasına hükmetti. Bu durum dünyada tepkilere yol açtı. Çekoslavakya, Polonya, Macaristan, ABD ve diğer ülkelerin ileri gelen şahsiyetleri ile devlet adamları Sovyetler Birliği devlet başkanı M. Gorbaçov ile SSCB Meclis başkanı A. Gromyko'ya protesto mektupları yazdılar. Bu tepkilerin neticesinde Rıskulbekov'un ölüm cezası 20 yıl hapis cezasına dönüştürüldü.

Aralık olaylarını araştıran Kazakistan SSC parlamento araştırma komisyonunun çalışmalarına hukukçu, doktor, sosyolog, siyaset bilimcisi, filozof, demograf, ekonomist, içişleri bakanlığı ve KGB görevlileri, entellektüeller, sendika ve çeşitli sosyal kuruluşların mensupları gibi çeşitli sahanın uzmanlarından oluşan 200 kadar kişi yardımcı oldu.

Komisyon mektupların dışında, 25 cilt tutan iki bin belgeyi gözden geçirdi. Aralarında parti ve meclis yetkilileri, şahitler, olaya katılanlar, mahkum olanlar ve olayın kurbanlarının da olduğu 800'den fazla kişinin ifadesini aldı.

Komisyon 1986 Aralık olaylarında gençleri bastırmak için "Metel (Tipi)-86" diye adlandırılan özel bir planın uygulandığını ortaya çıkardı. Plan ilk defa Kazakistan'da tatbik edilmişti. Daha sonra bu plan 1989'dan sonra Baku, Tiflis, Vilniyus ve Erevan gibi bazı Sovyet cumhuriyetlerinin başkentlerinde meydana gelen olaylarda kullanıldı.

SUMMARY

On the 16th of December in 1986 the start of the December events was given by the Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan. At the Plenum D. A. Kunayev was released from his duties of the first Secretary and named G. V. Kolbin for the post. Next day, Kazakh youth gathered in front of the government building of the Central Committee of the Communist Party of the republic to protest the election of Kolbin who was a Russian from outside Kazakhstan. The demonstration was peaceful and there were no attacks on other peoples. The youth didn't broke a law and public order. They demanded only explanation the solutions of the Plenum and expressed their discord with them.

But the authorities cruelly suppressed the democratic demonstration with unlawful means. All USSR mass media informed of hooligan, nationalistic actions of alcoholics and drug addicts. Indeed the december action of the Kazakh youth was far from being nationalistic. It was not aimed at other peoples including Russians. As a matter fact, the december riot in Almaty, is the first political and democratic public action since Gorbachev began his new policies of perestroyka and glasnost in the USSR.

CPSU blamed all Kazakh people as nationalist in its assesing of the December events in July 1987. Kolbin effectively used the decree of the CPSU to purge Kazakh cadres and tried to russianize Kazakh people as well.

More than one hundred people condemned in connection with December events. The Supreme Court gave K. Riskulbekov death sentence. It caused reactions in many countries. Outstanding public figures and statesmen of Czechoslovakia, Poland, Hungary, the USA and other countries sent a protest on this case to M. Gorbachev, the general secretary of the Central Committee of CPSU and A. Gromyko, the Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR. In the result of that reactions Riskulbekov's death sentence was changed with imprisonment for twenty years.

During the work at the Kazakh SSR Supreme Soviet Commission on the investigation of the December events were invited more than two hundred qualified specialists-experts of different specialists, lawyers, medical workers, sociologists, polytologists, phylosophers, demographers, economists, workers of justice, ministry of Internal Affairs, former KGB members, representetavies of the creative intellectuals and social organizations and trade unions.

The Commission had got and studied about two thousand documents, they formed 25 volumes apart from the letters certificates and so on. More than eight hundred people including Party and Soviet leaders, witnesses, the events participants, convicts and victims were questioned.

The Commission found out that suppression of the young people's unrest in December 1986 was done according to a special operational plan called "Metel-1986". The plan was first tested in Kazakhstan. Then it carried out on riots which occured

capitals of some Soviet republics such in Baku, Tiflis, Vilnius and
Erevan after 1989.

BİBLİYOGRAFYA

Akıner, Ş., Sovyet Müslümanları, İstanbul 1995.

Allworth, E., "The New Central Asians", Central Asia 120 Years Of Russian Rule, Ed. By E. Allworth, Durham And London 1989, S. 527-572.

Almatı 1986 Celtoqsan, Haz. T. Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991.

Alma-Ata Dekabr 1986 Kniga-Khronika (Vtoraya), Haz. T. Ötegeov-T. Zeynabilov, Alma-Ata 1992.

Almatı 1986 Celtoqsan 3. Kitap, Haz. T. Aytbayulı-T. Zeynâbin, Almatı 1992.

Almatı Qalasında 1986 Cılgı Celtoqsannıñ 17-18'inde Bolgan Oqıygalarga Baylanıstı Cagdaylarga Tüpkilikti Baga Berüv Cönindegi Komissiyasınıñ Tucırımdarı men Usınıstarı Tuvralı Qazaq SSR Cogargı Soveti Prezidiyumınıñ Qavlısı, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T. Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 3-5.

Altrichter, H., Kleine Geschichte der Sowjetunion 1917-1991, München 1993.

Amerika-Helsinki Tobınıñ Qazaqstandağı Tolquvları Tuvralı Bayandamasının Tezisteri, Almatı 1986 Celtoqsan 3. Kitap, Haz. T. Aytbayulı-T. Zeynâbin, Almatı 1992, s. 41-52.

Ana Tili, 10.05.1990.

Ana Tili, 19.08.1990.

Aqtan, T., "Qalıq Qasiretiniñ Şeciresi", Egemendi Qazaqstan, 19.11.1992.

Arat, R. R., "Kazakistan", İslam Ansiklopedisi, c. 6, İstanbul 1988, s. 494-505.

- Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1990, İstanbul 1992.
- Aspendiyarov, S., Qazaqstan Tariyqınıñ Oçerkteri, Almatı 1994.
- Aupbayev, C., “Bul Ömirge Bir-aq Ret Kelemiz...”, Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992,
- Ävezülü, C., “Men Qalay Cazıqsız Cazalı Atandım”, Egemen Qazaqstan, 17.12.1996.
- Bekmahanov, E., Qazaqstan XIX Gasırdıñ 20-40 Cıldarında, Almatı 1994.
- Benningsen, A. - Quelquejay, L. C., Step'de Ezan Sesleri, İstanbul 1994.
- Beyiskulov, T., “Kolbin Kurbandarı”, Cas Alaş, 7.4.1992.
- Beysenbayulı, C., “Celtoqsannıñ Izgarı”, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991.172-185.
- Canuzakov, T., “Qazaq Degen Söz Qaydan Şıqqan”, Culdız, Sayı 3, Navrız 1983.
- Cas Alaş, 25.10.1991.
- Cas Alaş, 17.12.1991.
- Cas Alaş, 20.12.1991.
- Cas Alaş, 09.05.1992.
- Cas Alaş, 05.09.1992.
- Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992.
- Chalidze, F., “Aral Sea Crisis: A Legacy of Soviet Rule”, Central Asian Monitor, No. 1, 1992, s. 30-36.
- Cumahanov, M., “Celtoqsan Cañırığı”, Egemen Qazaqstan, 11.12.1996.
- D'Encausse, H. C., The End of the Soviet Empire, New York 1992.

_____, Decline of an Empire The Soviet Socialist Republics in Revolt, New York 1979.

Devlet, N., "Kazak Türkleri'nin Ayaklanması", Türk Dünyası Araştırmaları, Haziran 1987, s. 151-162.

Daniyarov, T., "Celtoqsan Carası", Cas Alaş, 16.11.1991, 20.11.1991, 21.11.1991.

Diat, F., "Olcas Süleymanov: Az I Ya", Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1987, s. 157-174.

Diuk, N.- Karatnycky, A., The Hidden Nations The People Challenge the Soviet Union, New York, 1990.

Dughlat, Mirza Muhammad Haydar, The Tarikh-i Rashidi, (İngilizce ter. E. Denison Ross), Academica Asiatica, India 1973.

Egemen Qazaqstan, 11.12.1996.

Egemen Qazaqstan, 25.09.1991.

Egemen Qazaqstan, 17.12.1991.

Engin, M., "Alma-Ata Ayaklanmasından Sonra Geçen Bir Yıl", Türk Dünyası Araştırmaları, Ağustos 1988, s. 41-49.

Eşmuhammetov, S., "Düniyeni Dübirletken Dürbeleñ", Cas Alaş, 14.12.1991

Gorbachev, M. S., Perestroika New Thinking for Our Country and the World, New York 1988.

Götz, R. - Halbach, U., Politisches Lexikon Russland, München 1994.

Hasanulı, B., Ana Tili-Ata Mura, Almatı 1992.

Hayit, B., Türkistan Rusya ile Çin arasında, İstanbul 1975.

_____, "Türkistan'ın Kazakistan Bölgesinin Rusya'ya İlhakı Meseleleri üzerine Bazı Fikirler", Sovyetler Birliği'ndeki

- Türklüğün ve İslam'ın bazı meseleleri, İstanbul, 1987, s. 130-144.
- Iskakov, Ä., “Qara Bavır Qasqaldaq”, Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, s. 56-58.
- İsabayev, B., “Tariyq Qıyanattı Keşirmeydi”, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 39-65.
- Kakişev, T., “Qağıydaga Aynalğan Qateler”, Nävbet, Der. Z. Qıstavbayev, Almatı 1990, s. 122-145.
- Karatayev, M. “Tetrologiya Tüyini”, Cas Alaş, 03.03.1992.
- “Kazak Türklerinin Ayaklanması”, Yeni Forum, 1 Ocak 1987, No. 176, s. 8-11.
- Kesici, A., “Kazakistan'da 58 Gizli Mezarlık”, Yeni Forum, Aralık 1990, s. 55.
- _____, “Kazakistan Olaylarının Bilinmeyen Yönleri”, Yeni Forum, Sayı 238, 1-15 Ağustos, s. 38.
- Khint, M., “Qostildilik cäne İternatsiyonalizm”, Calın, No. 6, Almatı 1988, s. 87-91.
- Kişibekov, D., “Qazaq Ultşıldığı Degen Qaydan Şıqtı”, Qazaqstan Kommunisti, Şubat 1990, s. 60-64.
- Konayev, D. A., Ötti Davren Osılay, Almatı, 1992.
- Korgasbekov, C., “Aygaq Käne, Kuvä Kim?” Qazaq Ädebiyeti, 22 Eylül 1989.
- Koygeldiyev, M., Alaş Qozgalısı, Almatı 1995.
- Kozıbayev, M., Qazaqstan Tariyqı, Almatı 1993.
- _____, “1986-Celtoqsan: Daqırt cäne Şındıq”, Egemen Qazaqstan, 4.12.1996, 5.12.1996, 6.12.1996.

- _____, “Sayasiy Portret Goloşçekin”, Qazaq Ädebiyeti, 09.12.1988.
- _____, “Aqtañdaqtar Aqıyqatı”, Sotsiyalistik Qazaqstan, 11.09.1988.
- Kuvanişäli, C., “Cartikeş Carlıq Caraspas”, Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 165.
- Kuvanişev, C., “Kolbin, Sayasiy Portret Ştrihtarı”, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Leninşil Cas, 13.11.1990’dan naklen).s.127-153.
- Leninşil Cas, 29.09.1990
- Magavin, M., Qazaq Tariyqının Älippei, Almatı 1995.
- Mıncanulı, N., Qazaqtıñ Qısqaşa Tariyqı, Urumçı 1987.
- Mırzahmetov, M., Qazaq Qalay Orıstandırıldı?, Almatı 1993.
- Miller, J., Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power, New York 1993.
- Muftah, N., “Kayrattıñ Ölimi”, Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, s.34-35.
- “Mukhtar Shakhanov: Gorbachev Should Answer for Everything”, Soviet Analyst A Fortnightly Commentary, 6 February 1991.
- Mursaliyev, A., “Celtoqsanda Brejnev Alanında”, Leninşil Cas, 4.9.1990.
- Nazarbayev, N., Ädilettiñ Aq Colı, Almatı 1991.
- _____, Özgürlük ve Demokrasi Yolunda, İstanbul 1992.
- _____, Without Right and Left, London 1992.
- Nävbet, Der. Z. Kıstavbayev, Almatı 1990.
- Nurcekeev, B., “Köşpendi Şarvalar Qaydan Şıqtı?”, Qazaq Ädebiyeti, 21.10.1988.

Nürpeyisov, K. - Ayaganov, B. - Caksılıkov, N., Qazaqstan Tariyqı, Almatı 1993.

Olcott, M. B., The Kazakhs, Stanford 1987.

_____, "Gorbachev's Nationalities Policy and Soviet Central Asia", Limits to Soviet Power, Ed. by R. Menon-D. N. Nelson, Lexington 1989, s. 69-91.

_____, "Central Asia's Post-Empire Politics", Orbis A Journal of World Affairs, Spring 1992, Volume 36, Number 2, s. 253-268..

_____, "Perestroyka in Kazakhstan", Problems of Communism, July-Aug 1990, s.65-77.

Oraltay, H., "Kazakistan Kazaklarıdır", Türk Dünyası Araştırmaları, Nisan 1987, s. 111-129.

Qazaq Ädebiyeti, 28.12.1990.

"Qazaq Sovettik Sotsiyalistik Respubliyası", Qazaq Sovet Ensiklopediyası, 6. cilt, s. 250-299.

Qazaq SSR Cogargı Soveti Prezidiyumınıñ Almatı Qalasında 1986 Cılgı Celtoqsanıñ 17-18'inde Bolgan Oqıygalarga Baylanıstı Cagdaylarga Tüpkilikti Baga Berüv Cönindegi Komissiyasınıñ Tucırımdarı men Usınıstarı, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 6-18.

Qazaq SSR Tariyqı, c. I., Almatı 1957.

Qazaqstan Komunisi, Eylül 1990, No. 9, s. 38-40.

Qazaqstandağı 1986 Cılgı Celtoqsanıñ 17-18-indegi Oqıygalarga Qatıskanı üşin Cavaptılıqqa Tartılğan Azamattardı Aqtav Tuvralı Qazaqstan Respubliyası Preziydentiniñ Carlığı, Almatı 1986 Celtoqsan 3 Kitap, Almatı 1992, s. 162-163.

- Raşid, A., Orta Asya'nın Dirilişİ, İslam mı, Milliyetçilik mi?
(Çev. Osman Ç. Deniztekin), İstanbul, 1996.
- Rywkin, M., Moscow's Muslim Challenge Soviet Central Asia,
London 1982.
- Saray, M., Kazak Türkleri Tarihi, İstanbul 1993.
- Savitskaya, N., "Küngey men Kölenke", Almatı 1986 Celtoqsan,
Der. T.Ötegenov, T. Zeynabilov, Almatı, 1991, s. 154-166.
- SOKP Ortalıq Komiteti Sayasiy Buyrosınıñ Qavlısı, Qazaqstan
Kommunisi, Eylül 1990, s. 38-40.
- Sotsiyalistik Qazaqstan, 25.08.1988.
- Söylemez, O., Preserving Kazak Cultural Identity After 1980,
(Doktora Tezi), Columbia University, 1995.
- Süleymanov, O., Az I Ya, Almatı 1992.
- Svanberg, I., "Kazakhs", The Nationalities Question in the
Soviet Union, Ed. by Graham Smith, London, 1990, s.
199-213.
- Şahanov, M., "Añız ben Şındıq" Almatı 1986 Celtoqsan, Der.
T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, (Şahanov'un 1990
kasım ayında Stockholm (İsveç), 1991 ocak ayında Glasgov
(İngiltere)de "Alma-Ata. December 1986. The Truth and the
Lie" konulu tebliğ metninden naklen), s. 19-38.
- Tabey, K., "Celtoqsan Culdızı", Celtoqsan Qurbandarın Coqtav,
Almatı 1992, s. 35-37.
- Tasimbekov, A., "Celtoqsan Celi... 1986 Cılgı Celtoqsan
Oqıygasınıñ Qurbanı-Erbol Sıpatayev Tuvralı", Cas Alaş,
9.11.1991.
- Tatimov, M., "Demografiyalıq Derekterge Süyensek", Nävbet,
Der. Z. Qıstavbayev, Almatı 1990, s. 84-91.

- _____, Halıqnama nemese San men Sana, Almatı 1992.
- _____, “Meşin Cılgı Apat”, Culdız, no. 2, 1989, s. 157-169.
- Temiz, S., “Celtoqsan Milli Demokrat Partisi Kuruldu“, Yeni Forum A., Temmuz 1990, s. 19-21.
- _____, “17/18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları ve Celtoksan Şiiri”, Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1991, s. 79-85.
- “The Events in Kazakhstan-An Eyewitness Report”, Central Asian Survey, Vol. 6, No. 3, 1987, s. 73-77.
- Tobayakov, B., “Üşinşi Năvbet Bolmasın Desek...”, Qazaqstan Äyelderi, Ağustos 1989, no. 8, s. 10-11.
- Togan, Z. V., Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul, 1981.
- Tölepbaev, B. - Osipov, V., “Tariyqıy Şındıq Turgısınan Qazaqstandağı Kollektivtendirüvdiñ Kürdeli Mäseleleri Tuvralı”, Sotsiyalistik Qazaqstan, 14.01.1989.
- Tselinograd Disturbances in 1979, Central Asian Newsletter, Volume 7, No: 4, November 1988, s. 6-7.
- Türkistan Millî İstiklal Komitesinin Bir Duyurusu, Yeni Forum, No. 178, 01.02.1987, s. 25.
- “Türklüğü Yoketmek İçin Bulgar-Rus Dayanışması”, Yeni Forum, No. 178, 1 Şubat 1987, s. 10-11.
- Ustyugov, M., “1986 Cılgı Celtoqsanda Ne Bolgan Edi?”, Almatı 1986 Celtoqsan, Der. T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991,(Leninskaya Smena, 2.11.1990'dan naklen), s. 80-108.
- Vakov, M., “Halıq Ulına Qurmet”, Celtoqsan Qurbandarın Coqtav, Almatı 1992, 30-33.
- Verhovskiy, A., Sredniaia Azia i Kazakhstan Politiceskiy Spekr, Moskova 1992.

- White, S., Gorbachev and After, Cambridge University Press, New York 1992.
- Wimbush, E., “The Alma-Ata Riots”, 17-18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları, Haz. C. Kazakbalası, İstanbul 1988, s. 48-54.
- Yalçın, A., “Gorbaçov’un Demokrasi Şovu Karşısında Kazak Ayaklanmaları”, Forum, No. 181, 15.03.1987, s. 10-11.
- Yanelis, V., “Okşantaydan Şıqqan Adam”, Almatı 1986 Celtoqsan, Der. T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 109-126.
- 17-18 Aralık 1986 Kazakistan Olayları, Haz. C. Kazakbalası, İstanbul 1988.

EKLER

OLAYLARDAN SORUMLU OLANLARIN LİSTESİ

1986 günü gençlerin sakin geçen demokratik gösterilerini bastırma sırasında şiddet kullanılmasına ve olaylara katılanlara karşı ceza verme kampanyasının başlatılmasına zemin hazırlayan parti ve hükümet yetkililerini; bu yetkililerin kanuna aykırı emir ve talimatlarını düşünmeden yerine getirenleri; kanunların uygulamasını istismar eden ve yetkilerini kötüye kullanan savcı ve mahkeme görevlilerini; halk milislerini teşkil eden ve silahlandıran kimseleri tespit etmiştir. Bu konuda komisyonun hazırladığı liste aşağıdaki gibidir:

- ◆ **Andreev, V. İ.**, SSCB Savcılığının Millî Güvenlik Organlarını Teftiş Bölümü Başkanı
- ◆ **Aytmuhambetov, T. K.**, Kazakistan SSC Yüksek Mahkemesi Başkanı
- ◆ **Äbilmanov, M. A.**, Almatı Şehir İcra Komitesi İçişleri İdaresi İtfaiye Bölümü Başkanı
- ◆ **Basarov, E. O.**, Kazakistan SSC İçişleri Bakanı Birinci Yardımcısı
- ◆ **Bobkov, F. D.**, SSCB KGB Başkanı Birinci Yardımcısı
- ◆ **Çebrikov, V. M.**, SBKP MK Politbüro üyesi, SSCB KGB Başkanı.
- ◆ **Doljenkov, V. A.**, Almatı Frunze İlçesi İcra Komitesi Başkanı
- ◆ **Dospolov, D.**, Kazakistan SSC Adalet Bakanı
- ◆ **Dubinyak, V. S.**, SSCB İçişleri Bakanlığına Bağlı Özel Genel İdaresi Başkan Yardımcısı
- ◆ **Efimov, V. İ.**, Kazakistan KP İdari Organlar Bölümü Başkanı

- ◆ **Ejkov Yu. A.**, Kazakistan KP Almatı Moskva İlçesi Komite I. Sekreteri
- ◆ **Elemisov, G. B.**, Kazakistan SSC Savcısı
- ◆ **Elisov, B. K.**, SSCB İçişleri Bakanı Birinci Yardımcısı
- ◆ **İsabayev, S. M.**, Almatı Eyalet İcra Komitesi İçişleri İdaresi Başkanı
- ◆ **Kamelidenov, Z. K.**, Kazakistan KP MK Sekreteri
- ◆ **Karpov, İ. G.**, SSCB KGB'nin Almatı Sınır Yüksek Okulu Başkanı
- ◆ **Khmızov, A. V.**, Kazakistan KP Almatı Şehir Komitesi Bölüm Başkanı
- ◆ **Knyazev, G. N.**, Kazakistan SSC İçişleri Bakanı
- ◆ **Kolbin G. V.**, Kazakistan KP MK I. Sekreteri, Kazakistan'ın SSCB Halk Temsilciler Meclisi milletvekili.
- ◆ **Komissarov, V. S.**, SSCB İçişleri Bakanlığı Suçları Takip İdaresi Başkan Yardımcısı
- ◆ **Koryakovtsev, B. A.**, Kazakistan SSC İçişleri Bakan Yardımcısı
- ◆ **Kulikov, N. T.**, Ulaşımından sorumlu İçişleri Askerleri Doğu İdaresi Başkan Yardımcısı
- ◆ **Meñdibayev, M. S.**, Kazakistan KP Almatı Eyalet Komitesi I. Sekreteri, Kazakistan KP MK Politbüro Üyesi
- ◆ **Meşçeryakov, Yu. A.**, Kazakistan KP Almatı Oktyabr' İlçesi Komite I. Sekreteri
- ◆ **Mıznikov, A. D.**, Kazakistan SSC Savcı Yardımcısı
- ◆ **Miroşhin, O. S.**, Kazakistan KP MK II. Sekreteri.
- ◆ **Miroşnik, V. M.**, Kazakistan SSC KGB Başkanı

- ◆ **Mişçenko, N. F.**, SBKP MK Teşkilat-Parti İşleri Bölümü Kazakistan Masasının Başkanı.
- ◆ **Murzalin, S. D.**, Kazakistan SSC KGB Soruşturma Bölümü Başkan Yardımcısı
- ◆ **Musin, K. T.**, Almatı Şehir İcra Komitesi İçişleri İdaresi Başkan Yardımcısı
- ◆ **Pariduha, A. M.**, SSCB İçişleri Bakanlığının Orta Asya ve Kazakistan'dan Sorumlu Özel Askerler İdaresinin Başkanı
- ◆ **Razumov, E. Z.**, SBKP MK Teşkilat-Parti İşleri Meseleleri İle İlgili Bölüm Başkan Yardımcısı.
- ◆ **Rekun, V. A.**, Almatı Şehir İcra Komitesi İçişleri İdaresi Başkan Yardımcısı
- ◆ **Romanov, V. İ.**, Kazakistan KP Almatı Şehir Komitesi I. Sekreteri
- ◆ **Serikov, S. D.**, Kazakistan SSC İçişleri Bakan Yardımcısı
- ◆ **Solomentsev M. S.**, SBKP MK Politbüro üyesi.
- ◆ **Soroka, O. V.**, SSCB Başsavcı Birinci Yardımcısı
- ◆ **Strel'nikov V. K.**, SSCB Başsavcı Muavini
- ◆ **Şuliko, G. V.**, Kazakistan KP Almatı Şehir Komitesi I. Sekreteri
- ◆ **Teterkin, İ. A.**, Kazakistan SSC Adalet Bakanı Birinci Yardımcısı
- ◆ **Ustinov, A. A.**, Kazakistan KP MK Nasihat ve Öğüt Bölümü Başkanı
- ◆ **Vlasov, A. V.**, SSCB İçişleri Bakanı.
- ◆ **Voltunov, V. S.**, Kazakistan SSC Savcılığı Soruşturma Bölümü Başkanı

Kaynak: Qazaq SSR Cogargı Soveti Prezidiumınıñ Almatı Qalasında 1986 Cılgı Celtoqsanıñ 17-18'inde Bolgan Oqıygalarga Baylanıstı Cagdaylarga Tüpkilikti Baga Berüv Cöindegi Komissiyasınıñ Tucırımdarı men Usınıstarı, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 10-13.

OLAYLARLA İLGİLİ OLARAK MAHKUM EDİLENLERİN LİSTESİ

ALMATI EYALETİ

1. **Abaydulla RUZİYEV**, işçi, 5 yıl hapis.
2. **Adil MOLDİBAYEV**, beton işçisi, 5 yıl hapis.
3. **Alik MUZAFAROV**, inşaat işçisi, 4 yıl hapis.
4. **Amanbay KANETOV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 3 yıl hapis.
5. **Amancol ESBOSİNOV**, marangoz, 3.5 yıl hapis.
6. **Amancol NALİBAYEV**, İçişleri Bakanlığının eski görevlisi, 5 yıl hapis.
7. **Amandık RAMAZANOV**, hamal, 5 yıl hapis.
8. **Aptay ŞABAROV**, işçi, 3 yıl hapis.
9. **Arıstan EGZEKOV**, işçi, 4 yıl hapis.
10. **Arken OBAKOV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde Doçent, 8 yıl hapis.
11. **Askarbay BEKBOSİNOV**, İnşaat Enstitüsünde öğrenci, 2 yıl hapis.
12. **Askar RAMAZANOV**, işsiz, 5 yıl hapis.
13. **Aygül MAHMETOVA**, basımevinde dizgici, 2 yıl hapis.
14. **Bakıtkaliy TAVBAYEV**, marangoz, 4 yıl hapis.
15. **Bakşa MERGENOVA**, sakatlığından dolayı işsiz, 3 yıl hapis.
16. **Baktıbek İYMANKOCAYEV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 3.5 yıl hapis.
17. **Bavırcan KAYRANBEKOV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 3.5 yıl hapis.

18. **Berikbol ABDİKADIROV**, sakatlığından dolayı işsiz, 2 yıl hapis.
19. **Berikcan COLBOLDIN**, işsiz, 3 yıl hapis.
20. **Bolat CUVANDIKOV**, et tesislerinde işçi, Resim Enstitüsünde öğrenci, 5 yıl hapis.
21. **Calel AVEZOV**, öğrenci, 5 yıl hapis.
22. **Cambılбек TAYCUMAYEV**, Almatı Enerji-Teknik Enstitüsünde öğrenci, 15 yıl hapis.
23. **Canas ARIMBEKOV**, tornacı, 5 yıl hapis.
24. **Cansaya SABİTOVA**, öğretmen, 5 yıl hapis.
25. **Carmuhambet TİLEGENOV**, Almatı Resim Enstitüsünde öğrenci, 5 yıl hapis.
26. **Cenis DEVLETOV**, Almatı Resim Enstitüsünde öğrenci, 4 yıl hapis.
27. **Duman ORAZBAYEV**, Almatı Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 3 yıl hapis.
28. **Düysenbek BAYBOLOV**, Ulaşım-tekniğe öğrenci, 5 yıl hapis.
29. **Elaman ABDİREEV**, İnşaat Enstitüsünde öğrenci, 4 yıl hapis.
30. **Ercan MALİBEKOV**, demir işçisi, 5 yıl hapis.
31. **Erikcan CUMACANOV**, Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 3 yıl hapis.
32. **Erik ŞAYMERDANOV**, öğrenci, 3 yıl hapis.
33. **Erkinbek MEYİRBEKOV**, Elektrik Kaynakçısı, 4 yıl hapis.
34. **Erlan BAYSIMBEKOV**, Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 5 yıl hapis.
35. **Erlan BIYSEMBAYEV**, Tıp Fakültesinde öğrenci, 7 yıl hapis.

36. **Erlan DEKELBAYEV**, radyo-teknik mağazasında Mühendis, 6 yıl hapis.
37. **Ermek İYMANBAYEV**, Talgar Meslek Yüksek Okulunda öğrenci, 3 yıl hapis.
38. **Ermammed KUVANDIKOV**, Kazakistan Devlet Üniversitesinde öğrenci, 5 yıl hapis.
39. **Ertay KÖPESBAYEV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 4 yıl hapis.
40. **Gabiden BÖLEKOV**, hamal, 65. maddeyle aklandı.
41. **Galimat ŞAMAYEVA**, Almatı Şapka Fabrikasında dikimci, 2 yıl hapis.
42. **Galiya RAMAZANOVA**, dikimci, 1 yıl hapis.
43. **Gülmira RAKIMCANOVA**, Almatı Şapka Fabrikasında dikimci, 2 yıl hapis.
44. **Gülnar ABİLKAYIROVA**, Almatı Şapka Fabrikasında dikimci, 3 yıl hapis.
45. **Gülnar LEPESBAYEVA**, Almatı Şapka Fabrikasında dikimci, 2 yıl hapis.
46. **Gülvira PANİNOVA**, Almatı Şapka Fabrikasında dikimci, 2 yıl hapis.
47. **Hamidolla COLTIŞEV**, işsiz, zorunlu tedaviye yollandı.
48. **Kadir ESİMBAYEV**, işçi, 3 yıl hapis.
49. **Kaldıbek KAMBAROV**, öğrenci, 5 yıl hapis.
50. **Kanat TÜKENOV**, öğrenci, 3 yıl hapis.
51. **Kanşayım ESPEKETOVA**, Tornacı, 3 yıl 6 ay hapis.
52. **Kasen KOCAKMETOV**, Televizyon Müzik Redaktörü, 4 yıl hapis.

53. **Kasım ABİLKAYIROV**, İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 5 yıl hapis.
54. **Kayıpkan İYMANBAYEVA**, tornacı, 3 yıl hapis.
55. **Kayırgeldi KÜZEMBAYEV**, işçi, 14 yıl hapis.
56. **Kayrat RAHMETOV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 4 yıl hapis.
57. **Kayrat RISKULBEKOV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, idam cezası 20 hapse çevrildi fakat hücrelerinde şüpheli intihar vakasında ölü bulundu.
58. **Kencebay OTARBAYEV**, Kaynak işçisi, 6 yıl hapis.
59. **Kurbanbay KALMURATOV**, işsiz, 5 yıl hapis.
60. **Kurmangazı AYT MIRZAYEV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 4 yıl hapis.
61. **Kurmangazı RAHMETOV**, Kazakistan Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğrenci, 7 yıl hapis.
62. **Kuttıbek AYMAHANOV**, beton işçisi, 5 yıl hapis.
63. **Meyrimbek KASENBAYEV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 2 yıl hapis.
64. **Mirzagaliy ABDİKULOV**, kursiyer, idam cezası 20 yıl hapse çevrildi.
65. **Moldagaliy ASILBAYEV**, işsiz, 7 yıl hapis.
66. **Nagima SALIKOVA**, Almatı Şapka fabrikasında muhasip, 3 yıl hapis.
67. **Nurlıbay RASALİYEV**, beton işçisi, 4 yıl hapis.
68. **Nurman ŞINIBAYEV**, Politeknik Enstitüsünde öğrenci, 8 yıl hapis.
69. **Oral ISMAGULOV**, inşaat işçisi, 3 yıl hapis.
70. **Ötkirhan MÜLKİBAYEV**, işsiz, 3.5 yıl hapis.

71. **Rasilhan KUDAYBERGENOV**, Sinema-teknikte öğrenci, 5 yıl hapis.
72. **Rüstembek KASENOV**, armatörcü, 2 yıl hapis.
73. **Sabit İSABEKOV**, beton işçisi, 4 yıl hapis.
74. **Şora KARABAYEV**, Kazakistan Devlet Üniversitesi Rektör yardımcısı, 6 yıl hapis.
75. **Tınışbek ESCANOV**, Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 5 yıl hapis.
76. **Tilek BAYGALİYEV**, otopark işletmecisi, 6 yıl hapis.
77. **Toktar ERMEKOV**, Almatı Resim Enstitüsünde öğrenci, 5 yıl hapis.
78. **Tügelbay TAŞENOV**, marangoz, 15 yıl hapis.
79. **Usahan SEYTİMBEKOV**, Almatı İnşaat-Mimarlık Enstitüsünde öğrenci, 3 yıl hapis.
80. **Vazbek ESİRKEPOV**, Almatı Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 3 yıl hapis.

KARAGANDI EYALETİ

81. **Aliya ERKİNBEKOVA**, Karagandı Devlet Üniversitesinde öğrenci, 1 yıl hapis.
82. **Canat DOSANOVA**, Karagandı Devlet Üniversitesinde öğrenci, 1 yıl 6 ay hapis.
83. **Gülden MUSİNA**, Karagandı Devlet Üniversitesinde öğrenci, 1 yıl 6 ay hapis.
84. **Raysa SARSENBKOVA**, muhasip, 1 yıl hapis.
85. **Ravşan ALİYEVA**, Karagandı Devlet Üniversitesinde öğrenci, 1 yıl hapis.

CEZKAZGAN EYALETİ

86. Muratbek ŞEKERBEKOV, işçi, 2 yıl hapis.

AKTÖBE EYALETİ

87. Berik KALBÖKENOV, spor öğretmeni, 2 yıl hapis.

88. Bolat ARGINGAZİYEV, spor okulunda antrenör, 2 yıl 6 ay hapis.

89. Bolat TÖLEVOV, spor okulunda antrenör, 2 yıl 6 ay hapis.

DOĞU KAZAKİSTAN EYALETİ

90. Azamat BAYANGAZİN, demir işçisi, 1 yıl hapis.

91. Erbol ARDINKANOV, öğrenci, 1 yıl hapis.

92. Erbol AKTANOV, öğrenci, 1 yıl 6 ay hapis.

93. Gülcan KARIMGAZİNA, öğrenci, 1 yıl hapis.

94. Tursınhan SAKATOV, öğrenci, 2 yıl çalışma kampında ıslah.

TALDIKORGAN EYALETİ

95. Anar SEREKENOVA, Hukukta öğrenci, 1 yıl hapis.

96. Canat AYTCANOVA, Pedagoji Enstitüsünde öğrenci, 1 yıl 6 ay hapis.

97. Ganiya ŞOKAYEVA, yurt bekçisi, 1 yıl hapis.

98. Leyla ŞINIKULOVA, Pedagoji Enstitüsünde öğrenci, 1 yıl çalışma ile ıslah.

99. Menşuk MUSİNA, Hukukta öğrenci, 1 yıl 6 ay hapis.

100. Rüstem MAŞANLO, Pedagoji Enstitüsünde öğrenci, 2 yıl hapis.

MANGIŞLAK EYALETİ

101. **Kayrat NURMUHAMBETOV**, mühendis, davayı eyalet savcısı kapattı.

AKMOLA EYALETİ

102. **Amangeldi NÜKENOV**, Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 3 yıl hapis.

103. **Askar SAGINBAYEV**, Ziraat Enstitüsünde öğrenci, 170-3 maddesinden yargılandı.

Kaynak: Leniñil Cas, 5.09.1992.

KAZAKİSTAN PARLAMENTOSUNUN KOMİSYON RAPORUNU KABUL EDEN KARARI

Komisyunun incelemelerini gözden geçiren, komisyunun eş başkanlarından, SSCB Parlamentosu üyesi M. Ş. Şahanov'un konuşmasını dinleyen ve inceleyen Kazakistan SSC Parlamentosu Başkanlığı Kazak gençlerinin 1986 senesi aralık ayında Almatı'da vuku bulan gösterilerinin milliyetçilik vasfı taşımadığını ve başlangıç safhasında kanuna aykırı fiillerin meydana gelmediğini ifade eder. Perestroykaya kadar olan zamanın eski geleneği boyunca Kazakistan'da pek tanınmayan bir parti yetkilisini Kazakistan KP MK I. Sekreteri yapan Merkez tarafından ülke halkı ile parti üyelerinin görüşlerinin körü körüne ihmal edilmesi, halkın olgunlaşmış duygu ve düşüncesinin yeterince değerlendirilmemesi gençlerin protestolarına başlıca sebep teşkil etti.

Kazakistan hükümetinin yarım-yamalak, siyaseten aklanmayan hareketi, KP MK'nin acele yapılan ve hakikatte ülkenin itibarını düşüren Genel Kurul toplantısının kararına karşı işçiler ile öğrenci gençlerin protesto gösterilerini endişeyle değerlendirmesi, göstericiler hakkında duruma uygun düşmeyen tedbirler alması hadiselerin çığıırından çıkmasına yol açtı. İşin başında samimi diyalog tercih edilmedi ve başkent gençlerinin gösterilerini zor kullanarak bastırma yoluna gidildi. Bu sürecin idaresini merkezin temsilcileri ile ülkenin yeni parti lideri kendi eline aldı ve sadece yerli idarecileri değil, bununla birlikte ülkenin yüksek yasama ve icra organlarını da kararlar alırken dışladı. Başka bölgelerden Almatı'ya İçişleri bakanlığına bağlı özel askerlerin getirilmesi ve göstericileri bastırmak için kuvvet

kullanılmasıyla ilgili kararları merkezden gelen kişilerin küçük grubu aldı.

Göstericilerle ilişki kurma safhası kaçırıldıktan sonra, vaziyet karışık bir hal aldı, alandaki gençlerin sakin tavırları öfke ve gerginliğe dönüştüğü sırada, diyalog kurma teşebbüsü kürsüdeki mikrofona çıkan ülke yetkililerine doğrudan doğruya hakaret ve başıbozukluk hareketlerine çevirdi. Kanuna aykırı sloganlar atıldı, onlara taş fırlatıldı, arabalar yakıldı ve başka taşkınlıklar yapıldı.

Parti organlarının talimatıyla işçi milislerinin sopalar, demir borular ve kablo parçaları ile silahlandırılması olaylarda iki tarafın etnik özelliklere göre çatışmasına sebebiyet verdi. Bu o günlerde yapılan önemli siyasî hatalardan biri oldu.

Disiplinsizlikleri bastırmaya, yakalanan insanları sebepsiz yere dövme ve kürekler ile köpekler gibi başka acımasız yöntemleri kullanma eklendi. Bunlar daha sonra, Aralık olaylarını açıklayan resmi bilgilerde yalanlandı, onları gözleriyle görenlerin öfkesini doğurdu.

Artık bugün olayların o günlerdeki hakiki durumunu, hadiselerin beklenmedik bir biçimde ortaya çıkışını gözönüne alarak, serinkanlılıkla değerlendirmesini yapmalı, fakat yine de bu merkezi ve ülke yönetiminin yaptığı vahim siyasî hataları hiçbir şartta aklayamaz. Bilakis Almatı şehrinin gençlerinin başlangıçta sakin geçen gösterilerini kaygı verici zülme ve göstericiler ile emniyet güçleri arasında çok sayıda yaralanmaların olmasına yol açılması, o hataların sonucuydu.

Olaylara katılanların suç cürümlerini acele ve tarafgir bir biçimde yapılan soruşturma ve mahkeme sürecinde bir çok

çarpıtmalar meydana geldi. Bunda bazı soruşturma görevlileri ve hakimlerin prensipsizliklerinin dışında, parti organlarını tarafından yapılan baskıların da rolü vardı.

Kazakistan SSC Parlamentosu Başkanlığının kararı boyunca:

1. Kazakistan SSC Parlamentosu Başkanlık Divanının yüklediği görevi yaparken Komisyonun çetin bir işi yerine getirdiği ifade edilsin. 17-18 Aralık 1986 tarihinde Almatı'da meydana gelen olaylarla ilgili gelişmelere köklü değerlendirme yapılması hususunda Komisyonun yorumları ve teklifleri genel olarak kabul edilsin.
2. Komisyonun raporları SSCB Parlamentosuna, SSCB Savcılığına, SSCB Yüksek Mahkemesine, SSCB İçişleri Bakanlığına, Kazakistan SSC Cumhurbaşkanına, Kazakistan SSC Bakanlar Kuruluna ve kendi sahaları ile ilgili meseleleri incelemesi ve gerekli tedbirleri alması için SSCB'nin ve Kazakistan'ın gerekli bakanlıkları ile idarelerine gönderilsin.
3. Kazakistan SSC Savcılığı, Kazakistan SSC Yüksek Mahkemesi ve Kazakistan SSC İçişleri Bakanlığı Aralık olaylarına katılanlara uygulanan suç ve idarî cezalarla ilgili bütün mahkeme kararlarını, doğruluklarının incelenmesi açısından tekrar gözden geçirsin, ayrıca komisyonun yorumları ile tekliflerinin 6. ve 7.* maddelerinde gösterilen unsurlara göre davalar açılsın veya kısa kesilen davalar tekrar görülsün.

---

* Bu maddeler şunlardır:

6. Aşağıdaki hususlar boyunca suç davaları açılsın;
  - ◇ göstericilere karşı kürek, eğitilmiş köpek, itfaiye araçlarının kullanılması, milislerin metal çubuk, kablo parçaları ve sopalarla silahlandırılması;
  - ◇ kanunsuz tutuklama ve savcılığın izni ve mahkeme kararı olmaksızın gözaltına almalar;
  - ◇ kasti olarak masum insanların yargılanması;
  - ◇ Almatı Enerji Enstitüsü öğrencisi E. M. Sıpatayev'in ölümü;

4. Komisyonun yorumları ile teklifleri basında yayınlansın.
5. 17-18 Aralık 1986'da Almatı'da meydana gelen olaylarla ilgili gelişmelere derinlemesine değerlendirme yapılması hususundaki komisyonun görevi sona ermiş olsun.

Kazakistan SSC Parlamento Başkanı

E. ASANBAYEV

Almatı, 24 Eylül 1990

Kaynak: "Almatı Qalasında 1986 Cılgı Celtoqsannıñ 17-18'inde Bolgan Oqıygalarga Baylanıstı Cagdaylarga Tüpkilikti Baga Berüv Cönindegi Komissiyasınıñ Tucırımdarı men Usınıstarı Tuvralı Qazaq SSR Cogargı Soveti Prezidiumınıñ Qavlısı", Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 3-5.

◊ yakalananlara, onların içinde kızlar ile bulğa ermemiş delikanlılara şiddet kullanılması;

7. Kazakistan Tele-Merkezinde mühendis A. Savitsky'nin;

◊ Almatı Mimarlık ve İnşaat Enstitüsü öğrencisi K. Riskulbekov'un;

◊ Öskemen Pedagoji Okulu öğrencisi S. Muhamedcanova'nın;

◊ Almatı Müzik Okulu öğrencisi L. Asanova'nın ölümüne sebep olanları belirlemek amacıyla, durdurulan davalar tekrar başlatılsın.

(bkz. Qazaq SSR Cogargı Soveti Prezidiumınıñ Almatı Qalasında 1986

Cılgı Celtoqsannıñ 17-18'inde Bolgan Oqıygalarga Baylanıstı Cagdaylarga Tüpkilikti Baga Berüv Cönindegi Komissiyasınıñ Tucırımdarı men

Usınıstarı, Almatı 1986 Celtoqsan, Yayına Hazırlayanlar, T.Ötegenov-T. Zeynabilov, Almatı 1991, s. 15-16)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ